T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET DOKTORA PROGRAMI

MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİN DIŞ TİCARET DENGESİ ÜZERİNE ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

NAZMİ BAĞDINLI

200012933

İstanbul, 2022

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET DOKTORA PROGRAMI

MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİN DIŞ TİCARET DENGESİ ÜZERİNE ETKİSİ

DOKTORAZ TEZİ

NAZMİ BAĞDINLI

200012933

Danışman Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İsmet Kahraman Arslan

İstanbul, 2022

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca bana yardımını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. İsmet Kahraman Arslan, Doç. Dr. Betül Gür, Doç. Dr. Elif Güneren Genç'e yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamda modelimin kurulmasında ve sonrasında desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım'a, güzel insan Sencerhan Avcı'ya her zaman desteklerini hissettirdikleri için ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Bu tezi ebediyete irtihal eden sevgili annem ve babama ithaf ediyorum.

ÖZET

Küreselleşme ile ülkelerin birbirleriyle karşılıklı etkileşimi sürekli bir artış eğilimi göstermektedir. Söz konusu etkileşimde uluslararası ekonomik ilişkiler açısından önem arz eden bir faktör olan dış ticaretin rolü büyüktür. Dış ticaret sayesinde ülkeler daha ileri teknolojileri kendi ülkelerinde kullanabilme şansı yakalayabilmektedir. Böylece ülkeler daha fazla mal ve hizmet üretimi sağlamaktadır. Bu bağlamda dış ticaret, ülke ekonomilerinin büyüme performanslarını etkilemede ve ülkelerin refahının artırılmasında rol oynayan çok önemli bir parametredir.

Bu çalışmanın amacı makroekonomik göstegelerin dış ticaretin dengesi üzerindeki etkilerini yüksek dış ticaret performansına sahip ve en kırılgan 20 ülke için incelemektir. Çalışmada, 1995-2019 dönemi yıllık veriler kullanılarak dış ticaretin belirleyicilerinin etkileri Panel Eşik EKK yöntemi yardımıyla test edilmiştir. Analiz sonucuna göre, döviz kuru, faiz oranları, enflasyon oranları ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla seviyesinin dış ticaret performansının önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Ancak küresel risk seviyesinin dış ticaret performansının önemli bir belirleyicisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Dış Ticaret, Dış Ticaretin Belirleyicileri, Kırılgan Ülkeler, Panel Eşik EKK*

ABSTRACT

With globalization, the mutual interaction of countries with each other shows a constant increasing trend. The role of foreign trade, which is an important factor in terms of international economic relations, is great in this interaction. Thanks to foreign trade, countries have the chance to use more advanced technologies in their own countries. Thus, countries produce more goods and services. In this context, foreign trade is a very important parameter that plays a role in affecting the growth performance of countries' economies and increasing the welfare of countries.

The aim of this study is to examine the effects of macroeconomic indicators on foreign trade for the most fragile 20 countries with high foreign trade performance. In the study, the effects of the determinants of foreign trade were tested with the help of the Panel Threshold EKK method using annual data for the period 1995-2019. According to the results of the analysis, it has been determined that the exchange rate, interest rates, inflation rates and the level of real gross domestic product are important determinants of foreign trade performance. However, it has been observed that the global risk level is not an important determinant of foreign trade performance.

Keywords: *Foreign Trade, Determinants of Foreign Trade, Fragile Countries, Panel Threshold EKK*

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER……..……..……...v
TABLO LİSTESİ…….....vii
ŞEKİL LİSTESİ……..……..viii
KISALTMALAR ix
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. DIŞ TİCARET KAVRAMI.....5
1.2. DIŞ TİCARET-TEORİLERİ 6
1.3. KÜRESELLEŞME VE DIŞ TİCARET 9
1.4. DIŞ TİCARETİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....11
1.5. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI 13
1.6. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI 14
1.6.1. Dış Ödeme Açıklarının Giderilmesi 14
1.6.2. Ekonomik Kalkınma Sağlanması 14
1.6.3. Yurtiçi Endüstrilerin Dış Rekabetten Korunması..... 15
1.6.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi 15
1.6.5. Tam İstihdam Sağlanması 15
1.6.6. Ekonominin Liberalleşmesi..... 16
1.6.7. Kendi Kendine Yeterlik..... 16
1.7. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI 16
1.7.1. Gümrük Tarifeleri..... 17
1.7.2. Tarife Dışı Kısıtlamalar..... 17
1.7.3. İhracatı Teşvik Yardımları 18
1.7.4. Bağlı Ticaret 18
1.8. DIŞ TİCARET AKIMLARININ BELİRLENMESİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR 19
1.8.1. Elastikiyetler Yaklaşımı 19

1.8.2.Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı 21
1.8.3. Parasalcı Yaklaşım 23
1.8.4. Ticaret Akımları Dengesi Yaklaşımı 23

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSEK DIŞ TİCARET PERFORMANSINA SAHİP VE KIRILGAN ÜLKELERDE DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ

2.1. KIRILGANLIK TANIMI VE TÜRLERİ 25
2.2. KIRILGANLIK ENDEKSİ 27
2.3. KIRILGAN ÜLKELER ve DIŞA AÇIKLIK 28
2.2. YÜKSEK DIŞ TİCARET PERFORMANSINA SAHİP KIRILGAN ÜLKELER..33
2.3. KIRILGAN ÜLKELERDE DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ 34
2.3.1. Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret ile İlişkisi 34
2.3.2. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Dış Ticaret ile İlişkisi 43
2.3.3. Reel Faiz Oranı ve Dış Ticaret ile İlişkisi 49
2.3.4. Bütçe Açığı ve Dış Ticaret ile İlişkisi 53
2.3.5. Enflasyon Oranı ve Dış Ticaret ile İlişkisi 56
2.3.6. Korku Endeksi (VIX) ve Dış Ticaret ile İlişkisi 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. YATAY KESİT BAĞIMLILIĞI.....64
3.2. CIPS BİRİM KÖK TESTİ 65
3.3. PANEL EŞİK REGRESYON 65
3.4. VERİ SETİ ve TAHMİN MODELİ 69
3.5. AMPİRİK SONUÇLAR.....70
4. SONUÇ 76
KAYNAKÇA 80
EKLER 90
EK 1: ÜLKELERİN DIŞ TİCARET PERFORMANSLARI (BoP, current US$ / 2010-2019) 90
EK 2: ÜLKELERİN EKONOMİK KIRILGANLIK SIRALAMASI VE DIŞ TİCARET PERFORMANSI YÜKSEK ÜLKELER (2007-2019)..... 98

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kırılgan Ülkelerde Dışa Açıklık (%) (2010-2019) …….....30

Tablo 2: Kırılgan Ülkelerde Cari Açığın GYSH'ya Oranı (2010 – 2019) ……31

Tablo 3: Kırılgan Ülkelerde Reel Efektif Döviz Kuru……..41

Tablo 4: Kırılgan Ülkelerde GSYH Büyüme Oranı (Kişi Başı, Yıllık, %)……48

Tablo 5: Kırılgan Ülkelerde Reel Faiz Oranı……52

Tablo 6: Kırılgan Ülkelerde Bütçe Açığı……..55

Tablo 7: Kırılgan Ülkelerde Enflasyon……59

Tablo 8: Değişkenler için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları…….70

Tablo 9: Birim Kök Test Sonuçları……...70

Tablo 10: Ticaret Serisi Birim Kök Test Sonuçları…….....71

Tablo 11: Eşik Etkisi ve Uygun Eşik Seçimi Testleri……...72

Tablo 12: Eşik Regresyon Test Sonuçları…….73

Tablo 13: Sabit Etkiler ve Havuzlanmış EKK Test Sonuçları……..73

Tablo 14: Eşik Regresyon Test Sonuçları……...…..74

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kırılgan Ülkelerde Dışa Açıklık Grafiği (%) (2010-2019)……..31

Şekil 2: Kırılgan Ülkelerde Cari Açığın GYSH'ya Oranı Grafiği…….....32

Şekil 3: Kırılgan Ülkelerde Reel Efektif Döviz Kuru Grafiği……...42

Şekil 4: Kırılgan Ülkelerde GSYH Büyüme Oranı Grafiği (Kişi Başı, Yıllık, %)…….....48

Şekil 5: Faiz Artışının Döviz Kuru ve Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri……..…..50

Şekil 6: Kırılgan Ülkelerde Reel Faiz Oranı Grafiği…….……53

Şekil 7: Kırılgan Ülkelerde Bütçe Açığı Grafiği……...……56

Şekil 8: Kırılgan Ülkelerde Enflasyon Grafiği…….....60

Şekil 9: Küresel Risk Endeksi (VIX) Grafiği……..62

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ARDL	:	Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi
CADF	:	Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller
exc	:	Döviz Kuru
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IPS	:	Im, Pesaran ve Shin
inf	:	Enflasyon
int	:	Faiz Oranı
LLC		Levin, Lin ve Chu
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
trade	:	Dış Ticaret Hacmi
VAR	:	Vektör Otoregresyon Modeli
VECM	:	Vektör Hata Düzeltme Modeli
VIX	:	Korku Endeksi
WTO	:	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Dış ticaret, ulusal sınırların dışında mal ve hizmet değişim sürecini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle dış ticaret ülkeler arasındaki mal ve hizmet alım satım işlemlerini kapsamaktadır. Ülkeler arasındaki alışveriş süreci ise dış ticarette ihracat ve ithalat kavramları ile ilintilidir. İthalat dışalım olarak ifade edilirken; ihracat ise dışsatım olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda dış ticaretin unsurları olan ithalat ve ihracat rakamları ülkelerin büyüme, kalkınma ve refah seviyelerinin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Merkantilist dönemden bu yana dış ticaret önem arz eden bir kavramdır. Merkantilizm 16. Yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan devlet müdahalesine ve devletin esas zenginliğinin değerli madenleri bulundurmasına dayalı teori olarak bilinmektedir. Bu dönemde ticaret hızlı bir büyüme göstermesine rağmen ülkeye altın ve gümüşü sağlayan ihracatın artış göstermesi ülkede enflasyon artışına yol açmıştır. Genel anlamda dış ticaretin gelişmesi için Merkantilist dönem başarı sağlayamamıştır. Dış ticaretin ilk kez bilimsel açıdan ele alınması Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" kitabına dayanmaktadır. Adam Smith kitabında Merkantilist politikaları eleştirerek serbest ticaretin dünya refahını yükselteceğine vurgu yapmıştır. Adam Smith dış ticareti "Mutlak Üstünlük" teorisi ile açıklamaktadır. Söz konusu teori, her ülkenin mutlak üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşıp onu ihraç etmesini ileri sürmektedir. Sonrasında David Ricardo ise "Mutlak Üstünlükler" teorisinin dış ticareti açıklamada yetersiz kaldığını düşünerek "Karşılaştırmalı Üstünlükler" teorisini geliştirmiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisine göre ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan malların üretiminde uzmanlaşmalı ve ihraç etmeli, daha pahalı ve verimsiz ürettikleri malları ise ithal etmelidirler. Bu bağlamda Adam Smith ve David Ricardo dış ticaretin ülkelerin ekonomik açıdan kalkınmalarında etkin bir araç olduğu konusuna odaklanmışlardır.

Ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu, genellikle ülkeler arasındaki gelir ve büyüme farklılıklarının bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Ekonomi teorisi, ticaretin büyüme üzerinde etkili olabileceğini ileri sürmektedir. Dış ticaretin, kaynakların verimli dağıtımını teşvik etmek, bir ülkenin ölçek ekonomilerini gerçekleştirmesine izin vermek, bilginin yayılmasını kolaylaştırmak, teknolojik ilerlemeyi hızlandırmak ve hem yerel hem

de uluslararası piyasalarda rekabeti teşvik etmek gibi birçok faydası bulunmaktadır **(**Busse ve Königer, 2012).

Küreselleşme ile ülkelerin birbiriyle etkileşimi daha da artış göstermiş, dünya ticaretinin serbestleşmesiyle birlikte dış ticaret daha önemli bir hale gelmiştir. Bu nedenle dış ticaret ülkelerin büyüme ve kalkınma sürecinde etkili bir parametre olarak görülmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında ise genel ekonomi politikasının en önemli araçlarından biri olan dış ticaret politikaları önem arz etmektedir. Dış ödeme açıklarının giderilmesi, ekonomik kalkınma, yurtiçi endüstrileri dış rekabetten koruma, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, tam istihdam sağlama, ekonominin liberalleşmesi ve kendi kendine yeterlik dış ticaret politikasının en önemli amaçları arasında sayılmaktadır. Diğer taraftan, gümrük tarifeleri, tarife dışı kısıtlamalar, ihracatı teşvik yardımları ve bağlı ticaret dış ticaret politikasının araçları olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda dış ticaret politikaları ve küresel ticaret eğilimleri dış ticaretin gelişmesinde bu faktörlerle birlikte ülkelerin makroekonomik performanslarının artırılmasında hayati rol oynamaktadır.

Farklı ülkelerle ekonomik ilişkiler kurabilmek açısından ihracat, ithalat ve döviz kazandırıcı faaliyetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, yetersiz gelir düzeyinin neden olduğu tasarruf açığı ve sermaye kıtlığı sorunları ile karşı karşıyadırlar. Bu nedenle söz konusu ülkeler ihtiyaç duydukları ithalatı yaparken büyük zorluklar yaşamaktadır. Tüm bunlar ülkeler için büyüme ve gelişme süreçlerine engel oluşturmaktadır. Bu bağlamda dış ticaretin, diğer bir ifadeyle ihracat ve ithalatın özellikle ekonomik büyüme ile olan ilişkisini karmaşık boyutlara taşıyabilmektedir. Söz konusu ilişkilerin yönü ve anlamlılık seviyesinin saptanması, ülkenin büyüme ve gelişmesi için uygulanacak dış ticaret politikaların seçimi ile yakından ilintilidir (Korkmaz ve Aydın, 2015).

Ülkelerin dış ticaretlerinin dengede olması önemlidir. Dış ticaret dengesini sağlamaya ilişkin dört temel yaklaşımdan söz edilmektedir. Buna göre dış ticaret akımlarının belirlenmesinde elastikiyet, massetme, parasalcı ve ticaret akımları dengesi yaklaşımları karşımıza çıkmaktadır. Elastikiyet yaklaşımı döviz kurundaki değişim ile dış ticaret dengesi arasındaki etkileşimi temel almaktadır. Söz konusu yaklaşım ödemeler dengesi açık veren ve devalüasyon yapan bir ülkede ticaret dengesininin iyileşmesini Marshall-Lerner şartının uygun olup olmasına bağlı olarak açıklanmaktadır. Ancak kısa dönemde

Marshall-Lerner şartı geçerli değilse J etkisinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Dış ticaret dengesini dengelemeye yönelik geliştirilen ikinci yaklaşım ise massetme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, dış ticaretin dengeye gelmesinin yurtiçi gelirin yerel harcamalardan büyük olması durumunda geçerli olabileceğini ileri sürmektedir. Dış dengeyi sağlamaya yönelik üçüncü yaklaşım ise parasalcı yaklaşımdır. Parasalcı yaklaşıma göre ülke içinde talep edilen para miktarı arz edilen para miktarını aşarsa söz konusu talep yurtdışından gelen para akımıyla karşılanmaya çalışılacaktır. Diğer bir ifadeyle söz konusu para döviz piyasasında değer kazanacaktır. Böylece dış ticaret dengesi dengeye gelecektir. Son olarak ticaret akımları dengesi yaklaşımı ise, ticaret dengesi değişkeni üzerindeki reel gelir, döviz kuru vb. ile ilişkili makroekonomik değişkenlerdeki değişmelerin etkilerinin tahminine dayalı bir yaklaşım olarak açıklanmaktadır.

Bir ülkenin genel ekonomik çıktısının, büyümesinin temel ölçüsü olan Gayrisafi Yurtiçi Hasıla önemli bir faktördür. Ekonomik büyüme, bir ülkenin dış ticaret düzeyini önemli derecede etkileyebilmektedir. Ekonomik büyüme ülkenin gelir ve üretimdeki artışı gösteren önemli bir parametredir. Ayrıca, ürünlerinin rekabet gücünü etkileyen fiyat seviyelerindeki sürekli artışı temsil eden enflasyon, nihayetinde dış ticareti de etkileyen diğer önemli bir faktördür. Fiyat seviyelerindeki artış, mal ve hizmet fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Bu durum üretim maliyetlerinin artması anlamına gelmektedir ve ülkenin mal ve hizmetlerinin rekabet gücünün düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ithalatçıları ihtiyaçlarını daha rekabetçi ülkelerden tedarik etmek zorunda bırakmaktadır. Döviz kurları, ülkelerin ihracat ve ithalatını etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Dış ticaretin sadece ticaret dengesini iyileştirmekle kalmayıp aynı zamanda istihdam yarattığı, ekonomik faaliyetleri artırdığı ve ekonomik kalkınmada ülkelere yardımcı olduğu bilinen bir gerçektir (Ho, 2013).

Bu çalışmanın amacı yüksek ihracat performansına ve kırılganlığa sahip ülkelerde dış ticaretin belirleyicilerinin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda dış ticaretin belirleyicileri olarak kabul edilen değişkenler ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesinden elde edilecek sonuçlar önem arz etmektedir.

Çalışmada yüksek ihracat performansına ve kırılganlığa sahip ülkeler özelinde dış ticaretin belirleyicilerinin dış ticaret üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde sınırlı sayıda çalışma tarafından ele alındığı görülmektedir. Diğer yandan

küresel risk (Korku endeksi-VIX) ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışma kapsamında küresel risk endeksi göz önüne alınarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması planlanmaktadır. Diğer yandan literatür incelendiğinde ilişkilerin doğrusal bir yapıya sahip olduğu varsayılmakta ve doğrusal olmama özelliklerinin de göz ardı edildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında doğrusal olmama özellikleri araştırılarak tahmin modeli doğrusal olmama özelliklerine göre genişletilmiştir. Böylece analiz sonuçları için yöntem olarak Panel Eşik Regresyon modelinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Ha_0: Yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip ülkeler özelinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, Reel Faiz Oranı, Reel Efektif Döviz Kuru, Enflasyon dış ticaretin belirleyicileridir.

Ha_1: Yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip ülkeler özelinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, Reel Faiz Oranı, Reel Efektif Döviz Kuru, Enflasyon dış ticaretin belirleyicileri değildir.

Hb_0: Yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip ülkeler özelinde dış ticaret seviyesi için Korku Endeksi bir belirleyicidir.

Hb_1: Yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip ülkeler özelinde dış ticaret seviyesi için Korku Endeksi bir belirleyici değildir.

Çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret kavramı, dış ticaretin tarihsel gelişimi, dış ticaret ve küreselleşme, dış ticaretin dünya ekonomisindeki yeri ve dış ticaret politikalarının amaçları ve araçları üzerinde durulmaktır. Ardından ikinci bölümde kırılganlık kavramı, kırılganlık endeksi ve türleri açıklandıktan sonra çalışmamız kapsamında ele alınacak ülke grubunun seçimine ilişkin açıklamalar sunulmuştur. İkinci bölümün son kısmında ise yüksek dış ticaret performansına sahip ve kırılgan ülkelerde dış ticaretin belirleyicileri sunulmaktadır. Üçüncü bölümde ekonometrik metodoloji, veri seti ve tahmin yöntemi sunularak ekonometrik sonuçlar açıklanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. DIŞ TİCARET KAVRAMI

Dış ticaret, bir ülkenin sınırları dışında başka bir ülkeye ticaret yaptığı mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Dış ticaret ithalat ve ihracatla ilgili bir olgu olarak da ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle dış ticaret, ülkeler ve bölgeler arasında çok fazla engel olmaksızın hizmetlerin, malların ve sermayenin değişimidir. Modern üretim teknikleri, son derece gelişmiş ulaşım sistemleri, çok uluslu şirketler, imalat ve hizmetlerin dış kaynak kullanımı ve hızlı sanayileşme gibi nedenlerle dış ticaret sistemi çok hızlı büyümekte ve yayılmaktadır. Uluslararası ticaret, dünya çapındaki farklı ülkelere sunduğu birtakım faydalar nedeniyle yıllar içinde gelişim göstermektedir (Josh, 2014).

Dış ticaret, ülkeler arasında mal ve hizmet alışverişini ifade etmektedir. Genellikle uluslararası ticaret düşünüldüğünde akla ilk çelik, otomobil, kahve gibi mallar gelse de bu eksik bir görüştür. Dünya ticaretinin önemli bir kısmı hizmet ticaretinden oluşmaktadır. Finansal hizmetler, mimarlık hizmetleri ve mühendislik hizmetleri de dış ticarette yer almaktadır. Bu bağlamda hizmet ticareti, mal ticaret hacminin yaklaşık dörtte birini oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır (Kenneth, 2012).

Dış Ticaret, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri için de önemli bir göstergedir. (Gür, 2019). Dış ticaret, ülke içerisinde gerçekleşen ticari faaliyetlerden bütünüyle farklılaşmaktadır. Bu bağlamda dış ticaretin ulusal ticaretten farklılığı iki madde ile açıklanabilir (Orhan ve Erdoğan, 2016):

- Dış ticaret, ulusal sınırların dışında ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmet alım satım sürecini ifade etmektedir. Dış ticaret, ulusal ticaretten farklı bir şekilde bir takım politik kısıtlamaların yanı sıra tarifeler ve kotalarla sınırlandırılmaktadır.
- Dış ticarette ödemeler en çok kabul gören para birimleri olan USD ve Euro ile gerçekleştirilmektedir. Ticaret yapan ülkeler, olası risklere karşı korunmak için bu yola başvurmaktadırlar.

Dış ticaret kavramı birbirinden bağımsız ve karşılıklı eşit haklara sahip iki ülkenin varlığından ortaya çıkmıştır. Bu nedenle dış ticaretin gerçekleşebilmesi için belirli sınırların olması zorunluluk taşımaktadır. Ancak bazı durumlarda söz konusu devletler ve sınırlar ortadan kaldırılabilmektedir. Böylece ekonomik birlikler kurulması söz konusu olabilmektedir. Bu şartlarda dış ticaret uygulamaları için siyasi sınırlar gerekliliği ortadan kalkmaktadır. Ekonomik birliklerle dış ticaret gerçekleştirilebilmektedir (Ortaç, 2010).

Ülkeler iki temel etkenden dolayı uluslararası ticaret yapmaktadırlar. Birinci neden ülkelerin birbirlerinden bağımsız olmalarıdır. Bağımsız ülkeler yaptıkları en iyi faaliyet üzerinde uzmanlaşarak birbirlerinin farklılıklarından fayda elde etmek isterler. İkinci neden ise, ülkelerin ticaret sayesinde üretimde ölçek ekonomisi elde etmek istemeleridir. Her bir ülke sadece sınırlı sayıda mal üretiyorsa, her şeyi üretme yoluna gitmemektedir. Bunun yerine sınırlı sayıda ürettiği malların her birinden daha büyük oranda üretim yaparak verimliliği arttırabileceği düşüncesi önem taşımaktadır. Dış ticaret söz konusu iki motivasyonun etkileşimini yansıtmaktadır (Krugman ve diğer, 2017).

Dış ticaret, bir ülke ekonomisinin ekonomik büyüme seviyesini etkilemede önemli bir araçtır. Atıl kaynaklarla birlikte, ihracattaki artış üretim genelinde bir genişlemeye neden olmaktadır. Bu duruma bağlı olarak da işsizlik oranlarını düşürücü bir etki yaratabilmektedir. Aynı zamanda dış ticaret yabancı ülkelerden sermaye malları almaya ve bir ekonomiyi teknolojik gelişmelere açık hale getirmektedir. Bununla birlikte ekonomik büyüme bir ülkenin ticaret yapabileceği mal türlerini etkileyebilmektedir. Örneğin, bir ülkenin ithalata rakip sektörlerdeki teknolojik ilerleme, ülkenin ticaret hacminde genel bir azalışa neden olabilmektedir. Bu nedenle dış ticaret ve ekonomik büyüme birbirleriyle yakından ilişkilidir (Husted ve Melvin, 2020).

1.2. DIŞ TİCARET-TEORİLERİ

Ticaret teorisi, klasik liberal ekonomik düşünce geleneğinin bir parçasıdır. Klasik liberalizm genellikle kapitalizmin baskın bir ideolojisi olarak tanımlanmaktadır. On sekizinci yüzyılda başlayan bir süreç olan Batı Avrupa'nın sanayileşmesiyle ilişkilidir. Merkantilist ekonomik düşünce ise, klasik liberalizmden önce gelen bir politik ekonomi felsefesidir. Merkantilizm, Orta Çağ'ın sonlarından on altıncı ve on yedinci yüzyıllara kadar Avrupa'da ekonomik düşüncenin karakteristiği olarak bilinmektedir. Merkantilizm, Avrupa'nın yurtiçi ve yurtdışı işlemlerde para olarak kullanılmak üzere

altın ve gümüş külçe kıtlığının yaşandığı 1300-1500 yılları arasındaki dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ticaret hızla büyümekteydi. Ancak para arzı bu büyümeye ayak uyduramıyordu. İhracatın yurt dışından altın ve gümüşü çekmesi ve böylece yurtiçi para arzını artırması nedeniyle, mal ihracatını genişletmek için bu dönemde her türlü çaba gösterilmiştir (Ingham, 2004).

Adam Smith dış ticareti ilk kez bilimsel bir yöntemle inceleyen iktisatçı olarak bilinmektedir. Adam Smith 1776'da "Milletlerin Zenginliği" adlı ünlü kitabında dış ticaret ile ilgili önemli varsayımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda Adam Smith'ten sonra uluslararası iktisat pozitif bir bilim haline gelmiştir. Adam Smith aynı zamanda Klasik Liberalizmin de kurucusu olarak bilinmektedir. Klasik Liberalizmde, serbest ticaret, iş bölümü ve uluslararası uzmanlaşmanın dünya refahını artıracağı görüşü hakimdir. Aynı zamanda klasik iktisatçılar maliyetler konusundaki fikirlerini emek değer teorisi ile açıklamaktadırlar. Söz konusu teoriye göre; maliyeti belirleyen üretimde kullanılan, homojen nitelikteki emek faktörü önem taşımaktadır. Smith'e göre uluslararası ticaret "Mutlak Üstünlük" teorisi ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda Adam Smith uluslararası iş bölümünün faydalarını açıklamak amacıyla "Mutlak Üstünlük" teorisini geliştirmiştir. Mutlak Üstünlük teorisi; bir malı, hangi ülke daha az emek kullanarak üretiyorsa, o ülkenin bu malın üretiminde uzmanlaşması ve onu ihraç etmesi düşüncesine dayanmaktadır (Seyidoğlu, 2017). Diğer bir ifadeyle, eğer bir üretici bir mal ya da hizmet üretiminde diğer üreticilerden saat başına daha fazla üretim yapıyorsa o üretici mutlak üstünlük sahibidir (Acemoğlu, 2016). David Ricardo ise uluslararası ticareti "Karşılaştırmalı Üstünlük" teorisi ile açıklamaktadır. Söz konusu teoriye göre ülkeler sahip oldukları emeğin nispi olarak daha verimli olarak ürettikleri malların ihracatını, nispi olarak daha verimsiz ürettikleri malların ise ithalatını yapmaktadırlar. Bu bağlamda ülkelerin üretim biçimi karşılaştırmalı üstünlüklere göre belirlenmektedir (Krugman ve diğer., 2017). Diğer bir ifadeyle bir üreticinin ürettiği her birimin fırsat maliyeti diğer üreticilerin fırsat maliyeti ile karşılaştırıldığında, fırsat maliyeti az olan üretici bir mal ya da hizmet üretiminde karşılaştırmalı üstünlük sahibi olmaktadır (Acemoğlu, 2016).

Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçılar ülkelerin dış ticarette etkin rol oynamasının kalkınma ve büyüme için önemli pozitif bir güç olacağını öne sürmüşlerdir. Diğer taraftan dış ticaretin 19. yy. da yeni büyümenin itici bir gücü olarak faaliyet gösterdiğine inanılmaktadır (Bilgili, 1998).

Nurkse (1962)'ye göre 19. yy. da dış ticaretin ABD, Avusturalya, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Arjantin ve Kanada gibi yeni yerleşim yerleri için büyümenin motoru olduğu düşüncesi hakimdir. 19. yy. da dünyanın modern sanayi üretiminin çoğu İngiltere'de yoğunluk göstermekteydi. Bu dönemde İngiltere'de nüfus ve sanayi üretiminde hızlı artışlar yaşanmıştır. İngiltere'deki bu artışlarla birlikte yeni yerleşim yerlerinden hammadde ve gıda talebi artış göstermiştir. Söz konusu büyüme bilinen adıyla "çoğaltan" diğer bir ifadeyle "çarpan" etkisi yaparak yeni yerleşim yerlerinde ekonominin diğer alanlarına yayılmıştır. Böylece ihracat sektörü bu ekonomilerin hızlı büyüme ve kalkınma sürecinin yaşanmasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, 19. yy. boyunca dış ticaret bu ekonomilerde büyümenin pozitif bir gücü olarak kabul edilmiştir (Bilgili, 1998).

Genellikle klasik dış ticaret teorileri iki ülkeli iki mallı ve iki üretim faktörüne dayalı modellerle açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde 200'e yakın ülke arasındaki on binlerce mal üzerinden gerçekleştirilen ticari ilişkileri söz konusu teorilerle açıklayabilmek oldukça zordur. Bu bağlamda, 1960'lardan sonra yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir. Bu teorilerin en önemlileri; tercihlerde benzerlik teorisi, ürün dönemleri teorisi, rekabetçi üstünlükler teorisi, nitelikli iş gücü teorisi ve teknoloji açığı teorisi olarak bilinmektedir (Arslan, 2014).

Tercihlerde benzerlik teorisine göre, dış ticaret kişi başına geliri yüksek ülkeler üzerinde durmaktadır. Söz konusu ülkelerin tercihlerinin birbirine benzediği varsayılmaktadır. Ürün dönemleri teorisi de malın buluşu ya da icadı ile onu takip eden adımlar üzerinde yoğunlaşmıştır. İcat edilen mal standart değildir. Bu adımda icat eden ülke tarafından ihraç edilmektedir. Daha sonra malın özellikleri ve üretim teknolojisi standartlaşmaya başladıkça az gelişmiş ülkeler o malı üretmeye başlamaktadır. Maliyetleri daha düşük olacağından söz konusu ülkeler de o malı ihraç etmeye başlayacaklardır (Seyidoğlu, 2017).

Rekabetçi üstünlükler teorisi genel olarak ele alındığında, bazı ülkelerin rekabetçi üstünlüklerini kaybetmeden yeni ürünler üretebildikleri konusu üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda ülkelerin ihracatçı konumlarını koruyabildiklerine açıklık getirmektedir. Firmalar ve ülkeler için inovasyona dönük ekonomi politikaları, yeni teknolojilere yönelik üretim anlayışları ve yerellik gibi faktörler önem taşımaktadır. Firmaların ve ülkelerin dış ticaretinin şekillenmesinde söz konusu faktörlerin önemli oranda rol oynadığı düşünülmektedir (Arslan, 2014). Nitelikli işgücü teorisine göre, belirli türde

yetenek sahibi işgücüne sahip ülkelerin, bu emek çeşidinin yoğun şekilde kullanılacağı mallarda uzmanlaşacağını varsaymaktadır. Son olarak teknoloji açığı teorisine göre, bir malı ilk bulan veya icat eden ülke, onun üretim teknolojisini elinde bulundurduğu için o malı sadece kendisi icat etmektedir. Zaman geçtikçe daha az gelişmiş ülkeler o teknolojiye sahip olduğunda, o malı icatçı ülkeden daha ucuza üreteceklerdir. Böylece daha az gelişmiş ülkeler o malın ihracatçısı olmaktadırlar (Seyidoğlu, 2017).

İkinci dünya savaşının ardından dünya ticaretinde değişmeler meydana gelmiştir. Söz konusu değişmeler ile ticarette liberalleşme fikri ivme kazanmıştır. Dış ticaret ögeleri ihracat ve ithalat şeklinde kendini göstermektedir. Genel anlamda ise dış ticareti etkileyen faktörler yalnız ithalat ve ihracat değildir. Bunların yanı sıra dış ticaret, bir dizi faktöre de bağlıdır. Dış ticareti etkileyen faktörler arasında sosyal, siyasi, kültürel faktörler ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri önemli yer tutmaktadır. Bunun sonucunda bu faktörlerle birlikte dış ticarette ülkelerin elde edeceği fayda ve refah düzeylerinin yükselmesi önem arz etmektedir (Kaçmaz, 2014).

Günümüz dünyasında birkaç ülke hariç tamamen ekonomik izolasyon içinde olan ülke yoktur. Bir ülkenin ekonomisinin tüm yönleri; endüstrileri, hizmet sektörleri, gelir ve istihdam seviyeleri, yaşam standartları, ticaret ortaklarının ekonomileriyle ilişkilidir. Bu ilişki, mal ve hizmetlerin, işgücünün, ticari girişimin, yatırım fonlarının ve teknolojinin uluslararası hareketleri şeklini almaktadır. Nitekim, ulusal ekonomi politikalarının, diğer ülkelerin ülke ekonomileri üzerindeki olası etkileri değerlendirilmeden formüle edilmesi mümkün değildir. Günümüz ekonomileri arasındaki yüksek derecede ekonomik bağımlılık, dünyanın ekonomik ve politik düzeninin tarihsel gelişimini yansıtmaktadır (Carbaugh, 2005).

1.3. KÜRESELLEŞME VE DIŞ TİCARET

Küreselleşme mallar, hizmetler ve bazı üretim faktörleri için pazarlarda uluslararası işlemlerin artması, ayrıca firmalar, hükümetler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri dahil olmak üzere ulusal sınırları aşan kurumların büyümesi ve genişlemesi anlamına gelmektedir. En temel anlamda küreselleşme, uluslararası ticaretin büyümesidir (Deardorff ve Stern, 2009). Uluslararası ticaret ve sınır ötesi yatırım akışları küreselleşmenin ana unsurlarını oluşturmaktadır (Gujrati, 2015).

Küreselleşme, ülkelerin birbirleriyle olan karşılıklı bağımlılık sürecini ifade etmektedir. Küreselleşme ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel boyutları olan bir kavramdır. Yatırım işlemlerinin serbestleştirilmesinde ve uluslararası finans piyasalarının gelişmesinde küreselleşme büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle finansmanın daha kolay bulunabilirliği açısından uluslararası ticaretin daha kolay bir hal almasına neden olmaktadır (Carbaugh, 2005).

Genel anlamda küreselleşmek, büyümek ve kazanç elde etmek, ekonomik unsurların ve mevcut kaynakların etkin ve verimli kullanılması, uluslararası piyasalara ilişkin ticaretin yayılmasına dair temel motivasyonlardan bazıları şeklinde ifade edilmektedir. Dış ticaret, emek ve sermaye ekonomik faaliyetlerinin gelişmesinde en önemli unsurlardan biri olarak bilinmektedir. Bilimsel alanda icatlar ve buluşlar teknolojinin hızla gelişmesine neden olmuştur. Bu durum üretim süreçlerine ciddi katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda teknolojik gelişmeler birçok ticari işlemde etkin role sahiptir. Bu nedenle, ticaretin en önemli unsurlarından biri durumuna gelmiştir (Topuz ve Çoşkun, 2018).

İlk küreselleşme dalgası 1870-1914 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Gümrük vergilerindeki düşüşler ve yeni teknolojiler, buharlı gemilere geçiş ve demiryollarının gelişi gibi etkenler nakliye maliyetlerinin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece, dünya gelirinin payı olarak ihracat neredeyse iki katına çıkmıştır. Ancak, küreselleşmenin ilk dalgası I. Dünya Savaşı ile sona ermiştir. Ayrıca, 1930'ların Büyük Buhranı sırasında, hükümetler korumacılık politikalarına yönelmişlerdir. Dünya ekonomisi için artan korumacılık, milli gelirin bir payı olarak ihracatın yaklaşık yüzde 5'e düşmesine neden olmuş ve ulaştırma alanındaki 80 yıllık teknolojik ilerlemenin yavaşlaması ile sonuçlanmıştır (Carbaugh, 2005).

İkinci küreselleşme dalgası ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle dünya ticaretini serbestleştirme eğilimleri ile başlamıştır (Seyidoğlu, 2017). Düşen nakliye maliyetleri, dış ticaretin artış göstermesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca ülkeler, hükümetlerin daha önce oluşturdukları ticari engelleri azaltmak için iş birliği yapma yoluna gitmişlerdir. (Carbaugh, 2005). Bu bağlamda 1947 yılında GATT (Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Anlaşması) kurulmuştur. GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri ile kotalar kaldırılarak dış ticaretin küresel boyutlarda liberalleştirilmesi adımları önem kazanmıştır. Küresel ticaretin gelişmesinde birçok faktör söz konusudur. Özellikle GATT çerçevesindeki uluslararası düzenlemelerde

iletişim ve haberleşme önde olmak üzere teknolojik gelişmelerin önemli etkileri vardır. Teknolojik gelişmeler sayesinde taşıma maliyetleri düşmüş, uluslararası pazar gelişmeleri daha takip edilir bir hal almıştır. Günümüzde ise GATT'ın yerine Dünya Ticaret Örgütü (WTO) geçmiştir. WTO'nun görevleri ve kapsamı GATT'tan daha geniştir. Ayrıca WTO yaptırım gücü daha yüksek bir kurum niteliği taşımaktadır (Seyidoğlu, 2017).

Finansal serbestleşme hareketleri 1970'li yılların sonlarında gelişmiş ülkelerde başlamıştır. 1980'li yıllarla birlikte ise gelişmekte olan ülkeleri de kapsayan finansal serbestleşme hareketleri ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması finansal serbestleşmenin önemli bir kolu olan sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte olmuştur. Ülkeler, dış ticaret işlemleri ile küreselleşme sürecine ayrı bir önem kazandırmışlardır. Küreselleşme sürecinin yayılmasında ülkelerin dış ticaret hacimlerindeki artış büyük rol oynamıştır (Balan, 2016).

1.4. DIŞ TİCARETİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Dünya ekonomisindeki ticaretin serbestleşmesi ve küreselleşme eğilimleri, küresel ekonomik entegrasyonun artmasına yol açmıştır. Bu bağlamda dış ticaret ve ekonomik faaliyetler ülkeler için göz ardı edilemez boyutlara ulaşmıştır. Dış Ticaret, dünya piyasalarının küreselleşmesinin devamı için çok önem arz etmektedir. Bu nedenle ülkeler sadece kendi sınırları içinde üretilen mal ve hizmetlerle sınırlı kalmamaktadır (Ho, 2013).

Dış ticaret, uluslararası ekonomik ilişkilerin mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı ile ilgilidir. Bu nedenle dış ticaret ülke ekonomileri açısından ayrı bir yere sahiptir. İhracat, ekonomik gelişme için lüzumlu yatırım mallarının satın alınması ve dış borçların ödenmesinde kullanılacak dövizin elde edilmesi fırsatını sağlaması açısından önem arz etmektedir. İthalat ise iktisadi kalkınma için lüzumlu olan ara ve yatırım mallarının elde edilmesine imkân tanımaktadır. Artan dış ticaret hacmine bağlı olarak çalışma alanları gittikçe genişlemekte, istihdam ve gelir düzeyi artmakta ve yaşam standardı yükselmektedir (Arslan, 2014).

Ülkeler dış ticaretten dolayı bazı ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadır. Söz konusu durum, öğrenmeyi hızlandırmaktadır. Aynı zamanda üretilen ürünler konusunda yeniliklere teşvik etmektedir. Bu faktörleri başarılı bir biçimde uygulayan ülkelerde ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağı yaratmaktadır. Ayrıca ülkelerin üretim

kaynaklarını, zamanı ve işgücünü etkin ve verimli kullanılmasına katkı sağlamaktadır (Taylor, 2002).

Dış ticaretin ülkelerin ekonomisindeki işleyişine bakıldığında, ekonomik büyüklüğü ve ekonomik gelişme düzeyi açısından ekonomi türüne bağımlılıkta önemli farklılıklar söz konusudur**.** Dış ticaretin ülke ekonomisindeki işleyişi 4 unsur altında toplanabilir:

- Dönüşüm fonksiyonu; dış ticaretin iç ekonomik denge düzeyini oluşturma etkisidir.
- Büyüme fonksiyonu; dış ticaretin gelişmesi ile üretim artışına neden olmaktadır. Öte yandan yaşanan rekabet artışı, emeğin daha etkin ve verimli çalışmasına neden olacaktır. Böylece, ekonomik büyüme hızlanmış olacaktır.
- İç ekonomiyi koruma fonksiyonu; dış ticaret ulusal ekonomide ortaya çıkan sorunların ekonomide daralma meydana getirmesine engel olmaktadır.
- Çoklu etkileşim fonksiyonu; milli gelirin büyümesi (düşüşü) ile ihracatın büyümesi (düşüşü) arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur (Jeníček ve Krepl, 2009).

Dünya ekonomisinde entegrasyon, ülkeler için ekonomik büyüme, kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamak açısından güçlü bir araçtır. Dünya ticaretinin büyümesiyle birlikte dünya üretimi iki kat hızlı artış göstermiştir. Ancak dış ticaret, çok daha uzun süredir büyümenin motoru olarak kabul edilmiştir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın oluşturulduğu 1947'den günümüze kadar, dünya ticaret sistemi çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesinden ve bağımsız ve bölgesel serbestleşmeden yararlanmıştır. Nitekim büyüyen çok taraflı ticaret anlaşmalarının yönetimine yardımcı olmak üzere Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur. Sonuçta ortaya çıkan dünya ekonomisi birleşimi, dünya çapında yaşam standartlarını yükseltmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, bu zenginliği paylaşmış olsalar dahi bazı ülkelerin gelirleri önemli ölçüde artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkeler dünya ticaretinde çok daha önemli konuma gelmişlerdir. Pek çok gelişmekte olan ülke, geleneksel ürün ihracatına göre imalat ve hizmet ihracatını önemli ölçüde artırmıştır. Dahası, gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret hızla artış göstermiş ve artık ihracatlarının %40'ı diğer gelişmekte olan ülkeler ile yapılmaya başlanmıştır (Gujrati, 2015).

1.5. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Küresel ticaret eğilimleri ve politikaları, dış ticaret, ekonomik aktivite ve büyüme üzerinde büyük etkiye sahiptir. Genel anlamda ticaret politikalarının amacı, yerli üretimi teşvik etmek, yerli sanayileri korumak, tüketiciyi korumak ve ihracatın teşvik edilmesinden oluşmaktadır (Mohammad, 2010).

Dış ticaret politikası, hükümetlerin diğer ülkeler ile yapılan ticaret işlemlerini özendirmek, kısıtlamak ya da bu işlemlerin yapılış tarzlarını düzenlemek için sistemli bir şekilde uygulamış oldukları dolaysız ve dolaylı tedbirlerle, bu tedbirlerin etkilerini ifade eden bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Hükümetlerin dış ekonomik ilişkilerde yaptıkları müdahaleler sadece mal ve hizmet akımlarıyla kısıtlı kalmamaktadır. Ayrıca söz konusu müdahalelerin konusu olan sınır ötesi sermaye, emek ve teknoloji gibi faktör akımları önemli unsurlar olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte, kısıtlama ve düzenlemeler daha çok ülkenin sınır ötesi ticaretine ilişkin olduğu için uygulamada dış ticaret politikasının kullanıldığı görülmektedir. Dış ticaret genel ekonomi politikasının en önemli araçlarından biridir. Bu nedenle dış ticaret politikasının, genel ekonomi politikasıyla uyumlu olması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2017).

Dış ticaret politikası, kaynak tahsisinin değişime yol açabilen bir politikadır. Belirli bir malın yurtiçinde üretenler için ithal vergisi ya da ihracata yönelik teşvikler dış rekabetten koruyucu bir faktör olabilmektedir. Dolayısıyla yurtiçi kaynaklar korunan malın üretildiği sektöre kayabilmektedir. Diğer yandan bu tip politikalar, korunan malın bulunduğu sektördeki kaynakların orada kalmasını da sağlayabilmektedir. Dış ticaret politikası uygulamasındaki amacın ne olduğu fark etmeksizin, dış ticaret politikası kaynak tahsisinin yeniden yapılmasını gerektirebilmektedir. Dış ticaret politikasının aracı uzun bir süre gümrük tarifeleri olmuştur. Ancak günümüzde tarifeler ile tarife dışı kısıtlamalar ve ihracat sübvansiyonları en az tarifeler kadar önemli birer araç haline gelmiştir (Karluk, 2013).

Dış ticaret politikası kapsamında çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Sözkonusu araçların başında ihracat teşvikleri, ithalat kotaları, gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller yer almaktadır. Dış ticaret politikasının temel aracı ise, uzun bir süre boyunca gümrük tarifeleri olmuştur. Ancak tarifeler ile birlikte tarifeler kadar önemli araçlar da

kullanılmaktadır. Bunlar tarife dışı kısıtlamalar, ihracatı teşvik önlemleri ve karşılıklı ticaret uygulamalarıdır. Geçmişte yaygın şekilde uygulanan söz konusu araçlardan Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kuralları sebebiyle günümüzde sadece tarifeler sınırlanmış olup diğer imkanlar uygulanmaya devam etmektedir (Arslan, 2014).

1.6. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI

Hükümetler dış ticarete farklı sebeplerle müdahale etmektedirler. Özellikle bu nedenlerden biri dış ticaret hacminin daraltılması olarak gösterilebilir. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik politikanın en önemli amaçlarından biri kalkınmadır. Bu nedenle hükümetlerin dış ticarete müdahaleleri yoğun olmaktadır. Cari açığın giderilmesi ya da azaltılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve yerli endüstrinin dış rekabete karşı korunması söz konusu müdahalelerin en önemlileri arasında sayılmaktadır. Bunlarla beraber, sanayileşme stratejisinde, piyasadaki aksaklıkların giderilmesi, kendi kendine yeterlik, kalkınma için gelir sağlama, tekelleşmenin önüne geçme, istihdamı artırma gibi müdahaleler de söz konusudur (Arslan, 2014).

1.6.1. Dış Ödeme Açıklarının Giderilmesi

Hükümetin dış ticarete yapmış olduğu müdahalelerin en önemli amaçlarından birisi de dış ödeme açıklarının giderilmesidir. Bir diğer amaç ise dış dengenin sağlanmasıdır. Bir ülkede cari işlemler bilançosunun açık vermesi söz konusu ise, sermaye hesabındaki fazlalıklarla bu açık denkleştirmeye çalışılmaktadır. Bu müdahaleye rağmen dış dengede bir değişiklik olmamışsa bu kez farklı bir yola başvurulmaktadır. Resmi rezervler kullanılarak açık finanse edilmekte ya da dış borçlanma yoluna gidilmektedir. Bir ülkenin dış rezervlerinin ve borçlanma imkanlarının bir sınırı vardır. Bu nedenle ciddi bir dış ödeme sorunu ile karşılaşmamak için hükümetler dış ekonomik müdahalelere başvurmaktadırlar. Söz konusu müdahalelerdeki amaç gerek cari işlemler hesabında gerekse sermaye hesabındaki işlemler nedeniyle ortaya çıkabilecek dış alem giderlerinin azaltılması ve gelirlerinin artırılmasıdır (Seyidoğlu, 2017).

1.6.2. Ekonomik Kalkınma Sağlanması

Dış ticaret politikası azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler tarafından sanayileşme ve kalkınma stratejilerinin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Dış ticaret politikasının ana amacı, ekonomik kalkınma için ithal ikamesi gibi içe dönük sanayileşme amacı güden

ülkelerde, yerli endüstrileri korumaktır. Dışa dönük politika uygulayan ülkelerde ise, ihracatın özendirilmesi amacı önem taşımaktadır (Arslan 2014). Bu bağlamda genç endüstrileri dış rekabetten korumak amacıyla ithalata yönelik tarife ve miktar kısıtlamaları getirilmektedir. Ayrıca yeni kurulan endüstrilerin kalkınmaları için gerekli yatırım malları ile ithalatlarının artırılması amaçlanmaktadır. Bu yolla ekonomik kalkınmanın dış finansmanı sağlanmaya çalışılmaktadır (Karluk, 2013).

1.6.3. Yurtiçi Endüstrilerin Dış Rekabetten Korunması

Ekonomik korunma, yerli üreticileri dış rekabetten korumayı amaçlamaktadır. İthalatta kota ve tarife uygulamaları ile serbest rekabetin üreticiler için oluşturabileceği olumsuz sonuçlar önlenmeye çalışılmaktadır (Karluk, 2013). Diğer bir ifade ile, az gelişmiş ülkeler, yeni üreticilere ve gelişmekte olan endüstrilere, belirli bir gelişim gösterene kadar bu tür koruyucu politikalar uygulayabilirler. Gelişmiş ülkeler de az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri gıda, tekstil ve giyim gibi yoğun emek gereken endüstri mallarına karşın kendi yurtiçi sanayi dallarını ya da bazı tarımsal malların üreticilerini korumakta olabilmektedirler (Seyidoğlu, 2017).

1.6.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Hükümetler, iç pazarda rekabeti geliştirebilmek için bazı uygulamalara gidebilmektedirler. Bu bağlamda iç pazardaki tekelci kuruluşların üretimde kaynak etkinliğini bozarak tüketicilerin kalitesiz mallara yüksek fiyat ödeme zorunluluğunu gidebilmektedirler. Bunun için gümrük tarifelerinden ve diğer kısıtlayıcı tedbirlerden yararlanmaktadırlar. Bu uygulama, tekellerin gücünün kırılmasına, piyasadaki aksaklıkların giderilmesine ve kaynak dağılımında daha etkin olunmasına olanak sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2017).

1.6.5. Tam İstihdam Sağlanması

Bir ülkede tam istihdamın gerçekleştirilmesi, ancak ülke iç dengesinin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Ülkede tam istihdamın sağlanmasında dış ticaret politikası önemlidir. Bu bağlamda dış ticaret politikası aracılığıyla dış ticaret ve sermaye hareketleri ülke içi ekonomik faaliyet düzeyi ile ilişkili olarak kısıtlanmakta ya da teşvik edilmektedir (Karluk, 2013). İşsizlikle mücadelede ithalatı sınırlayıcı önlemlerin alınmasının yanı sıra, dış talebi karşılamak için üretimin artırılması amaçlanarak ihracatı teşvik edici önlemler

de alınabilmektedir. İhracatın artması, istihdamın da artmasını sağlayacaktır (Arslan, 2014).

1.6.6. Ekonominin Liberalleşmesi

Ülkeler serbest dış ticaret ve karşılaştırmalı üstünlükler ilkesine göre uzmanlaşarak, uluslararası iş bölümünden maksimum faydayı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amacın güdüldüğü bir dış ekonomi politikası, dış ticarete uygulanan sınırlamaları kaldırarak ticaretin genişletilmesine yardımcı olmaktadır (Karluk, 2013).

Globalleşme ile birlikte dünyada yaygın olan trend, ekonomilerin serbestleştirilmesidir. Ülkeler serbest piyasa ekonomisinin tüm teori ve kurallarını, özelleştirme çalışmaları ve yabancı sermayeyi özendirme politikaları ile beraber uygulamaya çalışmaktadırlar. Bu uygulamalar ile serbest dış ticaret politikaları kullanılarak, ulusal ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi amaçlanmaktadır (Seyidoğlu, 2017).

1.6.7. Kendi Kendine Yeterlik

Dış ticaret, ticari faaliyette bulunanlara yarar sağlamaktadır, fakat bazı ülkeler kendi kendilerine de yeterli olabilecekleri düşüncesiyle, dış ticareti en aza indirmeye yönelmişlerdir. Günümüzde bu görüşe fazla rağbet gösterilmese de tarımsal ürünler üretiminde bu politika, ülkeler tarafından uygulanmaya çalışılmaktadır (Arslan, 2014).

Kendi kendine yeterli bir ekonomi politikasının tam anlamı ile uygulanması, bir ekonominin dış ticaret ve sermaye akışlarından soyutlanması demektir. Günümüzde ihtiyaç duyulan her şeyin yine ülke içinde üretilmeye çalışıldığı bir dış ticaret politikası amacı bulunmamaktadır (Karluk, 2013).

1.7. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI

Hükümetler, genel ekonomi politikasında olduğu gibi dış ticaret politikasında da değişik araçlar kullanmaktadırlar. Hükümetler gerekli hallerde dış ticaret ve faktör hareketlerinin içeriğine, bileşimine ve yönüne müdahale etmektedirler. Dış ticaret politikasındaki araçların birçoğu, diğer ülkeler ile yapılan anlaşmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu bağlamda dış ticaret politikası araçları kendi içinde sınıflandırılarak ve başlıca dört ana başlık altında açıklanmaktadır (Karluk, 2013).

1.7.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri, malların ülkeye girişinde alınan vergilerdir. Gümrük tarifelerinin ekonomi üzerindeki etkileri fiyat mekanizması üzerinden işlemektedir (Seyidoğlu, 2017). Gümrük tarifeleri, ithal mallar (yurtdışından gelen mallar) üzerine konmaktadır. Bu tarifelerin uygulanması, ithal malların yurt içi fiyatına eklenmesi ile ithalat hacminin daralması sonucunu doğurmaktadır. Gümrük tarifeleri malların metre, tane, adet gibi fiziki birimleri üzerinden alınabilmektedir. Bunun yanı sıra malların değerleri baz alınarak, oran esasına göre de uygulanabilmektedir. Fiziki birimler üzerinden alınan vergi "spesifik vergi", oran esası üzerinden alınan vergi ise "ad valorem vergi" olarak adlandırılmaktadır. Bir de her iki verginin (ad valorem ve spesifik vergi) kombinasyonundan meydana gelen "karma vergiler" söz konusudur. Ad valorem vergi genellikle pahalı imalat sanayi mallarına uygulanmaktadır. Spesifik vergi ise düşük kalitedeki standart mallara uygulanmaktadır. Bu yöndeki uygulamalar ülke ekonomileri için daha etkili sonuçlar meydana getirmektedir. Örneğin, ABD ve Kanada'da spesifik vergi esası geçerlidir. AB ve Türkiye ise ad valorem vergi esasını uygulamaktadır (Balan, 2016).

1.7.2. Tarife Dışı Kısıtlamalar

Tarife Dışı Kısıtlamalar, hükümetlerin tek taraflı kararı ile uygulamaya koyduğu müdahale önlemleridir. Gümrük tarifelerinden ayrı olarak döviz çıkışına sebep olan işlemleri sınırlamak amacıyla yapılmaktadır. Sayıca çoktur ve bazıları aşağıdaki gibidir:

- **Miktar kısıtlamaları:** İthalat yasaklamaları, ithalata konan kotalar ve döviz kontrolü gibi önlemlerden oluşan kısıtlamalardır. Devletin ithalatı doğrudan doğruya sınırlandırmasından oluşan uygulamaları kapsamaktadır. Bütünüyle hükümetçe verilen kararlara bağlı olduklarından fiyat mekanizmasının işleyişi engellenmektedir. Bu durum kaynak dağılımı yönünden oldukça sakıncalı sonuçlara sebep olmaktadır (Seyidoğlu, 2017).
- **Tarife benzeri faktörler:** Gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalılaştırma yoluyla yerli üretimde karlılığın artırılmasını, başka bir ifadeyle fiyat mekanizması yolu ile liberal ticarete müdahale edilmesini içeren tedbirlerdir. İthal ikamesi endüstrilerine verilen teşvikler, çoklu kur uygulamaları, yerli katkı oranları, vb. bu gruba dahil edilmektedir (Arslan, 2014).

- **Gönüllü ihracat kısıtlamaları:** Bu tür kısıtlamalara ihracat kotaları da denmektedir. İthalatçı konumundaki gelişmiş bir sanayi ülkesinin iç piyasasını bozduğu düşünülerek, ihracatı gerçekleştiren gelişmekte olan ülkenin ihracat miktarının üzerine konulan kısıtlamalarıdır. Kısıtlamaya dahil olan mallar genel olarak emek yoğun sanayi mallardır. İthalatçı ile ihracatçı arasındaki bir anlaşma ile konulmaktadır. Kısıtlamayı ihracatçı koymaktadır ve bu nedenlerle ithalat kotalarından ayrılırlar (Seyidoğlu, 2017).
- **Görünmez engeller:** Devlet, halk sağlığı, çevrenin korunması ya da kamu güvenliği gibi sebeplerle birtakım önlemler almaktadır. Bu önlemler, idari, teknik düzenleme veya standartlarını içermektedir. Uygulanış amaçları farklılıklar taşısa da dış ticareti sınırlandırmasından dolayı bir tür dış ticaret engeli niteliğindedirler. Günümüzde bu tür engellerin sayısında önemli bir artış gözlemlenmektedir (Arslan, 2014).

1.7.3. İhracatı Teşvik Yardımları

Birçok ülke hükümetleri, bazı sanayi kollarının daha hızlı gelişmesi ve ürünlerinin dış piyasada rekabet edebilmesi için hem üreticiye hem de ihracatçıya yardım yapmaktadırlar. Bu yardımlar mali nitelikte olup, en kapsamlı tanımıyla vergi muafiyetleri, tercihli döviz kuru, ihracatta vergi iadesi, özel imtiyazlı hükümet anlaşmaları, dolaysız nakit ödemeleri şeklindedir. Bu yüzden dış piyasaya göre yüksek maliyetlerle üretim yapan sanayi kesimi, tarife ve tarife dışı korumada olduğu gibi korunmaktadır. Diğer ülkelerle arasındaki maliyet dezavantajı ortadan kaldırılarak ihracat olanakları sağlanmaktadır. Uygulamada bu tür mali yardımlarla desteklenmekte olan üreticiler tarafından üretilen mallar, dış ticarete konu olduğunda, ihracatçı ülkeden bu malları ithal ederken vergi alınmaktadır. İlkel ürünlerde ihracatın teşvik edilmesi amacıyla yapılan mali destekler, GATT/WTO anlaşması ile yasaklanmıştır. Fakat halen bugün değişik şekillerde ihracatçılara ve ihracata yönelik üreticilere çeşitli mali yardımlar yapılmaktadır (Karluk, 2013).

1.7.4. Bağlı Ticaret

Bağlı ticarete, döviz tasarrufu sağlamak, serbest dövizle satılması mümkün olmayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını sağlamak, yabancı sermaye vasıtasıyla büyük sanayi

tesisleri kurmak gibi sebeplerle başvurulmaktadır. Ülkelerarası anlaşmalara dayanan bu tür ticarette taraflardan birisi devlet kuruluşu özelliğindedir. Bağlı ticaret daha önceden sadece takas ve kliring biçiminde yapılmaktaydı. Günümüzde ise bağlı ticaret karşı satın-alım, geri satın-alım, dengeleme (offset) gibi farklı yöntemleri de içermektedir. Eskiden tarifelere dayalı korumacılık hakimken tarife dışı korumacılık çeşitlerine geçilmesi, dış ticarette saydamlığın azalıp belirsizliğin artmasına neden olmuş ve bu bağlamda dünya ticaret akımları olumsuz yönde etkilenmiştir (Seyidoğlu, 2017).

1.8. DIŞ TİCARET AKIMLARININ BELİRLENMESİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Dış ticaret akımlarının belirlenmesinde temel yaklaşımlar; Elastikiyetler Yaklaşımı, Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı, Parasalcı Yaklaşım ve Ticaret Akımları Dengesi Yaklaşımı olarak 4 başlık altında ele alınmaktadır.

1.8.1. Elastikiyetler Yaklaşımı

Döviz kurundaki değişimler sonucunda dış ticaret dengesi üzerinde ortaya çıkan etkilerin açıklanması için Elastikiyetler yaklaşımı teorisi geliştirilmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde ithal mal fiyatlarındaki değişim sonucunda yurtiçi talepte bir değişim ortaya çıkarken, ihraç mal fiyatlarındaki değişim ile de yurtdışı talepte bir değişim ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ulusal para değerinde ortaya çıkan değişimlerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi, Marshall-Lerner şartına bağlıdır (Aksu ve diğer., 2017).

Marshall Lerner koşulu ulusal paradaki bir değer kaybının ancak ihracat ve ithalat hacimleri döviz kuru karşısında yeteri kadar esnekse cari hesabı iyileştireceğini ifade etmektedir (Krugman ve diğer., 2017). Marshall-Lerner şartına göre, döviz piyasasının istikrarlı bir yapı sergileyip sergilemediği ithal ve ihraç mallarının arz esnekliklerinin sonsuz olması hipotezi altında birtakım nedenlerle açıklanmaktadır. Bunlar, ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği (e_m) ile ihraç malları dış talep esnekliğinin (e_x) toplam değerine bağlı olduğu şeklinde ifade edilmektedir. İthal mallarının yurtiçi talep esnekliği ile ihraç malları dış talep esnekliğinin mutlak değerleri toplamının 1 ya da daha büyük olması durumunda döviz piyasasının istikrarlı olduğundan söz edilebilmektedir. Marsall-Lerner şartına göre döviz piyasası istikrarı aşağıdaki formülle gösterilmektedir (Seyidoğlu, 2017).

$$e_m + e_x \geq 1$$

Marshall-Lerner şartının geçerliliği ithalat talep esnekliklerinin büyüklüklerine bağlıdır. İthal edilen malların alternatiflerinin sayısı önemli bir faktördür. Eğer uygun fiyatlı yerli ikameler mevcut ise, yabancı fiyatlardaki bir artışı takiben tüketiciler hızlıca yerli mallar almaya geçeceklerdir. Bu nedenle talep esnekliği yüksek olacaktır. Eğer ithal edilen mal zorunlu (petrol vb) bir ürün ise, fiyatındaki artışı takiben bu malın tüketiminden vazgeçmek zor olacaktır. Böylece talep esnekliği düşük olacaktır. Son olarak zaman faktörü de talep esnekliğinin boyutunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kısa dönemde, bir fiyat artışını takiben ithal edilen ürüne alternatifler bulmak zor olabilmektedir. Bu nedenle esneklik küçük olacaktır. Ancak zamanla, tüketiciler fiyatı artan ithal ürünlerden vazgeçme yoluna başvurabilirler. Uzun vadede esneklikler, daha kısa zaman dilimlerindeki esnekliklerden daha yüksek olma trendindedirler. Tüm bu nedenlerden dolayı, paranın değer kaybını ya da devalüasyonu takip eden aylarda esneklikler çok küçük olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle Marshall-Lerner koşulu geçerli olmayabilir (Husted ve Melvin, 2020).

Ödemeler dengesi açık veren ve dış dengenin sağlanması için devalüasyon uygulayan bir ülkede, ithalat mallara yönelik yurtiçi talep esnekliğinin 1'den büyük olması (yurtdışı mallara yönelik olarak esnek talep olması) durumunda ihraç mallarının talep esnekliğinin hangi büyüklükte olduğu fark etmeksizin, devalüasyon stratejisi dış ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Ancak kısa dönem esneklikleri, Marshall-Lerner şartına uygun değilse J Etkisi ortaya çıkmaktadır (Karluk, 2013).

J eğrisi etkisi kısa dönem esnekliklerinin düşük olmasıyla ilişkili olarak meydana gelmektedir. Üretici ve tüketicilerin kur artışlarının doğurduğu yeni şartlara uyum sağlamaları zamana bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bazı çalışmalar ise uzun dönem esnekliklerin, kısa dönem esnekliklere göre iki kat büyük olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca söz konusu çalışmalara göre fiyat değişmelerinin meydana getireceği nihai etkilerin yarısı ilk yılda ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu, 2017).

Esneklikler kısa dönemde uzun dönemden daha düşüktür. Bu hem talep cephesinden hem de arz cephesinden kaynaklanan nedenler ile olabilmektedir. Talep ile ilgili olarak; tüketiciler hali hazırda göreceli fiyat değişimlerine tepkide bulunamamaktadırlar. Tüketim planlarında değişikliğe gidilmesi ve yeni satın alım sözleşmelerinin yapılması

için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok durumda önceki kur üzerinden yapılmış satın alım taahhütleri söz konusudur. Bunların gerçekleşmesini beklemek önemlidir. Arz cephesinde ihracatçıların da, aynı sebeplerle yeni duruma uyum sağlayıp ihraç malı arzını artırmaları zaman alabilmektedir. Ancak bu tür engeller belirli bir zaman döneminden sonra azalma eğilimi göstermektedir. İhracatçı ve ithalatçılar yeni kurlara daha yüksek oranda adapte olabilmektedirler (Seyidoğlu, 2017).

Eğer ihracat ve ithalat, döviz kurundaki değişimlere aşamalı olarak uyum sağlıyorsa, cari hesap bir değer kaybının ardından J-eğrisi kalıbını takip etmektedir. Cari hesap önce kötüleşmektedir. Ardından iyileşme eğilimi göstermektedir. Böyle bir J-eğrisinin varlığı durumunda paranın değer kaybı çıktı üzerinde önce daraltıcı bir etkide bulunmakta ve döviz kuru hedef aşımı güçlenmektedir. Bu bağlamda kısıtlı döviz kuru yansıması, yerli fiyat artışları ile, nominal kurdaki değişimin döviz kuru üzerindeki etkilerini azaltabilmektedir (Krugman ve diğer., 2017).

1.8.2.Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Fiyat ve gelir mekanizmaları ile, dış dengesizliğin giderilmesi ele alınan önemli konulardan biridir. Sidney Alexander (1952), Marshal-Lerner şartını eleştirerek, döviz kurunda meydana gelen değişmelerin ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini Massetme teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Alexander'e göre döviz kurundaki değişmelerin ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri, bu değişmelerin ekonomideki diğer fiyat ve gelir etkilerinden soyutlanarak ele alınmasının söz konusu olmadığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, Marshal-Lerner koşulundaki gibi esneklikler kısmi değildir. Burada toplam esneklikler olmalıdır. Kısmi esneklikte, yalnız fiyat miktar ilişkisi mevcuttur. Toplam esneklikte ise, fiyat miktar ilişkisi söz konusudur. Ancak miktardaki değişmeler yalnız fiyat yüzünden değildir. Devalüasyon neticesinde görülen bütün ekonomik değişmelerle ilişkili olarak ihracat ve ithalat değişmelerini de kapsamaktadır (Karluk, 2013).

Massetme yaklaşımı, esneklikler yaklaşımını genişleterek, bir devalüasyonun cari hesap dengesini artırmada başarılı olmak için, mal ve hizmetlere yapılan yerel harcamanın yerel üretime oranla nasıl değişmesi gerektiğini araştırmaktadır Toplam üretim *Y,* toplam harcamalara eşittir,

$$Y = \mathrm{C} + I + G + (EX\text{-}IM)$$

Burada C tüketim, *I* yatırım, *G* devlet harcamaları, *EX* ihracat ve *IM* ithalattır. Massetmeyi A harfiyle gösterip C *+I +G*'ye eşit olarak ve cari hesap dengesi de *EX – IM* olarak tanımlanabilir ve böylece aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y = A + EX - IM$$

ya da

$$Y - A = EX - IM$$

Massetme *A* toplam yerel harcamayı temsil etmektedir. Eğer yerel üretim *Y,* üretimin yurtiçinde tüketimini diğer bir ifadeyle *A*'yı aşar ise, ülke cari hesap fazlası vermektedir. Öte yandan, eğer massetme yerel üretimi aşar ise *Y – A* negatif olacaktır. Dolayısıyla cari hesap dengesi *EX – IM* de negatif olacaktır. Bu durum yerel talep fazlasının, yerel üretimden farkının ithalatla karşılanacağı şeklimde yorumlanmaktadır (Husted ve Melvin, 2020).

Massetme yaklaşımına göre devalüasyonun dış ticaret açıklarını giderici etkilerini açıklayabilmek için iki ayrı kategoride ele alınması önemlidir. İlk olarak ekonominin tam istihdam seviyesinde olmadığını varsayalım. Devalüasyonun meydana getirdiği fiyat etkileri dolayısıyla ihracat endüstrilerine olan dış talebi uyarıcı bir etkiye neden olmaktadır. Aynı zamanda devalüasyonun meydana getirdiği fiyat etkileri ithalata rakip endüstrilere yönelik iç talebi uyarıcı bir etki yaratacaktır. Diğer bir ifadeyle, ticaret sektörlerinde talebin artmasına sebep olmaktadır. Bu da çarpan mekanizması ile tüm ekonomiye yayılmaktadır. Ayrıca bu durum reel ulusal geliri de uyarmaktadır. Böylece yurtiçi üretimde sağlanan artış, (*Y – A*)'yı ülke aleyhine olan yurtiçi üretim ile toplam harcama arasındaki farkı (ticaret bilançosu açığını) giderici bir etki yaratacaktır. Aynı zamanda dış denge sağlanmış olacaktır (Seyidoğlu, 2017). İkinci olarak ekonomi tam istihdam düzeyinde ise, tüm kaynaklar kullanılmaktadır. Devalüasyondan sonra cari hesap dengesinin artması ancak massetmenin düşmesi ile mümkün hale gelecektir. Üretim tam istihdam düzeyinde olmakta ve daha fazla mal ve hizmet üretmek söz konusu değildir. Yerel paranın değer kaybetmesi durumunda cari hesap artacaktır. Bu nedenle son etki enflasyon üzerinden gerçekleşecektir. Yabancılar yerel üretimimiz üzerinde daha fazla harcama çalıştıklarında ancak üretimde bir artış olmadığı durumda, üretilmekte olan mal ve hizmetlerin fiyatlarında yükselme olacaktır (Husted ve Melvin, 2020).

1.8.3. Parasalcı Yaklaşım

Johnson (1975) ve Mundell (1973) tarafından geliştirilen "parasalcı yaklaşım" karmaşık kavramların ve analiz tekniklerinin uluslararası parasal alanına aktarımını ifade etmektedir. Bu bağlamda para stokunun ödemeler dengesizliği üzerinde önemli bir rol oynadığına dikkat çekmişlerdir (Johnson, 1975; Mundell, 1973). Parasalcı yaklaşıma göre, uzun dönem uluslararası faiz oranları arasındaki farklar, ülkelerdeki enflasyon oranlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, ülkeler arasında süregelen enflasyon oranlarının farklı olmasının ardında parasal büyüme oranları arasındaki uluslararası kalıcı farklılıklar yatmaktadır. Dolasıyla Parasalcı yaklaşıma göre bir ülkedeki faiz oranının artması o ülkenin para biriminin değer yitirmesi anlamına gelmektedir (Krugman ve diğer., 2017).

Dış dengeyi dengeye getirme mekanizmasının açıklanması Parasalcı yaklaşımın temel amacıdır. Aynı zamanda söz konusu yaklaşım kurların oluşumuna da farklı bir bakış açısı getirmesi açısından önem arz etmektedir. Parasalcı yaklaşımdaki mekanizma basit bir şekilde işlemektedir. Bir malın fiyatının, o malın arz ve talebine bağlı olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu genel ifadenin Parasalcı yaklaşımda ulusal paralar için de geçerli olduğu varsayılmaktadır. Ulusal paraların fiyatı döviz kurları anlamına gelmektedir. Döviz kurları ulusal paraların arz ve talebine göre belirlenmektedir. Arz edilen para miktarı talep edilen miktarı aşarsa, o para döviz piyasasında değer kaybetmektedir. Tersi bir durumda ise talep arzı aşarsa değer kazanmaktadır (Seyidoğlu, 2017). Diğer bir ifadeyle Parasalcı yaklaşım, artan gelir işlem amaçlı para talebini artırmaktadır. Merkez Bankası eğer para arzını artırıcı bir politika uygulamazsa ülkede likidite açığı ortaya çıkacaktır. Bu açık yabancı ülkelerden döviz girişi yoluyla karşılanma yoluna gidilecektir. Bunun sonucunda ise ödemeler bilançosunun fazla vermesi söz konusu olacaktır (Pirimbaev ve Oskonbaeva, 2015).

1.8.4. Ticaret Akımları Dengesi Yaklaşımı

Bir ülkenin parasının değerini belirleyen en önemli faktör söz konusu ülkenin mal veya hizmet ihracat ve ithalatıdır. Bu ifade dış ticaret akımlarına dayalı kur teorisine göre açıklanmaktadır. Ulusal para ihracatın ithalattan büyük olması durumunda ulusal para değer kazanmaktadır. Tersine ithalatın ihracattan büyük olması durumunda ulusal paranın değer yitirmesine neden olmaktadır. Söz konusu yaklaşıma göre, ülkenin ihracat ve

ithalatını etkileyen tüm faktörlerin aynı zamanda paranın dış değerini de etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Söz konusu faktörler arasında, yerli ve yabancı malların göreceli fiyatları, teknolojik gelişme, iç ve dış ekonomilerdeki reel gelir artışları, tüketici tercihlerinin yerli ya da yabancı mallara doğru yönelmesi, faktör stokundaki artışlar vb. sayılabilmektedir (Seyidoğlu, 2017).

Ticaret dengesi yaklaşımını ele alan çalışmaların odak noktası, ticaret akımlarının saptanmasında tahmin sorununun iyi anlaşılması ve eksikliklerin giderilmeye çalışılmasına dayanmaktadır. Söz konusu çalışmalarda kullanılan standart denklem; ticaret dengesi değişkeni, reel gelir, döviz kuru ve diğer ilişkili makroekonomik değişkenlerle ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bu formül Marshall-Lerner şartının geçerli olup olmadığına bakılmaksızın, bağımsız değişkenlerdeki değişmelerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin doğrudan tahmin edilmesi ile elde edilmektedir (Yücel, 2006).

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSEK DIŞ TİCARET PERFORMANSINA SAHİP VE KIRILGAN ÜLKELERDE DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ

2.1. KIRILGANLIK TANIMI VE TÜRLERİ

Küreselleşme hareketlerinin hız kazanmasında dünyanın yoğun bir iletişim ve entegrasyon içerisinde olması büyük rol oynamıştır. Küreselleşme hareketleri teknolojik gelişmelerle ilişkili olarak ortaya çıkmış ve birçok firmayı, üreticiyi ve tüketiciyi bir araya getirmiştir. İletişimdeki artış ve ulaşım kolaylıkları sayesinde, fiziki sınırların önemi azalmıştır. Öte yandan ekonomik faaliyetler üzerinde verimlilik ve fayda artışına yol açmıştır. 1980'li yıllar küresel ticaret hacminin arttığı yıllar olarak bilinmektedir. Özellikle 1980'li yıllar sonrasında yatırımcılar belli unsurlara göre yatırımlarına yön çizmeye başlamıştır. Bu bağlamda kırılganlık kavramı yatırımcıların yatırım kararları almalarında önem taşımaktadır. Kırılganlık terimi "yatırımcıların yatırımlarını gerçekleştirmek için araştırma yaptıkları değişkenlerin ve yaptıkları sınıflandırmaların bir sonucu" olarak meydana gelmiştir. Bu nedenle yatırımcılar yatırım yapacakları ülkelerin dalgalanmalara ilişkin dirençliliğini önceden saptayabilirler ise yatırımlarını amaçları yönünde şekillendirebileceklerdir. Kırılganlık kavramı da bu nedenle ortaya çıkmış ve günümüzde önemli bir kavram haline gelmiştir (Şimşek ve diğer., 2019).

OECD kırılganlığı, riske maruz kalma durumunda devletin, sistemlerin veya toplulukların bu riskleri yönetmek, azaltmak veya yok etmek için başa çıkma kapasitelerinin yetersiz kalması olarak nitelendirmektedir. Kırılganlık, eşitsizlik, şiddet, yerinden edilme, yoksulluk ve çevresel ve politik bozulma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Kırılganlık, ekonomik, çevresel, politik, güvenlik ve toplumsal boyutlarda farklı şekillerde ifade edilmektedir. OECD kırılganlığın temel nedenlerini ele alırken buna karşı direnç kaynaklarını güçlendirmeye, ülkelere nerede ve nasıl yardımcı olunabileceği konusunda fayda sağlamaya çalışmaktadır (OECD, 2020).

Kırılganlık, yaygın olarak beklenmeyen ve tahmin edilmesi mümkün olamayan durumlardan olumsuz şekilde etkilenebilme veya zarar görebilme riskinin oluşması biçiminde tanımlanmaktadır (Guillaumont, 2001). Literatürde kırılganlık çeşitleri ekonomik ve finansal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Genel olarak, ekonomik kırılganlık mikro ve makro açıdan iki grupta ele alınmaktadır. Mikro ekonomik kırılganlık, şokların hane halklarının refahı üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Makroekonomik kırılganlık ise, şokların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini ele almaktadır (Seth ve Ragab, 2012). Makroekonomik kırılganlık üç bileşenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İlk olarak gözlemlenen veya beklenen dışsal şokların boyutu ve sıklığıdır. İkincisi, şoklara maruz kalmadır. Üçüncüsü ise, ülkenin şoklara tepki kapasitesi, diğer bir ifadeyle şoklara karşı dayanıklılığından oluşmaktadır (Guillaumont, 2009).

Bir ülke ekonomisinde yaşanabilecek negatif olay ve durumlara karşı ülke ekonomisinin direnç gösteremeyecek hale gelmesi ekonomik kırılganlık olarak ifade edilmektedir. Bu dirençsizlikler finansal, mali ve dış kırılganlık olarak kendini göstermektedir. Kırılganlık verileri ekonomik kriz öncesi erken uyarı sistemi gibidir. Bu nedenle kırılganlık analizleri ekonominin sıkıntılı durumu ile ilgili önceden bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Ekonomik krizlerin derin etkilerinin olduğu dikkate alındığında kırılganlık verilerinin incelenmesi önem taşımaktadır (Hacıgökmen, 2019).

Finansal sistemde ise ekonominin durumu bankacılık sistemi tarafından yorumlanabilmektedir. Etkin ve verimli çalışmayan bir bankacılık sistemi sonucunda kırılganlıklar önemli bir artış eğilimi göstermektedir. Finansal kırılganlık göstergesi olarak, kredi oranlarının incelemesi gerekir. Bir ülkenin kredi oranları finans ve bankacılık sistemi hakkında gerekli bilgiyi verme açısından önemlidir (Çan ve Dinçsoy, 2016).

Finansal kırılganlık modelleri finansal "şokların" kaynaklarını ve şokların finansal "yayıcılarını" tanımlayarak finansal sistemin, ekonomik faaliyetin oynaklığına nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmaktadır. Finansal şoklar, finansal piyasalardan kaynaklanan ekonomide yaşanan rahatsızlıklar olarak tanımlanır. Finansal yayılma; finansal sözleşmeler ve piyasalardan kaynaklanan şokları şiddetlendirmektedir (Calomiris, 1995).

Finansal kırılganlık genel olarak finansal sorunların finansal istikrarsızlık yaratma eğilimi olarak tanımlanabilir. Finansal istikrarsızlık, finansal sorunların istihdam seviyesini ve fiyat istikrarını etkileme eğiliminde olduğu bir ekonomik durumdur. Nihayetinde, finansal istikrarsızlık kendini bir borç deflasyonu süreci şeklinde göstermektedir. Bu nedenle, finansal kırılganlık, finansal sorunların bir borç deflasyon sürecini yaratma eğilimi olarak tanımlanabilir (Tymoigne, 2011).

Finansal kırılganlığın ne olduğu ve hangi durumlarda ortaya çıktığı, ne zaman finansal kırılganlıktan söz edilebileceği öncelikle, tartışmanın dayandığı teorik çerçeveye göre şekil almaktadır. Ana akım ekonomi modellerinde finansal kırılganlık çoğunlukla finansal istikrarsızlık veya krizle aynı bir duruma karşılık gelmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre finansal kırılganlığa (ya da istikrarsızlığa) neden olan dışsal şoklar veya yanlış makroekonomik politikalardır (Bahçe, 2014). Diğer bir ifadeyle, finansal kırılganlığın finansal sektördeki zayıflıklardan, finansal serbestleşmeden, dış şoklardan, yanlış politika uygulamalarından, asimetrik bilgiden ve politik istikrarsızlıklardan kaynaklandığı varsayılmaktadır (Şimşek ve diğer., 2019).

2.2. KIRILGANLIK ENDEKSİ

Kırılganlık kavramının ortaya çıkışında, kırılganlığın kaynaklarının araştırılmasının yanı sıra gelecekte kırılganlıkların olası sonuçlarını öngörme amaçları yer almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda bir endeks oluşturulmuştur. Endeks, bu amaçların yanında yatırımların tahsisi (paylaşımı ve dağıtımı) konusunda ve diğer finansal konularda da ülkelerarası karşılaştırmalar için kullanılabilmektedir. Literatürde birçok araştırmanın, birçok farklı değişken üzerinden kırılganlık endeksi oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu endeksler ile ülkeler gruplara ayrılarak sınıflandırılabilmişlerdir. Bu araştırmalar kapsamında daha sonraları kırılganlık endeksine farklı değişkenler de ilave edilerek geliştirilmiştir. Günümüzde araştırmacılar ve kurumlar tarafından birçok farklı kırılganlık endekslerine rastlanılmaktadır (Şimşek ve diğer., 2019).

Kırılganlık endeksi, kırılganlığın hangi kaynaklardan ileri geldiğini belirtmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle kırılganlık endeksi, kırılganlığın sebeplerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kırılganlığa ilişkin nedenler kırılganlık endeksindeki göstergelerle ifade edilmektedir. Bu açıdan çeşitli kırılganlık endeksleri oluşturulmuştur. Bazı çalışmalarda kırılganlık endeksleri daha spesifik göstergelerle açıklanırken bazı

çalışmalarda ise daha geniş kapsamlı ve kırılganlığın nedenlerine yönelik endeksler oluşturulmuştur. Kırılganlığın nedenlerini ele alan endeks, büyük önem arz etmektedir. Söz konusu endeksin önemi, GSYH'yı tek bir gösterge olarak ele almamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından yapısal ve kurumsal zayıflıkları yansıtmayacağından GSYH'nın tek bir gösterge olarak alınması doğru kabul edilmemektedir (Gnangnon, 2012).

Literatürde ilk kırılganlık endeksi Birleşmiş Milletler tarafından 1971 yılında ülkelerin sınıflandırılması ile yapılmıştır. Birleşmiş Milletler, az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada ülkeleri olmak üzere kategorilere ayırmıştır. Söz konusu gruplarda ülkelerin makroekonomik değişkenlerini göz önüne alarak inceleme yapmıştır. Bu endeks, az gelişmiş ve gelişmekte olan küçük ada ülkeleri için makroekonomik göstergeler yardımıyla zayıf ve güçlü yanlarını ortaya koymuştur. Daha ilerleyen yıllarda söz konusu endekse farklı değişkenler de eklenmiştir. Farklı değişkenler eklenerek geliştirilen bu endeks ekonomik dalgalanma ve şokların etkilerini de ölçmeyi esas almıştır (Guillaumont, 2009).

Kırılgan Ülke Endeksi, (Fragile States Index- FSI) her ülkenin karşı karşıya olduğu sosyal, ekonomik ve politik baskıların bir ölçümüne dayalı olarak 178 ülkenin yıllık değerlendirmesinden oluşmaktadır. Endeks nicel veriler ve nitel araştırma girdilerine dayandığı için diğer endekslere benzememektedir. Endeks, her ülke için uzun vadeli eğilimler sunmaktadır. Bu açıdan endeks her ülkenin karşılaştığı sorunları sosyal, ekonomik ve politik yönlerine ayırma yeteneği de dahil olmak üzere kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Kırılgan Ülke Endeksi, yabancı hükümetler ve yardım kuruluşları tarafından kalkınma girişimlerine katkılarını ölçmek ve çabalarını geliştirme veya desteğe ihtiyaç duyan diğer alanları belirlemeye odaklanmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca özel sektör ve finans kurumları da Kırılgan Ülke Endeksini riski daha iyi anlamak için kullanmaktadırlar. En önemlisi ise endeks ülkelerin kendileri tarafından kullanılmaktadır. Hükümetler Endeksi kendi ülkelerinin sorunlarını ve bunlarla nasıl başa çıkacaklarını daha iyi anlamak için kullanmaktadırlar (IFAD, 2018).

2.3. KIRILGAN ÜLKELER ve DIŞA AÇIKLIK

OECD, tek tanımı olmayan "kırılgan ülke" kavramının, ülkeler açısından kırılganlığın bazı ortak özelliklerini bulundurduğuna dikkat çekmektedir. Kırılgan ülkeler, kalkınmayı

engelleyen yönetim açıklarına sahiptirler. Uzun dönem planlama ve yatırımlar için koşullar çok istikrarsız bir yapı sergilemektedir. Toplumlar genel olarak temel ihtiyaçları doğrultusunda kısa vadeli stratejilere odaklanmaktadırlar. Bu bağlamda kırılganlıklar, toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanabilir. Öte yandan doğal afetler veya bölgesel çatışmalar gibi dışsal faktörlerden de kaynaklanabilmektedir (OECD, 2008).

Bir ülkenin kırılganlığı, ülkenin karşı karşıya kaldığı doğal veya dış şoklar ya da istikrarsızlık nedeniyle risk altında bulunması şeklinde ifade edilmektedir. Burada iki ana tür dışsal şok bulunmaktadır, dolayısıyla iki ana kırılganlık kaynağı söz konusudur. İlk olarak çevresel veya "doğal" şoklardan söz edilebilir. Depremler veya volkanik patlamalar gibi doğal afetler ve tayfunlar ve kasırgalar, kuraklıklar gibi iklimsel şoklar örnek verilmektedir. İkincisi, ticaret ve döviz ile ilgili şoklardan oluşmaktadır. Dış talepteki düşüşler, dünya emtia fiyatlarındaki istikrarsızlık, ticaret hadlerinin istikrarsızlığı ve faiz oranlarında uluslararası dalgalanmalar bu sınıflandırmaya örnek verilebilir (Guillaumont, 2009).

Genel anlamda kırılgan ülkeler ABD'nin para politikalarından en çok etkilenen ülkeler olarak ifade edilmektedir. Ayrıca enflasyon oranları, bütçe açıkları, artan dış borç yükü ve azalan büyüme performansları, yüksek cari açık oranları gibi birçok etkenler kırılgan ülke grubunda yer almalarında büyük rol oynamaktadırlar. Cari açıklarını büyük ölçüde sermaye hareketleri ile finanse eden kırılgan ülkelerin riski ve kırılganlıkları ciddi oranlarda artışlar göstermiştir. Diğer taraftan portföy yatırımlarının hızla kırılgan ülkelerden çıkması dış finansman gereksiniminin sürdürülebilirliği problemini göz önüne sermektedir. Bu ülkelerde söz konusu problem ekonomik büyüme ve kalkınmanın önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Kırılgan ülkelerin süre gelen süreçte hızlı ekonomik büyüme sağlamaları büyük oranda kırılganlıklarını ortadan kaldırmaları yolunda atacakları adımlar sayesinde gerçekleşecektir. Bu açıdan ülkelerin kırılganlık yaratabilecek taraflarının iyi değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca kırılganlıkları gidermeye yönelik politikaların uygulanması olumsuz gelişmelerden daha az etkilenmelerini sağlaması açısından önemlidir (Hayaloğlu, 2015).

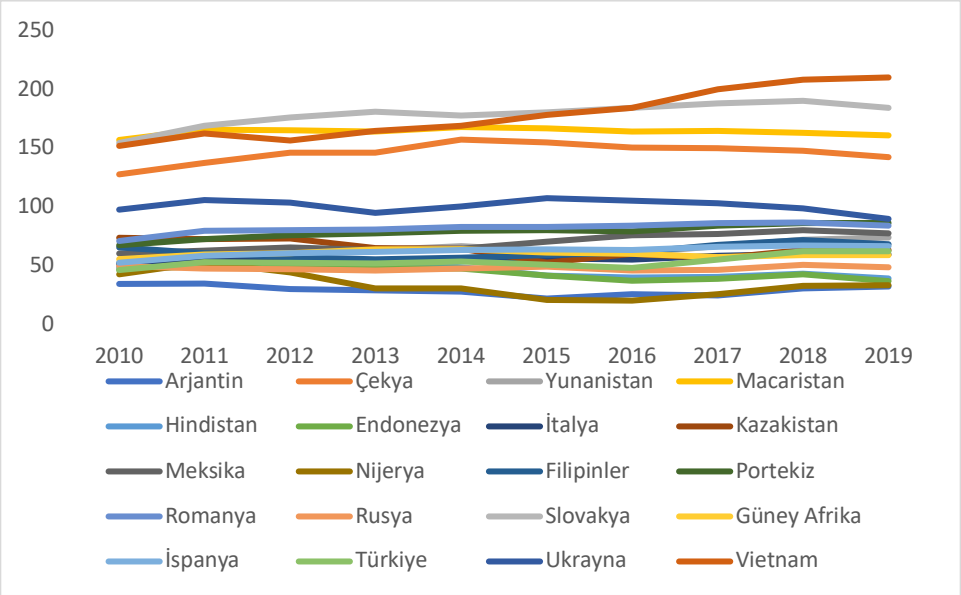
Ülkelerin dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerini gösteren önemli göstergelerden biri ticari dışa açıklıktır. Ticari dışa açıklık bir ülkenin belli bir dönemde sahip olduğu ihracat ve ithalat toplamının aynı dönemdeki Gayrisafi Yurtiçi Hasılatına bölünmesiyle

hesaplanmaktadır. Ayrıca ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu konusunda da ticari dışa açıklık da önemli bir bakış açısı sunmaktadır (Özçağ ve Bölükbaş, 2018).

Tablo 1: Kırılgan Ülkelerde Dışa Açıklık (%) (2010-2019)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	34,971	35,206	30,526	29,333	28,406	22,486	26,093	25,289	31,174	32,627
Çekya	128,02	137,86	146,52	146,42	157,57	155,17	150,58	150,53	148,00	142,75
Yunanistan	52,829	57,844	61,817	63,519	67,149	63,055	60,840	67,000	72,519	74,384
Macaristan	157,26	166,28	165,45	164,17	168,24	167,24	164,31	165,19	163,38	161,25
Hindistan	49,255	55,623	55,793	53,844	48,922	41,922	40,082	40,722	43,404	39,550
Endonezya	46,701	50,180	49,582	48,637	48,080	41,937	37,421	39,355	43,001	37,303
İtalya	52,006	55,145	55,654	54,867	55,322	56,418	55,367	58,604	60,348	59,956
Kazakistan	74,138	73,117	73,723	65,407	64,972	53,049	60,311	56,825	63,527	63,897
Meksika	60,760	63,469	65,767	63,764	64,925	71,089	76,062	77,115	80,563	77,915
Nijerya	43,320	53,277	44,532	31,048	30,885	21,332	20,722	26,347	33,007	34,023
Filipinler	66,104	60,795	57,842	55,824	57,468	59,141	61,776	68,168	72,163	68,606
Portekiz	67,783	73,099	76,050	78,114	80,282	80,490	79,274	84,439	86,428	86,782
Romanya	71,395	80,000	80,350	80,970	83,275	83,593	84,596	86,518	87,136	84,559
Rusya	50,355	48,035	47,151	46,287	47,801	49,359	46,518	46,876	51,133	49,074
Slovakya	154,72	169,11	176,33	181,39	178,18	180,94	184,47	188,10	190,54	184,47
Güney Afrika	55,988	60,112	60,899	64,241	64,434	61,617	60,638	57,973	59,470	59,204
İspanya	52,928	58,793	60,845	61,996	63,865	64,212	63,772	66,692	67,572	66,776
Türkiye	46,694	53,304	52,830	52,527	53,766	51,088	48,328	55,762	62,547	62,682
Ukrayna	98,140	106,24	104,09	95,149	100,69	107,80	105,52	103,71	99,119	90,173
Vietnam	152,21	162,91	156,55	165,09	169,53	178,767	184,686	200,384	208,306	210,400

Kaynak: The World Bank web sitesi

Şekil 1: Kırılgan Ülkelerde Dışa Açıklık Grafiği (%) (2010-2019)

Kaynak: The World Bank web sitesi

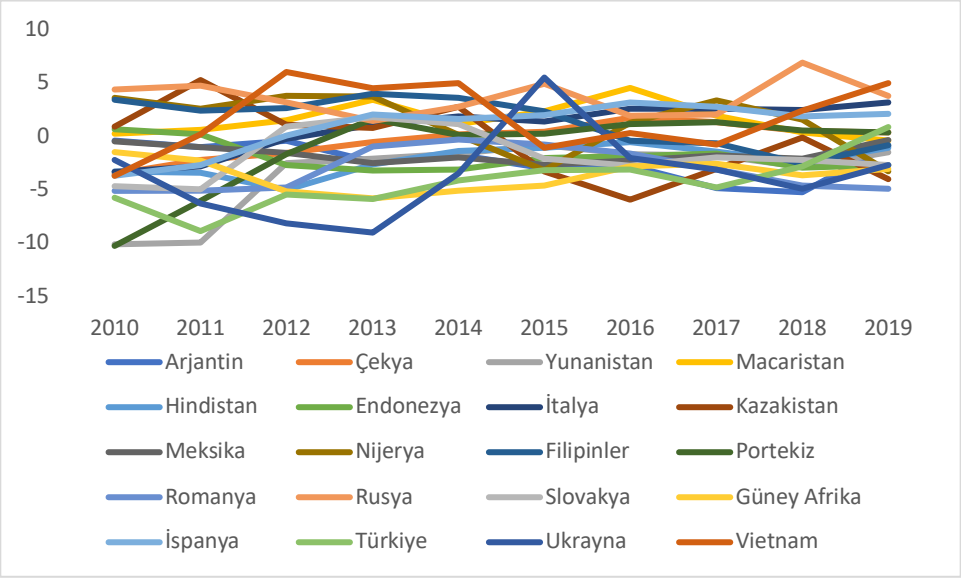
Tablo 1'de ihracat ve ithalat verilerinin GSYİH'ye oranlanması ile elde edilen ticari açıklık rakamları yer almaktadır. Bu oran ülkelerin ne kadar dışa açık hale geldiğinin göstergesi olarak kullanılmaktadır. Tablo 1 ve Şekil 1'de yıllar itibariyle dışa açıklık oranı Hindistan, Endonezya, Nijerya ve Rusya'da azalma eğilimi gösterirken diğer ülkelerde söz konusu oran artış göstermiştir. İhracat ve ithalat toplamının GSYİH'ye oranı 2019 yılında en yüksek Vietnam'da görülürken en düşük Arjantin'de olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Kırılgan Ülkelerde Cari Açığın GYSH'ya Oranı (2010 – 2019)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	-0,4	-1,0	-0,4	-2,4	-1,7	-3,0	-2,7	-4,8	-5,2	-0,9
Çekya	-3,5	-2,2	-1,5	-0,5	0,2	0,4	1,8	1,4	0,5	0,4
Yunanistan	-10,1	-9,9	-2,5	-2,0	-1,6	-0,8	-1,7	-1,8	-2,9	-1,5
Macaristan	0,3	0,6	1,5	3,4	1,1	2,3	4,6	1,9	0,4	-0,4
Hindistan	-3,2	-3,4	-5,0	-2,6	-1,3	-1,1	-0,5	-1,4	-2,4	-1,0
Endonezya	0,7	0,2	-2,7	-3,2	-3,1	-2,0	-1,8	-1,6	-2,9	-2,7
İtalya	-3,3	-2,8	-0,2	1,1	1,9	1,4	2,6	2,6	2,5	3,2
Kazakistan	0,9	5,3	1,1	0,8	2,8	-3,3	-5,9	-3,1	-0,1	-4,0
Meksika	-0,5	-1,0	-1,6	-2,5	-1,9	-2,7	-2,3	-1,8	-2,1	-0,3
Nijerya	3,6	2,6	3,8	3,7	0,1	-3,1	1,3	3,4	1,6	-3,3

Filipinler	3,4	2,4	2,7	4,0	3,6	2,4	-0,4	-0,7	-2,6	-0,8
Portekiz	-10,2	-6,0	-1,6	1,6	0,1	0,2	1,2	1,4	0,5	0,4
Romanya	-5,1	-5,1	-4,8	-0,9	-0,3	-0,8	-1,6	-3,1	-4,6	-4,9
Rusya	4,4	4,8	3,2	1,5	2,8	5,0	1,9	2,0	6,9	3,8
Slovakya	-4,7	-4,9	0,9	1,8	1,2	-2,1	-2,7	-1,9	-2,2	-2,7
Güney Afrika	-1,5	-2,2	-5,1	-5,8	-5,1	-4,6	-2,8	-2,5	-3,6	-3,0
İspanya	-3,7	-2,7	0,1	2,0	1,7	2,0	3,2	2,8	1,9	2,1
Türkiye	-5,7	-8,9	-5,4	-5,8	-4,1	-3,2	-3,1	-4,8	-2,8	0,9
Ukrayna	-2,2	-6,3	-8,2	-9,0	-3,4	5,5	-2,0	-3,1	-4,9	-2,7
Vietnam	-3,7	0,2	6,1	4,5	5,0	-1,1	0,3	-0,7	2,4	5,0

Kaynak: The World Bank web sitesi

Şekil 2: Kırılgan Ülkelerde Cari Açığın GYSH'ya Oranı Grafiği

Kaynak: The World Bank web sitesi

Genellikle ülkeler için cari açık/GSYH oranının negatif yönde %4,5 düzeyinin üzerinde olması olumsuz değerlendirilmektedir. Bu durum yabancı sermayeye olan ihtiyacın arttığını göstermektedir. Bu nedenle de döviz kurları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Tablo 2 ve Şekil 2'ye bakıldığında son dönemde Çekya, İtalya, Portekiz, Rusya, İspanya ve Vietnam hariç diğer ülkelerde cari açığın GYSH'ye oranının negatif olduğu görülmektedir. Çekya, İtalya, Portekiz, Rusya, İspanya ve Vietnam'da ise bu oran pozitif bir seyir izlemektedir.

2.2. YÜKSEK DIŞ TİCARET PERFORMANSINA SAHİP KIRILGAN ÜLKELER

Çalışmada öncelikle ülke grubu seçiminde yüksek dış ticaret performansına sahip ülkeler tercih edilmiştir. Ülkelerin 2010-2019 yılları arasındaki dış ticaret performansları Dünya Bankası verilerine göre EK 1'de görülmektedir. Tablo incelendiğinde ilk 50 ülkenin dünya ticaret hacminin %92,5'luk kısmını temsil ettiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yüksek performansa sahip ülkelerden ilk 50 ülke tercih edilmiştir. Diğer ülkelerin ise dış ticaret hacminin çok düşük ya da mevcut olmadığı görülmektedir.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan bir diğer konu olarak kırılganlık endeksi ise EK 2'de görülmektedir. Tablo incelendiğinde ülkelerin 2007-2019 dönemine ait ortalama ekonomik kırılganlık skorları görülmektedir. Ülkelerin ortalama değerleri en yüksek kırılganlıktan en düşük kırılganlığa doğru sıralanmıştır. Çalışmamız kapsamında sadece ülkelerin kırılganlık durumlarının göz önüne alınması durumunda seçilecek ülke grubu için ülkelerin ihracat performanslarının çok düşük ya da mevcut olmadığı ve ülkeler için sağlıklı veriye ulaşılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında yüksek dış ticaret performansına sahip ülkeler için en yüksek kırılganlık seviyesindeki ilk 20 ülke seçilmiştir. Bu şekilde yüksek dış ticaret performansına sahip kırılgan ülkelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu ülkeler EK 2'de görülmektedir. Yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip 20 ülke; Arjantin, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Kazakistan, Meksika, Nijerya, Filipinler, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Güney Afrika, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve Vietnam. Macaristan, Slovakya ve Rusya ülkelerinin özellikle 1995'ten önce verileri mevcut olmadığı için analiz dönemi veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2019 olarak belirlenmiştir. Tahmin denklemi, Denklem 16'da yer almaktadır.

2.3. KIRILGAN ÜLKELERDE DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ

2.3.1. Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret ile İlişkisi

Ülkelerarası mal ve hizmet alışverişi, önceki dönemlerde takas sistemi ile yapılmakta iken günümüzde döviz değişimi yoluyla yapılmaktadır. Bu bağlamda döviz kuru, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve ülkelerin büyüme ve kalkınmasının desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Ho, 2019).

Döviz kuru bir ülkenin para biriminin diğer bir ülkeye ait para birimi cinsinden fiyatı olarak ifade edilmektedir. Döviz kuru aynı zamanda bir finansal varlık fiyatıdır. Dolayısıyla diğer varlık fiyatlarını belirleyen ilkeler döviz kurlarındaki değişimleri de tespit etmektedir. Ayrıca döviz kurları farklı ülkelerdeki mal ve hizmetlerin fiyatlarını karşılaştırmamıza da olanak sağlamaktadır. Bu nedenle döviz kurlarının dış ticarette önemli bir işlevi de söz konusudur (Krugman ve diğer., 2017). Döviz kurlarının ticaret üzerindeki etkisi ve döviz kuru politikalarının bir ülkenin dış konumu ve iç ekonomik istikrarının korumasında etkin bir araç olarak kullanılması büyük önem arz etmektedir (Kang ve Dagli, 2018).

Dış ticaretin en önemli belirleyicilerinden biri olan döviz kurunun birçok ülke için önemli bir fiyat belirleyicisi olduğu varsayılmaktadır. Döviz kuru ithalat fiyatını belirlemekte, ithalat fiyatı da ihracat fiyatının belirlenmesinde rol oynamaktadır. İhracat ve ithalatın GSYİH'ya göre yüksek oranlara karşı gelen ekonomilerde döviz kurundaki hareketlerin toplam üretim ve toplam fiyat düzeyleri üzerinde büyük etkileri söz konusu olabilmektedir (Krugman ve Wells, 2013).

Döviz kurlarının dış ticaret üzerinde doğrudan etkisi söz konusudur. Uluslararası ticaret fiyatları döviz kurundaki dalgalanmalarla yakından ilişkili olduğundan, döviz kurları dış ticaret kazançlarını ve ticaret hacimlerini etkileyebilmektedir. Döviz kurundaki değişiklik aynı zamanda ekonomi politikasını da etkilemektedir. Örneğin, enflasyon hedeflemesi rejimi uygulayan ülkeler için, merkez bankaları, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve döviz kuru seviyesindeki değişiklikler nedeniyle beklenen enflasyon hedefini sık sık revize etmek zorunda kalmaktadır (Asteriou ve diğer., 2016).

Sermaye hareketlerinin uluslararası bir boyut kazanması döviz kurunda yaşanan oynaklığı artırmıştır. Döviz kurundaki dalgalanmaların meydana gelmesinin altında

teknolojik gelişmeler, faiz oranları, enflasyon oranları ve cari açık dengesinin daha değişken bir hale gelmesi gibi faktörler yatmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan değişkenlik sebebiyle, ihracata ilişkin sanayileşme yolu ile dış dünyaya bütünleşik olmayı amaçlayan ülkelerde döviz kuru politikaları oldukça önem kazanmaktadır. Döviz kurunda ortaya çıkan birtakım değerlenmeler (aşırı ya da düşük) farklı sonuçlara neden olmaktadır. Bu durum ithalat ve ihracatı etkilemektedir (Barak ve Naimoğlu, 2018).

Döviz kuru hem cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği hem de sermaye hesabındaki net akışların yönü ile yakından ilişkili bir ekonomik parametredir. Geçiş ekonomilerinde, döviz kuru seviyesi sadece göreli fiyat seviyesi değişikliklerinin bir fonksiyonu değildir (ülkeler arasında veya ticarete konu olan ve olmayan sektörler arasında) ve emeğin üretkenliğindeki değişikliklerin de bir sonucudur. Geçiş ülkelerinde döviz kuru sürdürülebilirliğinin dinamikleri, ekonominin tamamında niteliksel değişim döngüleriyle ilgilidir. Örneğin, ihracattaki genişleme, ürün ve pazarlama kalitesinin yükseltilmesinin neden olduğu ticaret hadlerindeki kazançlar nedeniyle herhangi bir sektörde çıktı büyümesine neden olabilmektedir. Ekonomik şok, aynı zamanda, daha az verimli ihracat endüstrilerinin daralmasıyla dengelenebilir. Dış ticaret dengesinde belirgin bir değişiklik olmamasına rağmen, ihracat ve ithalatın yeni yapısı, değerlenen bir döviz kuru ile daha yüksek bir rekabetçilik düzeyine de ulaşılmış olacaktır (Benáček ve diğer., 2003).

Döviz kurunda meydana gelen değişiklikler ülkelerin dış ticaret hacimlerinde değişikliklere yol açmaktadır. Döviz kurunda bir düşüş olması durumunda yabancı mal ve hizmetlerin fiyatları ulusal para cinsinden daha ucuz hale gelecektir. Bu durum ithalatı artırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Tam tersi bir etki söz konusu olduğunda döviz kurunda bir artış olması durumunda yerli mal ve hizmetlerin fiyatları azalacaktır. Bu nedenle ihracat artış gösterecektir. Özetle, döviz kuru ile ithalat arasında negatif ilişkiden söz edilebilmektedir. İhracat açısından ele alındığında ise pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (Değer ve Demir, 2015).

Genellikle reel efektif döviz kuru finansal krizlerle ilişkilendirilmektedir. Reel efektif döviz kurundaki artışlar, cari açıklara yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle reel efektif döviz kurundaki artışlar ulusal paranın değer kazanması anlamına gelmektedir. Bu durum cari açığa neden olmakta ve ülkelere sermaye girişini gerekli kılmaktadır (Bryson ve Miller, 2013).

Dış ticaret ve döviz kuru ilişkisini ele alan çalışmalar aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Chowdhury (1993), 1976-1990 yıllarını kapsayan dönemde döviz kurundaki oynaklığın dış ticaret üzerindeki etkisini G7 ülkeleri için çok değişkenli hata düzeltme modeli yardımıyla incelemiştir. Sonuçlar, G-7 ülkelerinin her birinde döviz kuru oynaklığının ihracat hacmi üzerinde anlamlı bir negatif etkisi olduğunu göstermektedir.

Shirvani ve Wilbratte (1997), 1973:5-1990:8 yıllarını kapsayan dönemde döviz kuru ile ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi ile ABD ve diğer G7 ülkeleri için incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, ticaret dengesinin kısa dönemde döviz kuruna tepkisiz olduğunu göstermektedir. Ancak ticaret dengesinin iki yıl içinde döviz kurundan önemli ölçüde etkilendiğine dair kanıtlar bulunmuştur. Ayrıca Marshall-Lerner şartının geçerli olduğu saptanmıştır.

Hook ve Boon (2000), 1985:1-1997:4 yıllarını kapsayan dönemde döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisini Malezya için çok değişkenli eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre hem reel hem de nominal döviz kurunda ortaya çıkan değişmelerin ihracatı negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Zengin (2001),1994:1-2000:2 yılları arasında döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi Türkiye için eşbütünleşme ve VAR analizi yardımıyla araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre ihracat fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi ve reel döviz kurları arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme saptanmıştır. VAR model sonucuna göre ise, ihracat ve ithalat fiyat endekslerinden reel döviz kurlarına yönelik bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Aynı zamanda döviz kurlarından, ithalat fiyat endeksine doğru bir etki olduğuna da ulaşılmıştır.

Onafowora (2003) üç ASEAN ülkesinin ABD ve Japonya ile yaptığı ticarette, reel döviz kurunun ticaret dengesi üzerindeki etkisini 1980-2001 yıllarını kapsayan dönemde eşbütünleşme ve (VECM) hata düzeltme modelleri yardımıyla incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre ticaret dengesi, reel döviz kuru, reel yurtiçi ve yurtdışı gelir arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca uzun dönemde J-eğrisi etkisinin geçerliliğine dair kanıtlar elde edilmiştir.

Benacek vd. (2003), 1993-2001 yıllarını kapsayan dönemde Çek Cumhuriyeti'nin dış ticaret dengesini belirleyen faktörleri 29 sektör için panel veri analizi yardımıyla tahmin etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre reel döviz kurunun ticaret üzerinde büyük bir

etkiye sahip olmadığı saptanmıştır. Aynı zamanda ürün kalitesinin ticareti artırıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Saatçioğlu ve Karaca (2004), 1981:5-2001:2 yılları arasında üçer aylık veriler kullanarak Türkiye için döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasındaki ilişki incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, döviz kuru belirsizliğinin ihracatı gerek uzun dönemde gerek de kısa dönemde negatif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Akbostancı (2004), 1987-2000 döneminde çeyreklik veriler kullanarak Türkiye'de J-eğrisi etkisinin varlığını hata düzeltme modelini kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre kısa dönemde J-eğrisi hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Karagöz ve Doğan (2005), 1995:1-2004:6 dönemine ait aylık veriler kullanarak Türkiye için ihracat ve ithalat değişkenlerinin döviz kuru ile olan ilişkisini eşbütünleşme analizi ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında bir ilişki bulunamazken, 2001 devalüasyonunun etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır.

Yamak ve Korkmaz (2005), reel döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini 1995:1-2004:4 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için Granger nedensellik testi ile araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkiye rastlanamamıştır. Kısa dönemde ise reel döviz kuru ve ticari denge arasındaki ilişkinin sermaye malları ticareti tarafından belirlendiği tespit edilmiştir.

Halıcıoğlu (2007), 1985-2005 yıllarını kapsayan dönem boyunca Türkiye'nin 13 ticaret partneriyle yaptığı ikili ticarette J-eğrisi etkisini incelemiştir. Yöntem olarak ARDL ve hata düzeltme modelini kullanmıştır. Analiz sonucunda kısa dönemde J-eğrisi etkisi geçerli değildir. Ancak uzun dönemde Türk parasındaki reel değer kaybın, Türkiye'nin ticaret dengesini pozitif bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Fang vd. (2009), 1979-2003 dönemine ait aylık verileri kullanarak Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan ve Tayland olmak üzere sekiz Asya ülkesinin döviz kuru oynaklığının ABD ile ikili ihracatına etkisini GARCH yöntemi ile incelemişlerdir. Sonuçlar, döviz kurundaki oynaklığın, ihracatı asimetrik olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca Malezya için döviz kurundaki oynaklığın etkisinin pozitif olduğu saptanmıştır.

Vergil ve Erdoğan (2009), 1989-2005 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'de Marshall-Lerner koşulu ve J eğrisi etkisinin geçerli olup olmadığına ARDL ve Almon çok terimli

model kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre Marshall-Lerner koşulunun geçerli olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda J eğrisi etkisinin de geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Alptekin (2009), 1992:1-2009:1 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için dış ticaret ve reel döviz kuru ilişkisini VAR modeli kullanılarak incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlama anlamında etkin bir fonksiyon olmadığı görülmektedir.

Tarı ve Yıldırım (2009), 1989: Q1-2007: yıllarını kapsayan dönemde döviz kuru belirsizliği ve ihracat hacmi arasındaki ilişkiyi Türkiye için Johansen eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri yardımıyla incelemişlerdir. Analiz bulgularına göre, uzun dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmini negatif etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca kısa dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Çağlayan ve Di (2010), döviz kuru oynaklığının 13 ticaret ülkesi arasındaki sektörel ikili ticaret akışları üzerindeki etkisini 1996-2007 arasındaki dönem için aylık veriler kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, döviz kuru oynaklığının sektörel ticaret akışları üzerindeki etkisinin çok az olduğu tespit edilmiştir.

Sarı (2010), 1982:05-2006:12 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için döviz kurundaki değişmelerin, ithalat ve ihracat üzerindeki etkilerini ARCH yöntemiyle araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre döviz kuru belirsizliğinin yarattığı risklerden, ithalat değerinin etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Mohammad (2010), 1975-2008 dönemine ait verilerle Pakistan için dış ticaret belirleyicilerini ve dış ticaret açığını uzun ve kısa dönemde Johansen eş bütünleşme yöntemi ve hata düzeltme modelini (ECM) kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda yabancı gelir, doğrudan yabancı yatırım, reel döviz kuru ve ev yapımı ürünlerin, Pakistan'ın dış ticaretini etkileyen önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu faktörlerin dış ticaret açığını da etkileyen faktörler olduğu sonucuna varılmıştır.

Aktaş (2010), 1989:1-2008:4 yılları arasında reel döviz kurlarıyla ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi Türkiye için VAR analizi ile araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, reel kurdaki bir değişmenin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığı tespit

edilmiştir. Öte yandan ithalat kısıtlamalarının ihracatı olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır.

Wong ve Tang (2011), döviz kuru oynaklığının Malezya'nın yarı iletken ihracatı üzerindeki etkisini, 1990-2001 yıllarını kapsayan dönemde Johansen eşbütünleşme analizi yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, döviz kuru oynaklığının Malezya'nın yarı iletken ihracatı üzerinde hem uzun vadeli hem de kısa vadeli etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Karaçor ve Gerçeker (2012), 2003:1- 2010:12 yılları arasında Türkiye için reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisini VAR modeli, eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modelleri yardımıyla test etmişlerdir. Analiz bulgularına göre reel döviz kuru ile dış ticaret hacmi arasında koentegrasyon ilişkisi saptanmıştır. Diğer taraftan, reel döviz kurlarından dış ticaret hacmine doğru hem kısa hem de uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Dış ticarette döviz kuruna ilişkin sadece kısa dönemde nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, reel döviz kurunda ortaya çıkan değişimin dış ticaret üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Ray (2012), 1972-2010 yılları arasında reel döviz kuru, yurtiçi tüketim, doğrudan yabancı yatırımlar ve yurtdışı gelirin ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Hindistan için VAR modeli ile araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yurtdışı gelir ile doğrudan yabancı yatırımların ticaret dengesi üzerinde anlamlı pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda yurtiçi tüketim ve reel efektif döviz kurunun ticaret dengesini negatif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Göçer ve Elmas (2013), reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi, 1989/1-2012-2 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için Marshall-Lerner koşulu çerçevesinde eşbütünleşme analizi yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, Genişletilmiş Marshall-Lerner koşulunun geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Tapşın ve Karabulut (2013), 1980-2011 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi Toda ve Yamamoto tarafından geliştirilen nedensellik analizi yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre ithalat değişkeninden ihracat değişkenine doğru nedensellik söz konusudur. Ayrıca reel döviz kuru endeksinden ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Baek (2014), 1991:3-2012:4 yıllarını kapsayan dönem boyunca Kore ve ABD arasındaki ikili ticarette döviz kuru dalgalanmalarının etkisini ARDL yöntemi ile araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre her iki ülke için hem kısa hem de uzun dönemde döviz kurunun ikili ticaret üzerinde önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Pirimbaev ve Oskanbava (2015), Kırgızistan için 2000-2013 dönemine ait aylık verilerle dış ticaretinin temel belirleyicilerini ARDL modeli yardımıyla tahmin etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre para arzındaki %1'lik düşüşün ticaret dengesini %0,51 oranında iyileştireceği saptanmıştır. Aynı zamanda reel döviz kurundaki %1'lik artışın ise ticaret dengesini %1,09 oranında iyileştireceği tespit edilmiştir. Uzun dönemde Marshall-Lerner koşulu geçerlidir. Kısa dönem sonuçlarına bakıldığında ise J-eğrisi hipotezinin geçerli olmadığı görülmektedir.

Değer ve Demir (2015), 1997:1-2014:12 yıllarını kapsayan dönemde dış ticaret hacmi ile reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi Türkiye için eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi ile test etmişlerdir. Analiz sonucunda reel efektif döviz kurundan dış ticarete doğru bir nedensellik söz konusudur. Ancak dış ticaret hacminden reel efektif döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.

Asteriou vd. (2016), 1995:1-2012:12 yıllarını kapsayan dönemde döviz kuru oynaklığının Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye için uluslararası ticaret hacimleri üzerindeki etkisini ARDL ve Granger nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Döviz kuru oynaklığı ile uluslararası ticaret faaliyetleri arasında uzun dönemde Türkiye dışında bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Kısa dönemde ise Endonezya ve Meksika için oynaklıktan ithalat / ihracat talebine önemli bir ilişki bulunmuştur. Nijerya'da, ihracat talebinden oynaklığa tek yönlü nedensellik tespit edilirken, Türkiye için oynaklık ile ithalat/ihracat talebi arasında bir nedensellik bulunamamıştır.

Karaş ve Karaş (2017), Türkiye'nin 2003:01 – 2017:06 yılları arasında Türkiye için reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat rakamları arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yardımı ile incelemişlerdir. Reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik analizi sonucuna göre ise reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiş, ihracattan ithalata ise tek yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Wong (2017), 2010-2015 dönemine ait aylık veriler kullanılarak döviz kuru oynaklığının Malezya'nın Singapur, Çin, Japonya, ABD ve Kore ile olan ikili ihracatına etkisini ARDL yöntemiyle tahmin etmiştir. Döviz kuru oynaklığının uzun vadede reel toplam ihracat üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Genel olarak döviz kuru oynaklığının, Malezya'nın ikili ihracatına zarar vermediği sonucuna varılmıştır.

Barak ve Naimoğlu (2018), 2000-2014 yılları arasındaki dönemde kırılgan beşli ülkeleri için dış ticaret, reel döviz kuru, ticari açıklık arasındaki ilişkiyi kısa ve uzun dönemde panel ARDL, Granger nedensellik ve varyans araştırma testleri yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre hem kısa hem de uzun dönemde dış ticaret ve reel döviz kuru arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda dış ticaret ile ticari açıklık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Granger nedensellik bulgularına göre ise ticari açıklıktan dış ticarete doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu saptanmıştır.

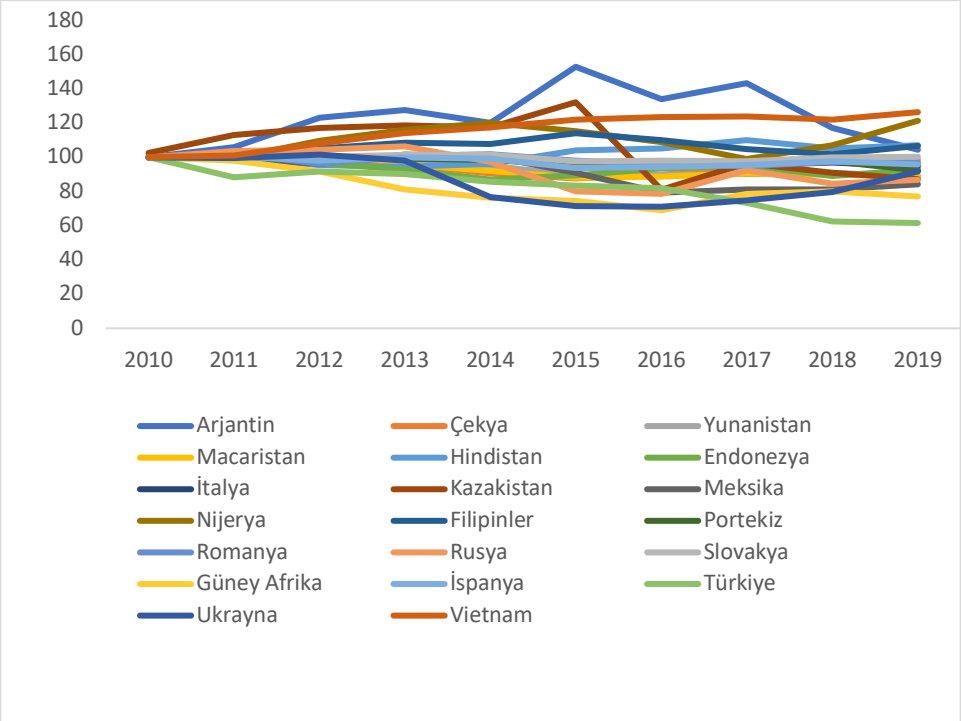
Kırılgan ülkelerde reel efektif döviz kurunun durumu tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Kırılgan Ülkelerde Reel Efektif Döviz Kuru

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	99,948	105,99	122,90	127,35	119,99	152,81	133,97	143,33	117,14	104,34
Çekya	100,00	101,65	97,538	95,672	90,385	87,559	89,880	93,827	98,132	98,386
Yunanistan	100,00	100,72	97,493	96,470	94,873	89,557	89,736	90,301	90,808	88.855
Macaristan	100,02	99,556	96,586	95,606	91,941	87,979	88,564	90,411	89,916	88,822
Hindistan	99,962	100,18	95,496	94,400	96,077	103,83	105,15	109,95	104,99	106,96
Endonezya	99,971	100,18	96,540	92,869	86,907	89,431	93,364	94,877	89,144	92,916
İtalya	100,00	99,868	97,756	99,479	99,334	93,861	94,571	95,264	96,784	94,501
Kazakistan	102,50	113,11	117,21	118,45	117,54	132,10	81,000	96,600	91,011	87,210
Meksika	99,969	99,055	96,068	101,52	100,65	90,875	79,277	81,305	81,237	84,229
Nijerya	99,963	99,655	109,62	115,98	119,93	115,26	108,80	98,929	107,06	121,29
Filipinler	99,981	100,35	105,05	108,35	107,75	113,99	109,93	104,77	101,82	106,73
Portekiz	100,00	100,80	99,278	99,277	98,470	95,399	96,679	96,756	97,738	92,274
Romanya	100,01	102,39	96,223	100,72	101,56	97,845	96,117	94,809	97,186	96,716
Rusya	99,975	103,57	104,40	106,32	97,155	80,051	78,576	92,427	84,536	86,931
Slovakya	100,00	100,88	100,10	101,42	101,42	97,516	97,851	97,710	99,888	100,121
Güney Afrika	99,931	97,824	91,674	81,226	76,242	74,241	69,002	78,509	79,845	77,205

İspanya	100,00	100,39	97,972	99,688	99,143	93,687	94,306	95,482	97,451	95,682
Türkiye	100,00	88,380	91,432	90,291	85,522	83,515	81,959	73,381	62,551	61,529
Ukrayna	100,00	99,421	101,49	97,952	76,698	71,415	71,047	74,745	79,530	91,646
Vietnam	100,01	100,98	108,23	114,14	117,536	121,878	123,574	123,663	122,036	126,312

Kaynak: Global Economic Monitor ve The World Bank web sitesi

Şekil 3: Kırılgan Ülkelerde Reel Efektif Döviz Kuru Grafiği

Kaynak: Global Economic Monitor ve The World Bank web sitesi

Reel efektif döviz kuru, nominal efektif döviz kurunun (bir para biriminin değerinin birkaç yabancı para biriminin ağırlıklı ortalamasına karşı oranı) bir fiyat deflatörü veya maliyet endeksine bölünmesi ile elde edilmiştir (World bank web sitesi). Tablo 3 ve Şekil 3'te 2010-2019 yılları arasında reel efektif döviz kurunun durumu görülmektedir. 2019 yılında en düşük oran 61,5 ile Türkiye'dir. En yüksek oranlar ise 126,3 ile Vietnam ve 121,2 ile Nijerya olduğu görülmektedir.

2.3.2. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Dış Ticaret ile İlişkisi

Teoride hem ihracatın hem de ithalatın ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynayabileceği ileri sürülmüştür. Mal ve hizmet ihracatı, şirketlerin pazar payının korunmasına, yenilik yapılmasına, ürünlerin iyileştirmesine katkı sağlayarak ve birçok faktörden dolayı hem ekonomik hem de sosyal kalkınmanın motoru olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle dış ticaret, dış pazarlarda genişleme durumunda pazar tabanını arttırdığı için yerel pazarlara bağımlılığı azaltmaktadır. İhracattaki artışın para birimlerine erişimde artışa neden olması milli geliri artırıcı bir etkiye de yol açmaktadır. Bu durum ülkeler açısından yaşam standardında bir iyileşmeye neden olmaktadır. İthalat ise yerel para biriminin çıkışına yol açarak ve ticaret dengesini zayıflatarak ekonomik büyümeyi zayıflatıcı bir etkide bulunabilir. Ancak bazı durumlarda ithalat, özellikle yatırımın artmasına ve iyileştirilmesine yardımcı olarak ekonomik büyümenin kaynağı kabul edilebilmektedir. Örneğin, ithal edilen mal ve hizmetlerin ülkeler için daha fazla üretim değeri gerektiren ürünler içermesi dolayısıyla büyümeyi artırıcı bir etkiye neden olacaktır (Bakari ve Mabrouki, 2017).

Ülkelerin ihracatı ve milli gelir düzeyi arasındaki ilişki hem ticaret ve hem de ekonomik büyüme teorilerinin üzerinde durduğu en önemli konulardandır. İhracat ve milli gelir arasındaki ilişki dışa açık politikalarında daha önemli bir boyuttadır. Bu nedenle serbest ticaret büyük önem arz etmektedir (Balassa, 1978).

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi iki perspektiften ele alınmaktadır. İlk olarak dış ticaretin serbestleşmesi ile ülkeye yeni teknolojilerin yönelmesi beklenmektedir. Bu durum üretim sürecinde artan getirilere neden olmaktadır. Böylece ekonomik büyümeye ivme kazandıracaktır. İkincisi ise, yakınsama teorisi ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu görüş, gerçekleştirilecek olan serbest dış ticaret neticesinde tüm ülkelerin benzer teknolojiye, benzer tercihlere, işgücü ile sermayenin aynı büyüme hızına sahip olacağı ileri sürülmektedir. Bu nedenle ülkelerin birbirlerine yakınsayarak iktisadi büyüme sürecini gerçekleştirileceği varsayılmaktadır (Saxonhouse ve Srinivasan, 1999).

Yurtiçi gelir düzeyi dış ticaret talepleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Gelir yükseldiğinde tüketim de artış gösterecektir. Böylece tüketim genişlemesi hem yurtiçi hem de yurtdışı mallara doğru olacaktır. Bu nedenle dış ticaret belirleyicilerindeki

değişimler, ülkenin gelir seviyesi ile ilişkili kalacaktır. Bir ülkenin ithalatı ile yurtiçi gelirler arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Diğer bir ifadeyle bu durum ithalat fonksiyonu olarak bilinmektedir. Gelir ile ithalat arasındaki söz konusu ilişki iki unsurla açıklanmaktadır. Birincisi üretim için gerekli duyulan kaynakların belli ölçüde yabancı girdiye dayanması şeklindedir. İkincisi ise, yurtiçi tüketiminin bir bölümünün ithal mallara yönelmesi biçimindedir. İki durumda da dış ticaret dengesi açısından bir sızıntı özelliği gösterecektir. İhracatın karşı ülkenin şartlarına bağlı kalacağı düşünüldüğünde, ithalatın artış göstermesi dış ticaret açığını artırıcı bir etkiye neden olacaktır (Yücel, 2006).

Dış ticaret ve gayrisafi yurtiçi hasıla ilişkisini ele alan çalışmalar aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Erfani (1999), Asya ve Latin Amerika'daki birkaç gelişmekte olan ülke için 1965-1995 yılları arasında ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ihracat ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir pozitif ilişki olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda, çalışma ihracatın daha yüksek üretime yol açtığı hipotezi hakkında kanıt sağlamaktadır.

Baharumshah (2001) 1980:I-1996:IV yıllarını kapsayan dönemde Malezya ve Tayland'ın Japonya ve ABD ile yaptığı ikili ticarette, ticaret dengelerini etkileyen ekonomik faktörleri belirlemek için eşbütünleşme ve VAR modeli yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre devalüasyon, uzun vadede her iki ekonominin ticaret dengelerini iyileştirici bir etki yaratmaktadır. Ayrıca J-eğrisi etkisinin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Vohra (2001), 1973-1993 yılları arasında Hindistan, Pakistan, Filipinler, Malezya ve Tayland için ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlar, bir ülke belirli bir ekonomik gelişme düzeyine ulaştığında, ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve önemli etkiler yarattığını göstermektedir.

Shiraz (2004), 1960-2003 yıllarını kapsayan dönemde reel ihracat, reel ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve çok değişkenli Granger nedensellik analizleri yardımıyla incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilmiştir. İhracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Altıntaş ve Çetin (2008), yurtiçi ve yurtdışı gelir, reel döviz kuru ve parasal büyüklük değişkenleri ile dış ticaretin belirleyicilerini Türkiye için 1989-2005 yılları arasındaki aylık veriler ile ARDL yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda ticaret dengesi ve belirleyicileri arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi ve massetme yaklaşımını destekleyen bulgular tespit edilmiştir. Uzun dönemde reel yurtiçi gelirdeki %1'lik artışın ticaret dengesi üzerinde yaklaşık %1,3'lük bir kötüleşmeye, yurtdışı gelirdeki %1'lik artışın ise %0,60'lık bir iyileşmeye neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca reel döviz kuru ve parasal değişkenlerin uzun dönemde anlamlı olmadığı görülmüştür. Kısa dönemde negatif ve anlamlı olması nedeniyle Türkiye'de zayıf bir J-eğrisi etkisinin var olabileceğine dair kanıtlar elde edilmiştir.

Pazim (2009), üç gelişmekte olan ülkede ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini panel veri analizi kullanarak araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre ilk olarak büyüme ve ihracat arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda panel eşbütünleşme testi sonuçlarında da ihracat ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Jenkins ve Katircioglu (2010), 1960-2005 yılları arasında Kıbrıs için finansal gelişme, dış ticaret ve reel gelir artışı arasındaki ilişkiyi ARDL ve Granger nedensellik testleri yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre M2, dış ticaret ve reel gelir büyümesinin eş-bütünleşik olduğu saptanmıştır. Öte yandan, Granger nedensellik testi sonuçları, Kıbrıs'ta reel gelirdeki artışın dış ticaretin büyümesini ve para arzının büyümesini teşvik ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, mal ve hizmet ithalatındaki artış, mal ve hizmet ihracatındaki büyümeyi desteklediğine dair kanıtlar elde edilmiştir.

Iqbal vd. (2010), 1998-2009 yılları arasında Pakistan için doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR modeli ve VECM nedensellik analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca VECM nedensellik testinin sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırım, ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur. Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Sadorsky (2011), enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Panel, Bahreyn, İran, Ürdün, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye ve BAE ülkeleri için panel eşbütünleşme ve panel Granger nedensellik yaklaşımları yardımıyla

incelemiştir. Ampirik kanıtlar, değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Sadorsky, kişi başına reel GSYİH'deki %1'lik artışın kişi başına enerji tüketimini %0,62 oranında artırdığını göstermektedir. Kişi başına reel ihracatta %1'lik artış kişi başına enerji tüketimini %0,11 artırırken, kişi başına reel ithalatta %1'lik artışın kişi başına enerji tüketimini %0,04 artırdığı tespit edilmiştir. Panel Granger nedensellik analizi, ihracatın enerji tüketimine neden olduğunu ve kısa vadede ithalat ile enerji tüketimi arasında geri besleme olduğuna dair kanıtlar elde edilmiştir. Aynı zamanda kısa vadede GSYİH ile enerji tüketimi arasında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.

Nasreen ve Anwar (2014), 15 Asya ülkesinin verilerini kullanarak ekonomik büyüme, ticarete açıklık ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi 1980-2011 yıllarını kapsayan dönemde panel eşbütünleşme ve nedensellik analizi yardımı ile araştırmışlardır. Bulgular, değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını doğrulamaktadır. Ekonomik büyüme ve ticari açıklığın enerji tüketimi üzerindeki etkisi olumlu bulunmuştur. Ayrıca ekonomik büyüme ile enerji tüketimi, ticari açıklık ve enerji tüketimi arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Adeleye vd. (2015), için dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1988-2012 yıllarını kapsayan dönemde Nijerya için eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri ile incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyümeyi toplam ihracat pozitif olarak etkilemektedir. Dış ticaret Nijerya'nın ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak dış ticarete vekil olarak uygulanan tüm değişkenlerden sadece toplam ihracatın pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Korkmaz ve Aydın (2015), 2002: Q1-2014: Q2 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR modeli yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Şerefli (2016), 1975-2014 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Granger nedensellik analizi yardımıyla incelemiştir. Analiz sonucuna göre büyüme ile dış ticaret arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Zahonogo (2016), 1980-2012 yılları arasında Sahra Altı Afrika için ticari açıklığın gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini panel veri analizi ile

araştırmaktadır. Analiz sonuçlarına göre ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin SSA için doğrusal olmadığı görüşünü destekler bir kanır elde edilmiştir.

Karabulut (2018), 1970-2016 yılları arasında Türkiye için milli gelir ile dış ticareti oluşturan ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR modeli yardımıyla incelemiştir. İlk olarak nedensellik testine göre milli gelirden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Öte yandan ihracat ve ithalattan milli gelire doğru ise bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ayrıca VAR analizi sonuçları ihracat ve ithalatın milli gelir üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak milli gelirde ortaya çıkan gelişmelerin kısa dönemde ihracat ve ithalat üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Akcan ve Metin (2018), 2000: Q1-2017: Q2 yıllarını kapsayan dönemde ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Türkiye için VAR analizi ve Granger nedensellik testleri yardımıyla incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre küresel krizinden önce ihracat ve ithalat, ekonomik büyümenin nedeni olduğu saptanmıştır. Ancak kriz sonrası dönemde ithalat ve büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Son olarak küresel krizden önce ihracattan ithalata doğru saptanan nedensellik ilişkisi kriz sonrasında bulunamamıştır.

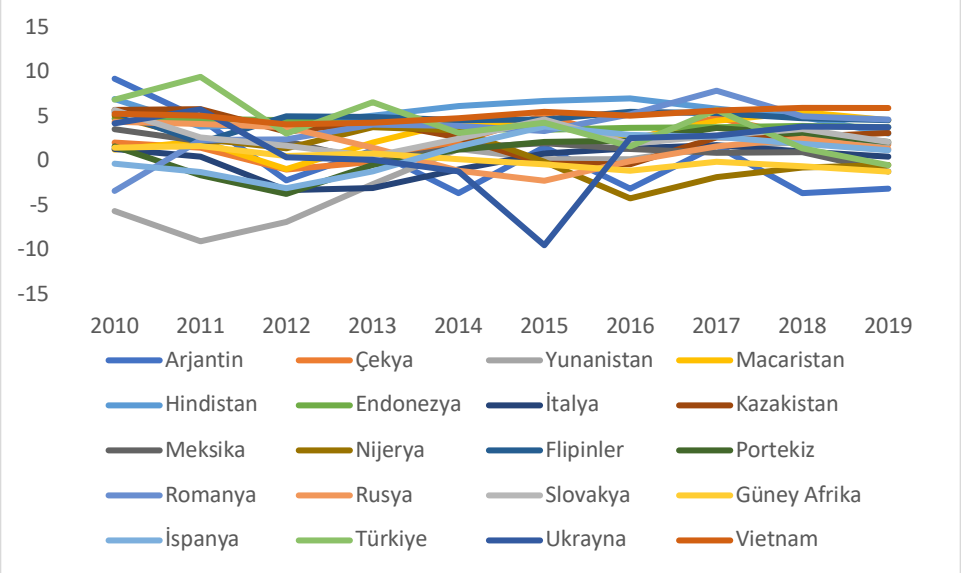
Eren ve Gürbüz (2020), 2004:01-2018:11 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye ile Rusya ve Almanya arasındaki dış ticaretin belirleyicilerini ARDL yöntemi yardımıyla incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre reel kurdaki artışların Türkiye'nin ihracatını artırdığı tespit edilmiştir. Türkiye ile Rusya ve Almanya arasındaki dış ticarette Marshall-Lerner şartının geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca diğer ülkelerin milli gelirinin artması Türkiye'nin ihracatını olumlu yönde etkilerken, Türkiye'nin milli gelirindeki artışın ithalatının artmasına neden olduğu saptanmıştır.

Kırılgan ülkelerde GSYH büyüme oranının durumu tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Kırılgan Ülkelerde GSYH Büyüme Oranı (Kişi Başı, Yıllık, %)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	9,300	4,788	-2,145	1,265	-3,578	1,629	-3,110	1,757	-3,550	-3,055
Çekya	2,136	1,550	-0,923	-0,079	2,154	5,181	2,340	4,889	2,836	1,933
Yunanistan	-5,600	-8,997	-6,797	-2,537	1,413	0,220	0,225	1,706	2,1413	2,020
Macaristan	1,350	2,226	-0,870	2,141	4,510	4,066	2,441	4,594	5,539	4,625
Hindistan	7,042	3,893	4,165	5,134	6,186	6,797	7,082	5,912	5,024	3,128
Endonezya	4,812	4,748	4,606	4,151	3,639	3,555	3,759	3,842	3,984	3,875
İtalya	1,400	0,534	-3,242	-2,972	-0,917	0,875	1,465	1,820	1,136	0,541
Kazakistan	5,794	5,873	3,334	4,485	2,676	-0,268	-0,327	2,693	2,740	3,161
Meksika	3,617	2,227	2,247	0,029	1,544	2,019	1,403	0,931	1,050	-1,139
Nijerya	5,158	2,525	1,472	3,853	3,513	-0,029	-4,168	-1,788	-0,679	-0,379
Filipinler	5,561	2,115	5,090	4,959	4,611	4,681	5,546	5,396	4,867	4,604
Portekiz	1,690	-1,551	-3,667	-0,377	1,337	2,214	2,341	3,759	3,014	2,211
Romanya	-3,328	2,408	2,495	4,157	3,997	3,438	5,305	7,949	5,090	4,724
Rusya	4,453	4,218	3,849	1,538	-1,045	-2,183	0,010	1,709	2,544	1,410
Slovakya	5,772	2,714	1,723	0,558	2,542	4,715	2,001	2,883	3,625	2,178
Güney Afrika	1,551	1,721	0,609	0,854	0,246	-0,344	-1,067	-0,012	-0,578	-1,157
İspanya	-0,297	-1,166	-3,022	-1,111	1,687	3,915	2,944	2,732	1,982	1,223
Türkiye	6,919	9,509	3,091	6,663	3,168	4,331	1,650	5,805	1,435	-0,425
Ukrayna	4,247	5,845	0,486	0,201	-1,144	-9,443	2,648	2,917	3,932	3,827
Vietnam	5,364	5,159	4,156	4,317	4,872	5,571	5,120	5,730	6,018	5,994

Kaynak: The World Bank web sitesi

Şekil 4: Kırılgan Ülkelerde GSYH Büyüme Oranı Grafiği (Kişi Başı, Yıllık, %)

Kaynak: The World Bank web sitesi

Ekonomik büyüme göstergelerinden en önemlisi GSYH seviyesidir. Tablo 4 ve Şekil 4'te kırılgan ülkelerin 2010-2019 yılları arasında GSYH rakamları yer almaktadır. Tablo ve grafikten de izlenebileceği üzere 2019 yılında en yüksek büyüme oranlarının sırasıyla Vietnam, Romanya, Macaristan ve Nijerya'da gerçekleştiği görülmektedir. 2019 yılında en düşük büyüme hızı ise Arjantin, Güney Afrika, Meksika, Türkiye ve Nijerya'da negatif olarak gerçekleşmiştir.

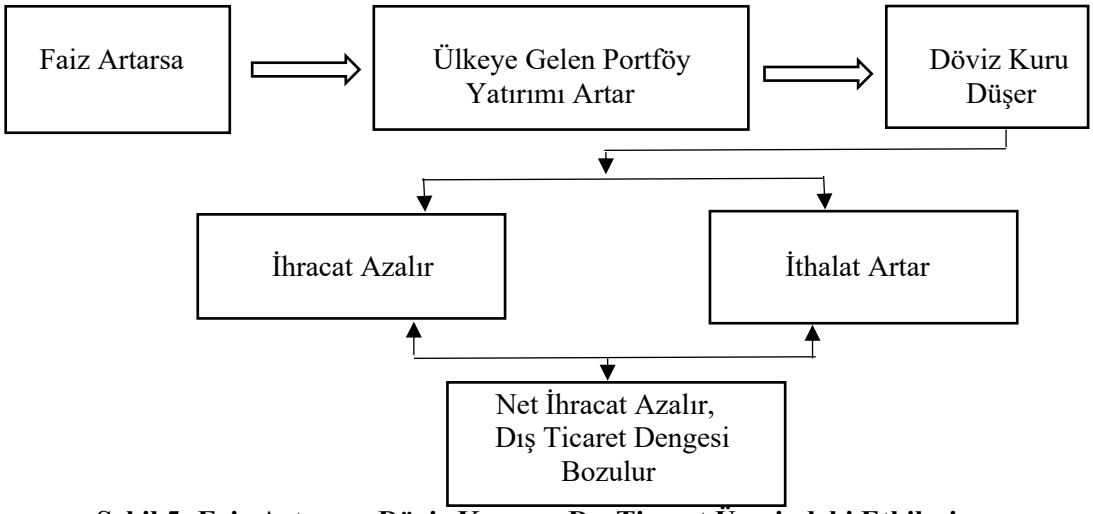
2.3.3. Reel Faiz Oranı ve Dış Ticaret ile İlişkisi

Dış ticaret tüm ülkelerin temel dinamiklerinden biri olduğu varsayılmaktadır. Ekonominin diğer dinamikleri arasında ise faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru gibi değişkenler yer almaktadır. Söz konusu değişkenler ile dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi önem arz etmektedir. Özellikle dışa açık olan liberal ekonomilerde makroekonomik performansı etkileyen önemli faktörlerden biri faiz olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda parasal otoriteler politika değişkeni ile kurların seyrini etkileyeme çalışmaktadırlar. Ancak literatüre bakıldığında etkinliğin derecesine dair fikir birliği sağlanamamıştır. Küreselleşme hareketleri ile faiz oranının makroekonomik performans açısından önemi sürekli artış göstermektedir. Faiz ve bununla ilişkili olarak döviz kurlarında oynaklıklar meydana gelmektedir. Bu durum da hem finansal ve hem de reel sektör üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. Günümüz dünyasında faiz oranı kalkınmanın devamlılığı için en önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Özellikle faiz oranları ekonominin istikrarı için büyük önem arz etmektedir. Faiz ve döviz kurlarında eşzamanlı meydana gelebilecek değişiklikler çeşitli sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Özellikle yerli ve yabancı firmaların yatırım kararlarında ve tüketici harcamalarında önemli etkiler yaratmaktadır. Bu açıdan ekonomi politikaları oluşturulurken faiz ve kurlarının dikkate alınması gerekmektedir (Cumby ve Obstfeld, 1982).

Merkez bankasının, faiz oranı hem enflasyon oranına hem de bir dizi başka faktöre bağlıdır. Merkez bankasının faiz oranının büyüklüğü, bir ülke ekonomisinin özel işleyiş koşullarını yansıttığından, mevcut finansal varlıklar ile ilgili olarak tüm faaliyetlerin

rasyonalizasyon ilkesine dayandığı ve sermayenin değerini yansıttığı varsayılmaktadır. Düşük oranlar, üretim alanına (yüksek teknolojili ürünlerin imalatı dahil) kanalize edilen yatırımlar için daha iyi koşullar yaratmaktadır. Merkez bankası, faiz oranındaki bir düşüş, makroekonomik ortamı iyileştirici bir etki yaratmaktadır. Bununla birlikte üretim çıktısını ve ihracatı da artırmaktadır (Borodin ve Strokov, 2011).

Ülkelerin uyguladıkları para politikaları çerçevesinde faiz oranları şekillenmektedir. Faiz oranındaki değişim ülkelere gelecek portföy yatırımlarını etkilemektedir. Dolayısıyla faiz oranları ülkedeki döviz kurlarını ve dış ticareti etkileyen önemli bir unsurdur. Daraltıcı para politikasıyla birlikte faiz oranlarındaki artışın dış ticaret üzerindeki etkileri ise Şekil 5 yardımıyla açıklanmaktadır (Uslu, 2018).

Şekil 5: Faiz Artışının Döviz Kuru ve Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Uslu, 2018

Şekil 5 faiz artışının döviz kuru ve dış ticaret üzerindeki etkilerini göstermektedir. Bilindiği üzere ülkeler tarafından uygulanan daraltıcı para politikaları ile birlikte faiz oranları artmaktadır. Bu durum ülkelere daha fazla portföy yatırımı gelmesini sağlamaktadır. Tüm bunlar, ülkedeki döviz miktarının artmasına neden olurken aynı zamanda döviz kurlarında düşüşe sebep olabilecektir. Bunun sonucu olarak da ülkelerin ihracatı azalmaktadır. İthalatın ise artması beklenmektedir. Böylece dış ticaret dengesi bundan negatif bir şekilde etkilenecektir (Uslu, 2018).

Dış ticaret ve faiz ilişkisini ele alan çalışmaların literatürde kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu nedenle dış ticaret ve faiz ilişkisini ele alan çalışmaların yanı sıra faiz oranı ve döviz kuru arasındaki çalışmalar da aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Cho ve West (2003), Kore, Filipinler ve Tayland için faiz oranlarındaki değişimin döviz kurları üzerindeki etkisini 1997-1998 yılları arasında haftalık veriler kullanarak ampirik olarak incelemişlerdir. Analiz bulgularına göre Kore ve Filipinler'de faiz oranlarındaki artışların döviz kurunun değerlenmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Tayland'da faiz oranlarındaki artışların döviz kurunun değer kaybetmesine neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Uslu (2018), 1989:M01-2018:M06 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için faiz oranı ve döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkilerini, yapısal kırılmalı zaman serisi analizi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde döviz kurlarındaki artışların, ihracatı arttırdığı, ithalatı azalttığı saptanmıştır. Ayrıca kur artışlarının ihracat üzerindeki etkisinin, ithalat üzerindeki etkisinden daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan faiz oranlarındaki artışların ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerinin anlamsız olduğu saptanmıştır. Faiz oranındaki artışların döviz kurunu azalttığı görülmektedir. Kısa dönem sonuçları ise döviz kurundaki artışların ihracatı etkilemediği, fakat ithalatı azaltıcı bir etkiye neden olduğu sonucuna varılmıştır. Faiz oranlarındaki artışların ise döviz kurlarını azaltıcı etki yarattığı görülmektedir. Granger nedensellik sonuçlarına göre faizden döviz kuruna, döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü ilişki söz konusudur. Ayrıca faiz ile ithalat arasında ve ihracat ile ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri olduğuna dair kanıtlar elde edilmiştir.

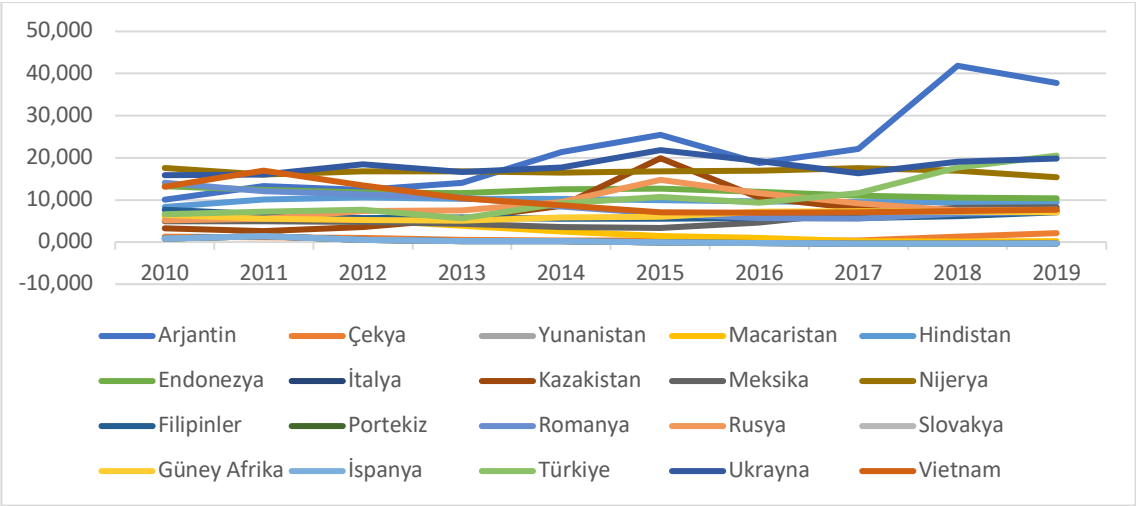
Güler (2020), Türkiye için 2011:01 ile 2018:05 yıllarını kapsayan dönem boyunca faiz oranlarının döviz kurları üzerindeki etkilerini VAR modeli ve ARDL sınır testi yardımı ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre TCMB'nin resmi politika faiz oranları ile nominal döviz kuru arasında hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, piyasa faizi ile nominal döviz kuru arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Kırılgan ülkelerde reel faiz oranının durumu tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Kırılgan Ülkelerde Reel Faiz Oranı

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	10.060	13.310	12.420	14.110	21.370	25.420	18.750	22.060	41.840	37.800
Çekya	1.313	1.190	0.998	0.457	0.357	0.308	0.289	0.408	1.269	2.117
Yunanistan	0.811	1.391	0.573	0.221	0.210	-0.019	-0.264	-0.329	-0.322	-0.356
Macaristan	6.180	6.580	5.217	3.853	2.490	1.490	0.950	0.220	0.120	0.190
Hindistan	8.330	10.170	10.600	10.290	10.250	10.010	9.670	9.510	9.450	9.470
Endonezya	13.250	12.400	11.800	11.660	12.600	12.660	11.890	11.070	10.540	10.370
İtalya	0.811	1.391	0.573	0.221	0.210	-0.019	-0.264	-0.329	-0.322	-0.356
Kazakistan	3.200	2.600	3.500	5.600	8.600	19.900	10.500	8.000	7.100	7.400
Meksika	5.000	4.855	4.807	4.286	3.526	3.343	4.568	7.121	8.056	8.273
Nijerya	17.580	16.020	16.790	16.720	16.550	16.850	16.870	17.550	16.900	15.380
Filipinler	7.670	6.660	5.680	5.770	5.530	5.580	5.640	5.630	6.120	7.100
Portekiz	0.811	1.391	0.573	0.221	0.210	-0.019	-0.264	-0.329	-0.322	-0.356
Romanya	14.070	12.130	11.330	10.520	8.470	6.770	5.710	5.560	6.810	7.160
Rusya	5.158	5.491	7.290	7.489	9.436	14.757	11.603	9.121	7.559	7.688
Slovakya	0.811	1.391	0.573	0.221	0.210	-0.019	-0.264	-0.329	-0.322	-0.356
Güney Afrika	6.420	5.487	5.288	5.078	5.799	6.052	7.228	7.331	7.154	7.084
İspanya	0.811	1.391	0.573	0.221	0.210	-0.019	-0.264	-0.329	-0.322	-0.356
Türkiye	6.590	7.280	7.590	5.620	9.150	10.700	9.320	11.580	17.760	20.520
Ukrayna	15.870	15.950	18.390	16.650	17.720	21.820	19.240	16.380	19.000	19.820
Vietnam	13.140	16.950	13.470	10.370	8.660	7.120	6.960	7.070	7.370	7.710

Kaynak: Global Economy veritabanı ve TCMB

Şekil 6: Kırılgan Ülkelerde Reel Faiz Oranı Grafiği

Kaynak: Global Economy veritabanı ve TCMB

Ülkeler genellikle döviz kurlarındaki artış karşısında döviz kurunu kontrol altına alabilmek için faiz artırma yoluna gidebilmektedirler. Böylece daha fazla portföy yatırımı çekilmesi planlanmakta ve döviz kurlarının istikrarlı bir yapıya kavuşturulması hedeflenmektedir. Tablo 5 ve Şekil 6'dan da görüleceği üzere reel faiz oranlarının 2019 yılında en fazla olduğu ülkeler Türkiye, Arjantin ve Ukrayna'dır. 2019 yılında en düşük faiz oranlarının Macaristan ve Çekya olduğu görülmektedir.

2.3.4. Bütçe Açığı ve Dış Ticaret ile İlişkisi

Keynesyen teori bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerinde önemli etkileri olduğunu öne sürmektedir. Bütçe açıkları genişletici maliye politikası sonucunda dışa açık bir ekonomide ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıkları faiz, reel gelir ve döviz kuru mekanizmaları yoluyla cari işlemler açığına neden olabilmektedir. Aynı zamanda bütçe açıkları var olan cari işlemler açığının artmasına da sebep olabilmektedir. Diğer taraftan ülkeler yüksek enflasyona yol açmamak şartıyla daraltıcı para politikası uygulama yoluna gidebilmektedir. Ancak bu durum, faiz yoluyla dış ticarette ülkelerin uyguladığı sıkı makro politikaları dış açığın artmasına neden olmaktadır (Baygonuşova ve Pirimbayev, 2016).

1980'li yıllarda bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, ABD ekonomisinde yaşanan gelişmelerle birlikte önemli bir tartışma alanının yaşanmasına neden olmuştur. Başkan Reagan tarafından ülkedeki stagflasyon krizini aşabilmek için hayata geçirilen arz-yanlı ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda vergilerde indirime gidilerek üretimin canlandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca kamu harcamalarının disipline edilmesine ilişkin önemli girişimlerde bulunulmuştur. Fakat özellikle savunma giderlerinin neden olduğu harcamaların yükseliş eğilimi kırılamamıştır (Mucuk, 2009).

Kamu gelirleri de vergisel önlemlerden dolayı beklentinin aksine bir düşüş trendi göstermiştir. Bütçe açıklarının kaynaklık ettiği borçlanma ihtiyacı ise faiz oranlarının yüksek oranlarda kalmasına yol açıştır. Bu da doların aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarının kaynaklık ettiği faiz ve döviz kurunda yaşanan gelişmeler, yatırımlar ve dış ticaret dengesi üzerinde negatif etkiler meydana getirmiştir. Bu durum cari işlemler açığı problemini gündeme getirmiştir. Cari işlemler hesabı 1980 yılında 2 milyar dolar fazla vermiştir. Ancak 1987 yılında cari işlemler hesabı 1987 yılında 161 milyar dolar açık vermiştir. İlerleyen yıllarda diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin,

kamu kesimi ile dış ticaret alanında birlikte kendini gösteren yüksek seviyedeki açıklar, söz konusu probleme evrensel bir özellik kazandırmıştır. Açıklar arasında ilişki olduğunu öne süren "İkiz Açıklar Hipotezi" tartışmalarının sürmesine neden olmuştur (Mucuk, 2009)

Bir ekonomide eş zamanlı olarak hem bütçe açığı hem de cari işlemler açığı görülebilmektedir. Bununla birlikte bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında bir ilişki mevcut ise o ülkede ikiz açık olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak iki açık arasında ilişki söz konusu değilse bu ikili açık olarak adlandırılmaktadır. Teoride bu durum Ricardocu Denklik Hipotezi olarak açıklanmaktadır. Diğer yandan Ricardocu Denklik Hipotezi, Keynesyen görüşün aksine ekonomik aktörlerin rasyonel olduğu fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla ileriye dönük doğru tahminlerde bulunulabildiği görüşü hakimdir. Bu nedenle de hükümetin bir vergi indirimi sonrasında, hane halkı ileride bunun borçlanma ile geri döneceğini görmektedir. Bu durum hane halkının tasarruflarında düşüşe neden olacaktır. Öte yandan bireylerin tüketimlerinde artışa yol açmayacaktır. Dolayısıyla cari işlemler dengesi de etkilenmeyecektir (Baygonuşova ve Pirimbayev, 2016).

1980'li yılların başında Martin Feldstein (1986) ABD'de yaşanan ekonomik gelişmeleri analiz etmiştir. Feldstein, bütçe ve cari işlemler dengesinin, güçlü bir nedensellik ilişkisi içinde olduklarını ileri sürmüştür. Bu durum "Feldstein Zinciri" adıyla literatürde yerini almıştır. Feldstein Zinciri hipotezine göre; bütçe açıkları faiz oranlarının artış göstermesine neden olmaktadır. Dolaysıyla bu durum sermaye girişlerinin artması ile sonuçlanmıştır. Sermaye girişleri ise ulusal paranın değerlenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda dış ticaretin ithalat lehine bozulmasına yol açmaktadır. Bu durum ise dış ticaret açığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda bütçe açıkları toplam yurt içi talep seviyesinde de artışa sebep olmakta ve ithalatı özendirmektedir. Bu da yine dış ticaret dengesinin bozulması anlamına gelmektedir (Niskanen, 1988).

Dış ticaret ve bütçe açığı ilişkisini ele alan çalışmalar aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Vamvoukas (1999), 1948-1994 yılları arasında bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme, hata düzeltme ve Granger nedensellik analizi ile Yunanistan için incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında hem kısa hem de uzun dönemde tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Chowdhury and Saleh (2007), 1970-2005 yıllarını kapsayan dönemde Sri Lanka için bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

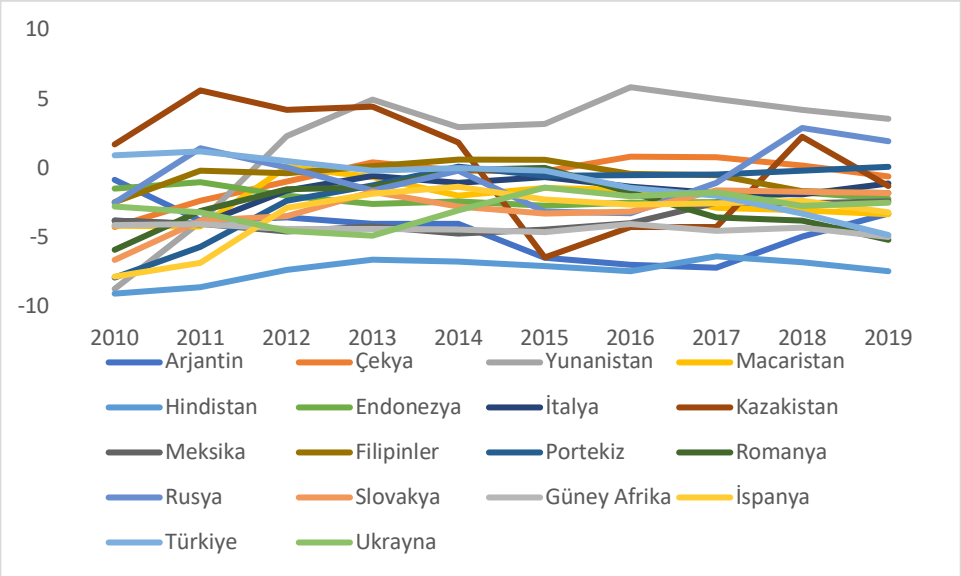
Baygonuşova ve Pirimbayev (2016), 2000:1-2013:4 yıllarını kapsayan dönemde Kırgızistan için ikiz açık hipotezini Granger nedensellik ve VAR analizi yardımıyla test etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre ilk olarak bütçe açığındaki 1 dolarlık bir artışın dış ticaret açığını 0,83 dolar artıracağı saptanmıştır. Öte yandan kamu harcamalarının hem ihracatı hem de ithalatı etkilediği tespit edilmiştir. Kamu harcamalarındaki negatif değişme ihracatı azaltıcı etki yaratmaktadır.

Kırılgan ülkelerde bütçe açığının durumu tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: Kırılgan Ülkelerde Bütçe Açığı

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	-0,8	-3,75	-3,49	-3,97	-3,97	-6,44	-6,92	-7,14	-4,91	-3,25
Çekya	-4,2	-2,3	-0,92	0,44	-0,13	-0,19	0,87	0,82	0,24	-0,56
Yunanistan	-8,67	-3,84	2,36	4,99	3,01	3,23	5,88	5,04	4,25	3,6
Macaristan	-4,11	-4,16	0,13	-0,58	-1,95	-1,37	-1,51	-2,82	-3,02	-3,3
Hindistan	-9,01	-8,54	-7,31	-6,58	-6,69	-7,03	-7,37	-6,32	-6,75	-7,4
Endonezya	-1,45	-0,97	-1,94	-2,55	-2,34	-2,67	-2,46	-2,42	-1,69	-2,17
İtalya	-3,74	-4,01	-1,56	-0,52	-1,03	-0,62	-1,31	-1,74	-1,85	-1,08
Kazakistan	1,77	5,65	4,26	4,49	1,88	-6,4	-4,2	-4,21	2,33	-1,25
Meksika	-3,76	-3,97	-4,51	-4,14	-4,68	-4,41	-3,91	-2,46	-2,48	-2,35
Filipinler	-2,41	-0,12	-0,33	0,18	0,66	0,64	-0,38	-0,45	-1,6	-1,76
Portekiz	-7,85	-5,65	-2,3	-1,22	0,15	-0,51	-0,48	-0,42	-0,12	0,13
Romanya	-5,85	-3,03	-1,5	-1,36	-0,09	0,06	-1,69	-3,5	-3,74	-5,12
Rusya	-2,43	1,49	0,07	-1,56	-0,13	-3,08	-3,21	-1	2,94	2,00
Slovakya	-6,58	-3,73	-3,41	-1,65	-2,72	-3,22	-3,08	-1,56	-1,68	-1,74
Güney Afrika	-4,07	-3,99	-4,35	-4,34	-4,38	-4,58	-3,99	-4,46	-4,23	-4,92
İspanya	-7,78	-6,81	-2,83	-1,82	-1,3	-2,24	-2,61	-2,49	-2,3	-3,15
Türkiye	0,99	1,25	0,54	-0,15	0,03	-0,15	-1,38	-1,93	-3,22	-4,78
Ukrayna	-2,72	-3,16	-4,49	-4,83	-3,02	-1,36	-2	-1,71	-2,69	-2,45

Kaynak: Global Economy veritabanı

Şekil 7: Kırılgan Ülkelerde Bütçe Açığı Grafiği

Kaynak: Global Economy veritabanı

Bütçe açığı bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden büyük olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bütçe açığı ülkelerin kamu maliyesinin ne kadar sağlam olduğuna ilişkin bilgi veren önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Tablo 6 ve Şekil 7'de kırılgan ülkelerde bütçe açığı verileri 2010-2019 yılları arasında gösterilmiştir. Vietnam ve Nijerya'nın bütçe açığı verilerine ulaşılamaması nedeniyle tablo ve grafikte yer almamaktadır. Tablo 6 ve Şekil 7'ye bakıldığında 2019'da bütçe açıklarının en fazla sırasıyla Hindistan, Güney Afrika, Türkiye, Arjantin ve İspanya'da gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Hindistan -7,4 değeri ile en fazla bütçe açığının olduğu ülkedir.

2.3.5. Enflasyon Oranı ve Dış Ticaret ile İlişkisi

Enflasyon karmaşık bir olgu olarak görülmektedir. Enflasyonun nedenleri ve düzeyleri bir ülkeden diğerine ve bir dönemden diğerine farklılık göstermektedir. Bu nedenle çeşitli yapısal ve yapısal olmayan sorunlara yol açar. Maliye ve dış ticaret politikaları ve hatta hükümetlerin dış politikaları ve toplumun sosyoekonomik yapıları söz konusu faktörler arasında yer almaktadır (Sepehrivand ve Azizi, 2016).

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artış şeklinde ifade edilmektedir. Yaşam pahalılığı toplumun hemen her kesiminde yaşam maliyetini yükseltmektedir. Bu nedenle enflasyon oranları takip edilen konular arasındadır. Enflasyonun nedeni, bazı kaynaklarda iç talep olarak gösterilmektedir. Bazı çalışmalarda ise dış talep ve ilgili değişkenlerle açıklanmıştır. Günümüzde dışa kapalı bir ekonominin hemen hemen kalmadığı göz önünde bulundurulursa hem iç hem de dış faktörlerin enflasyon üzerinde etkisi söz konusudur (Sizer, 2020).

Döviz kurundaki değişmeler dış ekonomik parametrelerden biri kabul edilmektedir. Döviz kurundaki değişimler iç ekonomik göstergelerden biri olan fiyatlardaki değişmeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda döviz kurundaki değişmeler vasıtasıyla, ithal girdiye bağımlı olan ülkelerde fiyat istikrarsızlıkları söz konusudur. Teorik açıdan ele alındığında, bir ekonomide para arzındaki artış, fiyatlar genel seviyesini yükseltmektedir. Bu durum döviz kuru artışına neden olmaktadır (Bozdağlıoğlu ve Yılmaz, 2017).

Dış ticaret ve enflasyon arasındaki ilişki ele alındığında, yurt dışı talebin artmasıyla birlikte ihracat artışına neden olacaktır. Yurt içinde yeteri kadar üretim olmadığı varsayıldığında bu durum yurtiçi fiyatların yükselmesi ile sonuçlanacaktır. Diğer bir ifadeyle enflasyona sebep olacaktır. Öte yandan yurt dışı talebin artmasıyla birlikte yeterli üretimin olduğu ve üretim miktarının artış gösterdiği durumda ise tersi bir etkiye neden olacaktır. Ölçek ekonomileri sayesinde üretim maliyetleri düşmektedir. Aynı zamanda fiyatların da düşmesine neden olmaktadır. İthalatın arttığı durumda ise, üretimin yüksek ölçüde ara malına bağlı olmadığı varsayılırsa ithalattaki artış yurt içinde fiyat rekabetini de birlikte getirecektir. Bu durum fiyatların düşmesine sebep olabilmektedir. Enflasyondan ihracat ve ithalata yönelik ilişki ele alındığında ise, fiyat artışı bir taraftan ucuz ithal mal talebini birlikte getirebilmektedir. Diğer taraftan ihracatta rekabet gücünü azaltacaktır. Bununla birlikte ihracatın azalmasına neden olabilecektir (Şahin, 2018).

Ucuz ithal mal talebini artıran önemli bir etken yurtiçi fiyatlar genel düzeyindeki artıştır. Bu durum maliyet ve talep enflasyonu için önemlidir. Üreticiler ucuz ara mal, tüketiciler ucuz nihai mal talep ederek ithalatın artmasına neden olacaklardır. Ayrıca artış gösteren enflasyon oranları, ihracatçı firmaların rekabet kaybı yaşamaları ile sonuçlanacaktır. Dolasıyla ülkenin ihracatında önemli bir azalma söz konusu olacaktır (Göçer ve Gerede, 2016).

Keynesyen talep fonksiyonunda dış ticaret ve enflasyon ilişkisi ihracatın toplam talebi arttırdığı şeklinde formüle edilmektedir. İthalatın ise toplam talebi azalttığı şeklinde ifade edilmektedir. Keynesyen talep fonksiyonuna göre dışa açık ekonomilerde ihracat artışı, yurtiçi gelirleri artıracaktır. Böylece toplam talebi artırıcı bir etkiye neden olacaktır. Artan toplam talep ise yurt içi fiyatların artış göstermesi ile sonuçlanacaktır. Ancak ithalat artışı, milli gelirin bir bölümünün yurtdışına sızmasına sebep olacaktır. Bu durum toplam talebin azalması ve enflasyon oranlarının düşmesi ile sonuçlanacaktır (Şahin, 2018).

Dış ticaret ve enflasyon ilişkisini ele alan çalışmalar aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Göçer ve Gerede (2015), dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkilerini 1992-2014 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için nedensellik analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, ihracat ve ithalattaki artışların enflasyonu arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Sepehrivand ve Azizi (2016), 2001-2013 yıllarını kapsayan dönemde D-8 ülkeleri için ticari açıklığın enflasyon üzerindeki etkisini panel veri analizi yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre ticari açıklığın enflasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Eygü (2018), enflasyon ve dış ticaretin işsizlik üzerindeki etkisini 1990-2017 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için çoklu regresyon analizi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre enflasyon ve dış ticaret ile işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

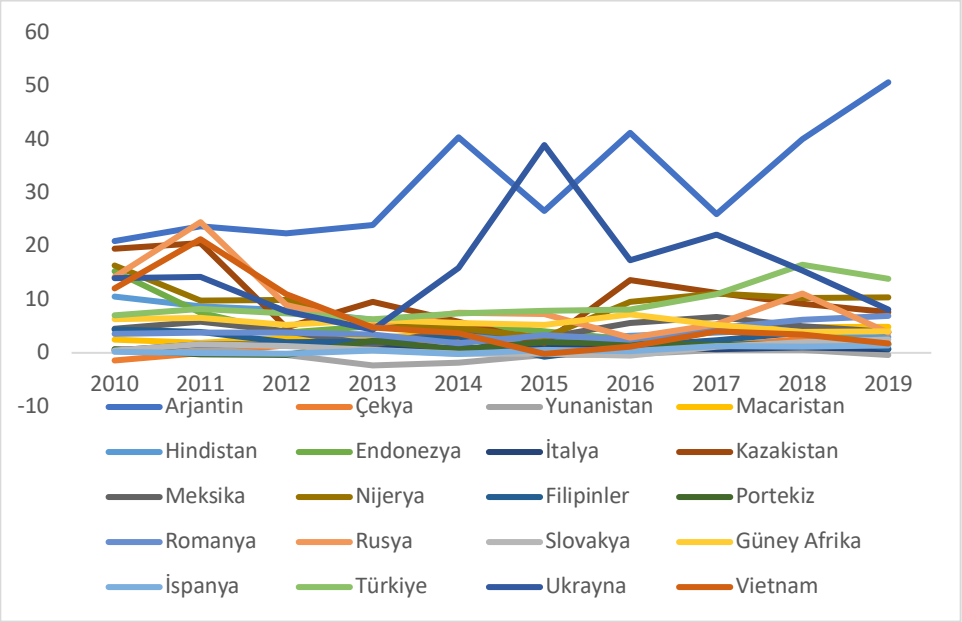
Şahin (2018), 2005:01-2018:06 yılları arasında Türkiye için dış ticaret ve enflasyon arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile araştırmıştır. Eşbütünleşme testi sonucuna göre dış ticaret ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmamıştır.Ancak nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında farklı aylar itibariyle nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Kırılgan ülkelerde enflasyonun durumu tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7: Kırılgan Ülkelerde Enflasyon

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	20,915	23,703	22,314	23,948	40,282	26,579	41,119	26,006	40,012	50,622
Çekya	-1,425	-0,020	1,450	1,364	2,578	0,992	1,141	1,306	2,568	3,858
Yunanistan	0,673	0,798	-0,370	-2,352	-1,832	-0,346	-0,244	0,599	0,549	-0,378
Macaristan	2,526	1,927	2,890	2,825	3,706	2,778	1,352	3,988	4,819	4,814
Hindistan	10,526	8,733	7,934	6,186	3,331	2,279	3,237	3,778	4,555	2,911
Endonezya	15,264	7,465	3,753	4,965	5,443	3,980	2,438	4,292	3,819	1,604
İtalya	0,436	1,607	1,547	1,147	0,913	0,931	1,134	0,726	1,031	0,709
Kazakistan	19,542	20,542	4,785	9,499	5,771	1,823	13,638	11,211	9,205	7,633
Meksika	4,545	5,842	4,065	1,529	4,439	2,835	5,605	6,712	4,941	3,966
Nijerya	16,342	9,778	9,947	4,964	4,662	2,863	9,543	11,118	10,228	10,384
Filipinler	4,370	3,918	1,994	2,061	3,053	-0,719	1,280	2,320	3,740	0,763
Portekiz	0,642	-0,265	-0,388	2,248	0,704	2,019	1,716	1,511	1,812	1,682
Romanya	3,593	3,769	3,770	3,395	1,796	3,255	2,447	4,679	6,186	6,915
Rusya	14,191	24,460	8,907	5,320	7,490	7,249	2,844	5,349	11,104	3,784
Slovakya	0,486	1,674	1,264	0,516	-0,190	-0,218	-0,512	1,214	2,037	2,495
Güney Afrika	6,351	6,532	5,282	6,155	5,547	5,170	7,206	5,267	3,916	4,021
İspanya	0,153	-0,019	-0,114	0,398	-0,223	0,545	0,322	1,299	1,188	1,388
Türkiye	7,009	8,200	7,422	6,280	7,389	7,844	8,130	10,982	16,485	13,906
Ukrayna	13,922	14,200	7,794	4,336	15,901	38,881	17,332	22,080	15,397	8,129
Vietnam	12,074	21,260	10,926	4,760	3,662	-0,190	1,110	4,085	3,398	1,788

Kaynak: Global Economy veritabanı

Şekil 8: Kırılgan Ülkelerde Enflasyon Grafiği

Kaynak: Global Economy veritabanı

Tablo 7 ve Şekil 8'de 2010-2019 yılları arasında kırılgan 20 ülkenin enflasyon rakamları görülmektedir. Genel olarak birçok ülkede enflasyon inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. 2010- 2019 yılları arasında Arjantin ve Türkiye'de enflasyon rakamları dikkate değer derecede sürekli artış göstermiştir. Ukrayna ise 2015 yılına kadar ciddi bir artış göstermesine rağmen 2015 yılından sonra düşme trendi izlemiştir. 2019 yılında ise enflasyon rakamlarının en yüksek olduğu ülkeler Arjantin, Türkiye, Nijerya ve Ukrayna'dır. Diğer ülkelerde ise enflasyonun yüzde 10 seviyesinin altında olduğu görülmektedir.

2.3.6. Korku Endeksi (VIX) ve Dış Ticaret ile İlişkisi

Finansal serbestleşme hareketleri ile küreselleşme hızlı bir gelişim göstermiştir. Günümüzde piyasaların bütünleşmesi finansal küreselleşmeyle birlikte her geçen gün ivme kazanmıştır. Artış gösteren finansal küreselleşme neticesinde engellerin ve kısıtlamaların kaldırılması çeşitli etkilere yol açmıştır. Bu etkiler ülkelerden ülkelere uluslararası sermaye akımlarının artması, finansal piyasaların uluslararası rekabete açılması, ulusal finansal piyasalar arasındaki kısıtlamaların ortadan kalkması ve uluslararası finansal bütünleşmenin sağlanması olarak sıralanabilmektedir. Yatırımcılar finansal bütünleşmeyle birlikte yatırım kararı alırken sadece ulusal ülkenin piyasasını

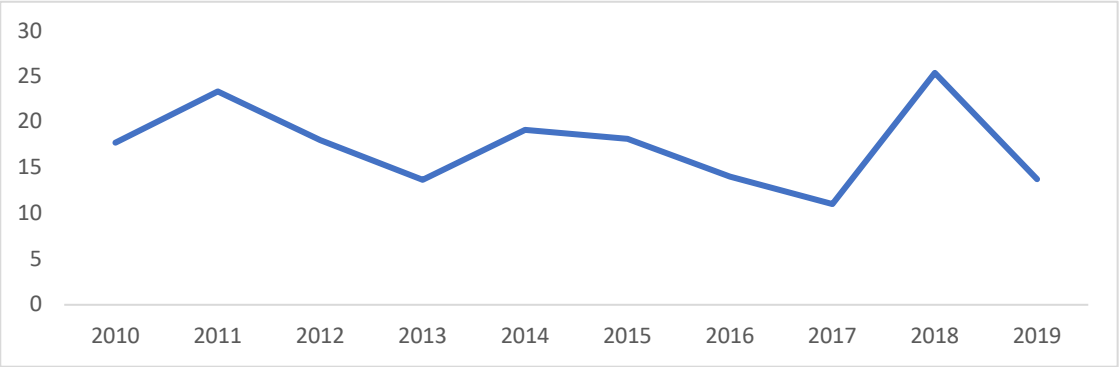
dikkate almamalıdırlar. Bununla birlikte yatırımcılar diğer ülke piyasalarındaki gelişmeleri de yakından takip etmek durumundadırlar. Bu durum ise uluslararası yatırımcıların risklerinin artış göstermesine sebep olmaktadır. Çünkü finansal piyasalar birçok makroekonomik değişkenden ve ülkedeki siyasi olaylardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Özellikle uluslararası riskler büyüme, yatırım, dış ticaret gibi makroekonomik performans göstergelerine zarar verebilmektedir (Aslan, 2020). Söz konusu değişimler ise finansal piyasalarda volatilitenin ve risklerin artırmasına neden olmaktadır. Böylece uluslararası finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcılar risklerini minimum seviyeye indirmek ve yüksek getiri sağlamak için volatiliteyi ve uluslararası finansal piyasaları yakından takip etmek zorundadırlar (Telek, 2020).

Bu bağlamda piyasalarda oluşan korkuyu ölçen çok önemli bir ölçek olarak volatilite (oynaklık) endeksi kullanılmaktadır. İlk olarak volatilite endeksi (VIX), 1993 yılında Chicago Opsiyon Borsası tarafından kullanılmıştır. Volatilite endeksi (VIX), piyasalarda oluşan korkuyu ölçen bir endeks olarak literatürde yer bulmuştur. Volatilite endeksinin finansal piyasalarda gelecek ile ilgili belirsizlikleri tahmin etmek için her geçen gün yaygın bir kullanımı söz konusu olmuştur. Böylece ekonomiye yön veren değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde volatilite endeksi büyük önem arz etmektedir. Bir ülkedeki bazı göstergeler, volatilite endeksi ile pozitif ya da negatif yönde bir ilişki göstermektedir (Eygü ve Demir, 2021).

Oynaklık Endeksi'nin (VIX) düşük olması piyasada istikrarı, yüksek olması ise gerginlik, korku ve endişeyi göstermektedir. VIX, endeks opsiyonlarının fiyat seviyelerini kullanarak piyasadaki zımni oynaklığı ölçer. Akademisyenler, piyasa katılımcıları ve piyasa analistleri, gelecekteki oynaklığa ilişkin önemli bir tahmin sağladığı için zımni oynaklık endeksine büyük ilgi göstermişlerdir. Bunun nedeni, piyasa etkinliği hipotezi altında piyasada yeni bilgi yayıldığında, altta yatan hisse senedi fiyatlarına yansıyacak olmasıdır. Ayrıca, yatırımcıların önemli haberlerden haberdar olmaları ve bu haberleri potansiyel yatırım ve portföy risk yönetiminde dikkate almaları nedeniyle makroekonomik göstergelerin bilgi içeriği büyük ilgi görmektedir. Eğilimi etkileyen makroekonomik göstergelere ilişkin duyuruların daha net anlaşılması, yeni opsiyon fiyatlama modellerinin geliştirilmesi ve uygun riskten korunma ve yatırım stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Finansal analistler, piyasa katılımcılarının ekonomik

yapısı ve riskten kaçınmaları hakkında önemli bilgiler taşıdığına inandıkları için zımni oynaklık endeksinin davranışını yakından takip etmektedir (Srinivasan, 2017).

VIX Endeksi, S&P 500 hisse senedi piyasası endeksi üzerine yazılmış ve vadesine 23 günden fazla ve 37 günden az kalan alım ve satım opsiyonlarının zımni volatiliteleri kullanılarak hesaplanmaktadır. VIX endeks değerinin 30'un üzerinde olması piyasada volatilitenin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu endeksin 20'nin altında olması ise volatilitenin düşük ve riskin az olduğunu göstermektedir. Şekil 9'da 2010-2019 yılları arasında küresel risk endeksi (VIX) değeri yer almaktadır. Grafik 9'a bakıldığında 2010, 2013, 2017 ve 2019 yıllarında ciddi düşüşler yaşanmış ve endeks değerinin 20'nin altında olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu yıllarda volatilite ve riskin az olduğu söylenebilir. 2011 ve 2018 yıllarında ise endeks değeri ciddi artış göstermiştir. 2011 yılında endeks değerinin 23.4, 2018 yılında ise endeks değerinin 25.42 olduğu görülmektedir.

Şekil 9: Küresel Risk Endeksi (VIX) Grafiği

Kaynak: Chicago Board Options Exchange Volatility Index

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ

Bu çalışmanın amacı yüksek ihracat performansına ve kırılganlığa sahip ülkelerde (Arjantin, Çekya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Kazakistan, Meksika, Nijerya, Filipinler, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Güney Afrika, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve Vietnam) dış ticaretin belirleyicilerinin dış ticaret üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada 1995-2019 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak dış ticaretin belirleyicileri panel eşik regresyon modeli aracılığı ile test edilmiştir. Bu çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerden biri de küresel risk (Korku endeksi-VIX)'dir. Literatür incelendiğinde küresel risk (Korku endeksi-VIX) ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanmaması çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Ekonometrik ve istatistiksel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda birçok veri türünden yararlanılabilmektedir. Ele alınan modeller çerçevesinde uygun veri türlerinden yararlanıldığında araştırma yapmaya yardımcı olmaktadırlar. Veriler, zaman serileri ve yatay kesit verileri olmak üzere farklı analizlerle incelenebilmektedir. Zaman serileri yatay kesit verileri ile birleştirilerek panel veri oluşturulmakta ve bu şekilde de ekonomik ilişkilerin tahmini yapılabilmektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007).

Panel veri (uzunlamasına veri) her bir yatay kesit birimi için iki veya daha fazla zaman döneminde gözlemlenlerin yer aldığı çok birimli veriler olarak ifade edilmektedir (Stock ve Watson, 2011). Panel veri, belirli bir birim örneğini zaman içinde izleyen ve bu nedenle örnekteki her bir birim üzerinde çoklu gözlemler sağlayan veri setinden oluşmaktadır (Hsiao, 2003).

Panel veri için kullanılan birim ifadesi, bir ülkeyi temsil edebileceği gibi bir bireyi, hane halkını, firmayı, vb. temsil edebilmektedir. Bununla birlikte, panel veri içerisinde N sayıda birimin yer aldığı varsayılmaktadır. N birim için T sayıda gözlem mevcuttur. Her bir birime karşılık, bir zaman serisi söz konusudur (Tatoğlu, 2005).

Panel veri yöntemleri, zaman serisi yöntemlerine göre çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Panel veri analizi, açıklayıcı değişkenler arasındaki bağlantıların etkilerini azaltır, böylece tahminlerin serbestlik derecesini ve etkinliğini artırır. Sonuç olarak daha güvenilir ve kararlı parametre tahminleri elde edilebilir. Son olarak, panel veri analizi, nispeten uzun zaman boyutu nedeniyle standart dışı dağılımların ve birim kök analizinin neden olduğu sorunları azaltabilmektedir (Yıldırım, Yıldırım ve Demirtaş, 2019). Dolayısıyla çalışmamızda, panel veri yöntemi, üstün yönlerinden ötürü tahmin yöntemi olarak tercih edilmiştir.

3.1. YATAY KESİT BAĞIMLILIĞI

Yatay kesit bağımlılığı panel veri analizleri için sonuçların sapmalı ve tutarsız olmasına yol açabilmektedir (Köksal ve Genç, 2019). Bu bağlamda yatay kesit bağımlılığı araştırılması gereken önemli bir sorundur. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığının araştırılması için literatürde yaygın şekilde kullanılan Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık testi kullanılmıştır. Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık testi istatistiği aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanmaktadır.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}\left(\sum_{i=1}^{N-1}\sum_{j=i+1}^{N}\hat{\rho}_{ij}\right)} \Rightarrow N(0,1) \qquad (1)$$

Peseran CD testi için temel hipotez (H_0) yatay kesit bağımlılığı yoktur ve alternatif hipotez (H_1), yatay kesit bağımlılığı vardır şeklinde oluşturulmaktadır.

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının mevcut olup olmaması durumuna (yatay kesit birimlerin ilişkili olup olmadığına) bağlı olarak tercih edilecek birim kök testleri 1.

Nesil Birim Kökleri ile 2. Nesil Birim Kök testleri olarak ele alınmaktadır (Erdoğan, Yıldırım ve Gedikli, 2020).

3.2. CIPS BİRİM KÖK TESTİ

Serilerin yatay kesit bağımlılığına sahip olmamaları durumunda LLC, IPS gibi 1. Nesil birim kök testleri tercih edilebilmektedir. Ancak serilerin yatay kesit bağımlı olmaları durumunda ise literatürde yaygın şekilde CIPS (Cross-Sectional IPS) test kullanılmaktadır. Pesaran (2007) çalışmasında CADF (Cross Sectionally-Augmented Dickey-Fuller) panel birim kök test istatistiklerinin ortalama değerine dayanan CIPS testi önermiştir.

CADF testi, standart ADF regresyonunun heterojeniteyi göz önüne alarak panel formunda genişletilmiş halidir. Standart ADF formu, bu yöntemde birinci fark ve ortalama değerler ile genişletilmektedir. Bu yöntemin diğer yöntemlere göre en önemli avantajı hem N<T hem de N>T olduğu durumlarda güçlü sonuçlar sunmasıdır. CADF tahmin denklemi aşağıda gösterilmektedir.

$$\Delta y_{it} = \alpha_t + \beta_i y_{i,t-1} + y_t f_t + \varepsilon_{it} \;\; t = 1,2,3,\&.,.N \; and \;\; t = 1,2,3,\&.,T$$

(2)

CIPS testi, CADF testinin ortalama değerlerine dayanmaktadır. Bu test ile tüm panel için birim kök özellikleri araştırılabilmektedir. Tahmin denklemi ve hipotezler aşağıda gösterilmektedir:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^{n} CADF_t \qquad (3)$$

H_0: seri durağan değildir;

H_1: seri durağandır şeklinde ifade edilmektedir.

3.3. PANEL EŞİK REGRESYON

Makroekonomi, doğası gereği doğrusal olmama özellikleri taşıyabilmektedir. Bu nedenle çalışmamızda panel veri yöntemi olarak Panel Eşik Regresyon metodolojisi tercih edilmiştir.

Panel Eşik Regresyon yöntemi, Hansen (1999) tarafından önerilen ve geleneksel en küçük kareler tahmin yöntemine dayanan bir doğrusal olmayan regresyon yöntemidir. Bu yöntemde seriler arasındaki ilişkilerin sahte regresyon sorununa yol açmaması için serilerin durağanlığının araştırılması ve durağan seriler ile analizin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Hansen (1999) panel eşik regresyonun tahminini üç farklı adımda açıklamaktadır. Denklem 4'te, dengeli panel veri ile oluşturulan bir model görülmektedir. Denklem 4'te y_{it} bağımlı değişkeni, q_{it} eşik değişkeni, x_{it} bağımsız değişken (ler)i ve e_{it} hata terimini göstermektedir.

$$y_{it} = \mu_i + \beta_1' x_{it} I(q_{it} \leq \gamma) + \beta_2' x_{it} I(q_{it} > \gamma) + e_{it} \quad (4)$$

Burada *I*(.) gösterge fonksiyonudur. Yukarıdaki denklem, yeniden aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$y_{it} = \begin{cases} \mu_i + \beta_1' x_{it} + e_{it}, & q_{it} \leq \gamma, \\ \mu_i + \beta_2' x_{it} + e_{it}, & q_{it} > \gamma. \end{cases}$$

(4) numaralı eşitliğin diğer bir formu ise şu şekilde yazılmaktadır:

$$x_{it}(\gamma) = \begin{pmatrix} x_{it} I(q_{it} \leq \gamma) \\ x_{it} I(q_{it} > \gamma) \end{pmatrix}$$

ve $\beta = (\beta_1' \; \beta_2')'$ böylece (4)'e eşit

$$y_{it} = \mu_i + \beta_1' x_{it}(\gamma) + e_{it}. \quad (5)$$

Gözlemler, eşik değişkeninin q_{it} eşikten γ daha küçük ya da daha büyük olmasına ilişkin olarak iki rejime ayrılmaktadır. β_1 ve β_2 düşük ve yüksek rejime ilişkin eğim katsayılarıdır. Hata terimi (e_{it}) bağımsız ve sıfır ve sonlu varyans σ^2 ile özdeş şekilde dağılmış (*iid*) hata terimini temsil etmektedir.

Hansen'e (1999) göre, sabit etkiler yöntemi yardımı ile EKK analizi yapılarak bireysel etki (μ_i) giderilebilmektedir. Burada söz konusu bireysel etkinin göz önüne alınması gerekmektedir. Denklem 5 için zaman göre ortalama (t) alınırsa;

$$\bar{y}_i = \mu_i + \beta' \bar{x}_i(\gamma) + \bar{e}_i \quad (6)$$

burada $\bar{y}_i = T^{-1} \sum_{t=1}^{T} y_{it}$, $\bar{e}_i = T^{-1} \sum_{t=1}^{T} e_{it}$ ve

$$\bar{x}_i(\gamma) = \frac{1}{T}\sum_{t=1}^{T} x_{it}(\gamma) = \begin{pmatrix} \frac{1}{T}\sum_{t=1}^{T} x_{it} I(q_{it} \leq \gamma) \\ \frac{1}{T}\sum_{t=1}^{T} x_{it} I(q_{it} > \gamma) \end{pmatrix}$$

(4) ve (6) numaralı eşitliklerin farkı alındığı zaman;

$$y_{it}^* = \beta' x_{it}^*(\gamma) + e_{it}^* \tag{7}$$

Burada $y_{it}^* = y_{it} - \bar{y}_i$, $x_{it}^*(\gamma)$-$\bar{x}_i(\gamma)$, ve $e_{it}^* = e_{it} - \bar{e}_i$

$$y_i^* = \begin{bmatrix} y_{i2}^* \\ \vdots \\ y_{iT}^* \end{bmatrix}, \qquad x_i^*(\gamma) = \begin{bmatrix} x_{i2}^*(\gamma)' \\ \vdots \\ x_{iT}^*(\gamma)' \end{bmatrix}, \qquad e_i^* = \begin{bmatrix} e_{i2}^* \\ \vdots \\ e_{iT}^* \end{bmatrix}$$

Burada $Y^*, X^*(\gamma)$ ve e^*yatay kesit birimi için yığınlanmış verileri göstermektedir.

$$X^*(\gamma) = \begin{bmatrix} x_1^*(\gamma) \\ \vdots \\ x_i^*(\gamma) \\ \vdots \\ x_n^*(\gamma) \end{bmatrix}$$

Aşağıdaki eşitlik kullanıldığında, (7) ile eşdeğer hale gelmektedir.

$$Y^* = X^*(\gamma)\beta + e^* \tag{8}$$

Burada ise herhangi bir γ için, eğim katsayısı, EKK yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bu nedenle;

$$\hat{\beta}(\gamma) = (X^*(\gamma)'X^*(\gamma))^{-1}X^*(\gamma)'\gamma^* \tag{9}$$

Regresyon kalıntıları vektörü,

$$\hat{e}^*(\gamma) = Y^* - X^*(\gamma)\hat{\beta}(\gamma)$$

ve karesi alınmış hatalar toplamı ise aşağıda gösterilmiştir:

$$S_1(\gamma) = \hat{e}^*(\gamma)'\hat{e}^*(\gamma) = Y^{*'}(I - X^*(\gamma)'(X^*(\gamma)'X^*(\gamma))^{-1}X^*(\gamma)')Y^* \tag{10}$$

Hansen (1999) ve Chan (1993) γ'nin tahmini için en küçük kareler yöntemini önermektedir. Bu, hata kareler toplamı minimize edilmesiyle elde edilmektedir. Burada γ en küçük kareler tahmincisini göstermektedir.

$$\hat{\gamma} = \text{argmin}\, S_1(\gamma) \tag{11}$$

Eşik değer elde edildiğinde eğim katsayısının tahmini $\hat{\beta} = \hat{\beta}(\hat{\gamma})$ olmaktadır. Kalıntılar vektörü $\hat{e}^* = \hat{e}^*(\hat{\gamma})$ ve kalıntı varyansı

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{1}{n(T-1)} \hat{e}^{*\prime}\, \hat{e}^* = \frac{1}{n(T-1)} S_1(\hat{\gamma}) \quad \text{olmaktadır.} \tag{12}$$

Eşik değerin test edilmesinde eşik değerinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit edilmesi önem taşımaktadır. Bunu test etmek için boş hipotez ve alternatif hipotez kurulmaktadır. Boş hipotez ve alternatif hipotez şu şekildedir:

$$\begin{cases} H_0 : \beta_1 = \beta_2 \\ H_1 : \beta_1 \neq \beta_2 \end{cases}$$

Eşik etkisi olmayan sıfır hipotezi altında, model

$$y_{it} = \mu_i + \beta_1' x_{it} + e_{it} \tag{13}$$

Sonrasında sabit etki dönüşümü yapıldığında,

$$y_{it}^* = \beta_1' x_{it}^* + e_{it}^* \tag{14}$$

Regresyon parametreleri (OLS) en küçük kareler tarafından tahmin edilen β_1, kalıntı $\tilde{e}_{it}^*$ve hata kareleri toplamı $S_0 = \tilde{e}^{*\prime}\tilde{e}^*$olarak ifade edilmektedir. Bu durum H_0 olasılık testine dayanmaktadır.

$$F_1 = (S_0 - S_1(\hat{\gamma}))/\sigma^2 \tag{15}$$

F_1'in asimptotik dağılımı standart dışıdır ve $\chi\, k2$ dağılımına sahiptir. Genel anlamda örneklemin anlarına bağlıdır. Bu nedenle kritik değerler tablo haline getirilememektedir. Hansen (1996), bootstrap işleminin birinci dereceden asimptotik dağılıma vardığını göstermektedir. Bu bağlamda bootstrap işleminden oluşturulan p değerleri asimptotik olarak geçerli olduğu varsayımıyla hareket edilmektedir. x_{it} ve q_{it}rejim değişkenleri bootstrap örneklerinde değerler sabit olarak tutulması önemlidir. Regresyon kalıntıları e_{it} alınıp ve bireysel olarak gruplandırılması önemlidir: $\hat{e}_i^* = (\hat{e}_{i1}^*, \hat{e}_{i2}^*, \ldots, \hat{e}_{iT}^*)$. Örnek $\{\hat{e}_1^*, \hat{e}_2^*, \ldots, \hat{e}_n^*\}$ bootstrap için kullanılacak dağılım olarak kabul edilmektedir. Dağılımdan n büyüklüğünde bir örnek oluşturulup boş hipotez altında bir bootstrap örneği oluşturmak için söz konusu hatalar kullanılmaktadır. Bootstrap örneği kullanılarak temel (14) ve alternatif hipotez (7) altında model tahmin edilmektedir. Ayrıca (15)'da F'in en çok olabilirlik istatistiği bootstrap değeri hesaplanır. Bu işlem çok kez tekrarlanmaktadır.

Aynı zamanda simüle edilmiş istatistiğin gerçek değerini aşan yüzdeleri hesaplanmaktadır. H_0 hipotezi altında F için asimptotik p-değerinin bootstrap tahminidir. Eğer p-değeri istenen kritik değerden daha küçük olduğu durumda, eşik değerin olmadığı varsayılan H_0 hipotezi reddedilmektedir (Hansen, 1999).

3.4. VERİ SETİ ve TAHMİN MODELİ

Çalışma kapsamında dış ticaretin belirleyicileri panel eşik regresyon yöntemi ile araştırılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada EK 1 ve EK 2'den yararlanılarak yüksek dış ticaret performansına sahip ve kırılgan ilk 20 ülke tanımlanmıştır. Bu ülkeler şu şekilde sıralanmaktadır: Arjantin, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Kazakistan, Meksika, Nijerya, Filipinler, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Güney Afrika, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve Vietnam. Macaristan, Slovakya ve Rusya ülkelerinin özellikle 1995'ten önce verileri mevcut olmadığı için analiz dönemi veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2019 olarak belirlenmiştir.

Tahmin denklemi, Denklem 16'de yer almaktadır.

$$trade_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 exc + \beta_2 inf + \beta_3 gdp + \beta_4 int + \beta_5 vix + \varepsilon_{it} \quad (16)$$

Denklem 16'da trade: dış ticaret hacmi, ecx: reel efektif döviz kuru, inf: enflasyon oranı, gdp: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, int: faiz oranı, vix: uluslararası korku endeksi, α_{it}:sabit terim (birime özgü etkiler) ve ε_{it}: hata terimleridir, i:1,…,N (ülkeler) ve t: 1,…,T (zaman).

Denklem 16'da trade (Dış Ticaret Hacmi): mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalatının toplamının GSYH'ye oranıdır. gdp (GSYH): ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt değer artı tüm ürün vergileri ve ürünlerin değerine dahil edilmeyen tüm sübvansiyonların toplamıdır (Dünya Bankası Hesaplaması). Veriler ABD doları cinsindendir. GSYİH için dolar rakamları, tek yıllık resmi döviz kurları kullanılarak yerel para birimlerinden dönüştürülür. exc (Döviz Kuru): Resmi kurlar, yıllık ortalama ABD Doları Kuru. inf (Enflasyon) GSYH deflatörünün yıllık yüzde değişimi. int (Faiz Oranları), para piyasası faiz oranları, özel sektöre açılan banka kredisi faiz oranlarıdır. vix (Korku Endeksi - Chicago Board Options Exchange Volatility Index), piyasalardaki korkunun derecesini ölçen bir endekstir. S&P 500 hisse opsiyon fiyatlarını kullanan VIX, opsiyon fiyatlarının piyasa volatilitesi ile ilişkisinden yola çıkarak piyasanın "beklenen volatilitesi"ni belirler. Bütçe açığı değişkeni, 2004 başlangıç yılına

sahiptir. Diğer yandan her ülke için elde edilmemektedir. Bu nedenle çalışmanın döneminin daha kapsayıcı olması ve panel veri analizi için daha güçlü sonuçlar elde edilmesi için tahmin denklemine dahil edilememiştir. Gelecek çalışmalar için yeterli veri olması durumunda bütçe açığı tahmin modeline eklenebilir.

3.5. AMPİRİK SONUÇLAR

Birim köke sahip seriler ile yapılan analizler sahte regresyon sorununa yol açabilmektedir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle birim kök testi yapılarak serilerin durağanlık durumları araştırılmaktadır. Uygun birim kök testinin tespit edilmesi için yatay kesit bağımlılığı öneme sahiptir. Yatay kesit bağımlılığı olmayan seriler için Birinci Nesil Birim Kök Testleri tercih edilirken, yatay kesit bağımlılığa sahip seriler için İkinci Nesil Birim Kök Testleri Tercih edilmektedir. Tablo 8'de yatay kesit bağımlılığı için Pesaran (2004) CD Test istatistik ve olasılık değerleri görülmektedir.

Tablo 8: Değişkenler için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık değerleri
trade	1.9100	0.056
lngdp	61.170	0.000
exc	43.860	0.000
inf	24.700	0.000
int	39.390	0.000
vix	68.920	0.000

Tablo 8'de yer alan sonuçlar incelendiğinde tradeper değişkeni hariç bütün değişkenler için %1 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilmekte ve yatay kesit bağımlılığının mevcut olduğu sonucuna varılmaktadır. Ticaret değişkeni için %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilememektedir. Bu nedenle ticaret değişkenin de yatay kesit bağımlılığa sahip olduğuna karar verilmiştir. Serilerin yatay kesit bağımlılığına sahip olmalarından ötürü yatay kesit bağımlılığını göz önüne alan ve literatürde yaygın şekilde kullanılan İkinci Nesil birim kök testlerinden CIPS test tercih edilmiştir. Ticaret serisi için literatürde yaygın şekilde kullanılan LLC, IPS ve Breitung testleri tercih edilmiştir. CIPS test sonuçları Tablo 9'da görülmektedir.

Tablo 9: Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model	Sabitli ve Trendli Model
lngdp	-2.381	-2.157
exc	-1.720	-1.920
inf	-3.246	-3.176
int	-2.249	-2.164
vix	2.610	1.70

Not: Sabitli model için %10, %5 ve %1 seviyesinde kritik değerler sırası ile;-2.07, -2.15 ve -2.32. Sabitli ve trendli model için %10,%5 ve %1 seviyesinde kritik değerler sırası ile; -2.58, -2.67 ve -2.83. Uygun gecikme değerleri F testine göre belirlenmiştir.

Tablo 9'da yer alan sonuçlar incelendiğinde sabitli model sonuçları için %5 anlamlılık düzeyinde döviz kuru değişkeni için serilenin birim kök içerdiğini öne süren temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla döviz kuru serisinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, enflasyon, faiz ve vix değişkenleri için temel hipotez reddedilmektedir. Sabitli ve trendli model sonuçları incelendiğinde %5 anlamlılık düzeyinde enflasyon serisi hariç bütün seriler için, temel hipotez reddedilememektedir. Sonuç olarak sadece döviz kuru serisi hem sabitli hem de trendli model için fark durağan bir yapıya sahipken diğer serilerin durağan olduğuna karar verilmektedir. Tablo 10'da Ticaret Serisi Birim Kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 10: Ticaret Serisi Birim Kök Test Sonuçları

Testler	İstatistik/Olasılık	Sabitli Model	Sabitli ve Trendli Model
LLC	Test İstatistiği	-1.775	-2.392
	Olasılık Değeri	*0.037*	*0.008*
Breitung	Test İstatistiği	-2.890	*-0.732*
	Olasılık Değeri	0.001	*0.23*
IPS	Test İstatistiği	-1.352	-1.238
	Olasılık Değeri	*0.088*	*0.107*

Tablo 10'daki sonuçlar incelendiğinde ticaret serisi için LLC model sonuçları için %5 anlamlılık seviyesine göre hem sabitli hem de trendli model için temel hipotez reddedilmektedir ve serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan Breitung test sonuçları için sabitli modele göre %5 anlamlılık seviyesine göre temel hipotez reddedilmekte ve serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Sabitli ve trendli model sonuçlarına göre ise Breitung test sonuçları için temel hipotez reddedilememektedir.

IPS test sonuçları için sabitli modele göre %10 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilmekte ve serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Sabitli ve trendli model sonuçlarına göre ise IPS test sonuçları için temel hipotez reddedilememektedir.

Sonuç olarak LLC testine göre serinin durağan olduğu görülmüştür. Breitung ve IPS test sonuçları için sabitli modele göre durağan ve sabitli ve trendli modelere göre fark durağan olduğu görülmektedir. Seride veri kaybının en aza indirilmesi için serinin durağan olduğuna karar verilmiştir.

Seriler arasındaki ilişkilerin araştırılması için Denklem 16 kullanılmaktadır. Makro ekonominin doğası gereği seriler arasındaki ilişkiler doğrusal olmama özellikleri taşıyabilmektedir. Doğrusal olmayan modeller ile elde edilen sonuçlar ise yanlı olabilmektedir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle doğrusal olmama özellikleri araştırılmaktadır. Doğrusal olmama için kullanılacak denklem Denklem 17'de görülmektedir.

$$trade = \mu_{it} + \beta_1' X_{it} I(q_{it} \leq \gamma) + \beta_2' X_{it} I(q_{it} > \gamma) + e_{it} \quad (17)$$

Denklemde, trade: bağımlı değişken (dış ticaretin Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya oranı), X: rejim değişkeni (açıklayıcı değişkenler; Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru, enflasyon, faiz ve vix), q_{it}: eşik değişkeni (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) ve γ: eşik değerileri. β_1' ve β_2' sırasıyla eşik öncesi (birinci rejim) ve eşik sonrası (ikinci rejim) regresyon eğim parametreleridir. μ_{it} birim etkilerini temsil etmektedir (sabit etkiler), e_{it}: hata terimleri, t:1,…,T (zaman boyutu) and i: 1,…,N (yatay kesit boyutu).

Tablo 11: Eşik Etkisi ve Uygun Eşik Seçimi Testleri

Eşik Sayısı	RSS	MSE	F ist.	Olasılık	Krit10	Krit5	Krit1
Tek Eşik	*6224.07*	*13.65*	*51.690*	*0.000*	*27.290*	*34.937*	*43.7445*
İki Eşik	5978.45	13.11	18.730	0.315	47.322	69.103	93.1943
Üç Eşik	5758.31	12.63	17.430	0.505	57.115	75.609	103.4492

Tablo 11'de yer alan sonuçlar incelendiğinde doğrusal olmama özelliğinin mevcut olduğu ve tek eşiğin mevcut olduğu görülmektedir. İki eşik sonuçları incelendiğinde iki eşiğin olduğunu önü süre alternatif hipotez reddedilmekte ve tek eşiğin olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. Uygun eşik sayısı belirlendikten sonra Denklem 2,

iki rejimli Panel Eşik Regresyon modeli ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 12'de görülmektedir.

Tablo 12: Eşik Regresyon Test Sonuçları

	Birinci Rejim				**İkinci Rejim**			
Değişkenler	**Katsayılar**	**Sdt.Hata**	**t-ist.**	**Olasılık Değeri**	**Katsayılar**	**Sdt.Hata**	**t-ist.**	**Olasılık Değeri**
lngdp	0.689	0.379	1.820	0.070	0.379	0.372	1.020	0.309
D.exc	1.016	0.592	1.720	0.087	-0.327	0.766	-0.430	0.670
inf	0.110	0.351	0.310	0.755	0.664	0.354	1.880	0.061
int	-2.189	0.302	-7.260	0.000	-1.399	0.460	-3.040	0.002
C	-11.726	10.119	-1.160	0.247				
Eşik Değeri	262 Milyar $							

Tablo 12'de yer alan sonuçlar incelendiğinde öncelikle birinci rejimde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru ve faiz oranlarındaki bir birimlik artışın ticaret hacmi üzerinde pozitif bir etkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Diğer yandan İkinci rejimde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve döviz kuru etkisini kaybetmedir. Enflasyonun ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve faizin etkisi negatiftir. Eşik değer olarak yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hasıla oranının 262 Milyar $ olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yıllık 262 Milyar $'a kadar olan birinci rejimde ticaretin belirleyicilerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru ve faiz olduğu bu Gayrisafi Yurtiçi Hasıla seviyesinin üzerinde ise Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve döviz kurunum etkisinin ortadan kalktığı ve enflasyon ve faizin etkisinin mevcut olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda karşılaştırma yapılabilmesi için Doğrusal Sabit Etkiler ve Havuzlanmış EKK yöntemleri ile Denklem 1 tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 13'te görülmektedir.

Tablo 13: Sabit Etkiler ve Havuzlanmış EKK Test Sonuçları

	Sabit Etkiler Modeli				Havuzlanmış EKK			
Değişkenler	**Katsayılar**	**Sdt.Hata**	**t-ist.**	**Olasılık Değeri**	**Katsayılar**	**Sdt.Hata**	**t-ist.**	**Olasılık Değeri**
lngdp	-0.742	0.349	-2.130	0.034	-0.447	0.327	-1.37	0.172
D.exc	0.349	0.501	0.700	0.487	0.299	0.507	0.59	0.555
inf	0.687	0.273	2.510	0.012	0.829	0.273	3.03	0.002
int	-2.463	0.277	-8.900	0.000	-2.327	0.273	-8.51	0.000
C	22.722	9.452	2.400	0.017	14.474	8.894	1.63	0.104

Tablo 13'te yer alan sonuçlar incelendiğinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve döviz kuru serisinin ticaret üzerinde etkisi mevcut değildir. Bu bağlamda bakıldığında doğrusal olmama özelliklerinin seriler arasındaki ilişkiler için yanlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Enflasyon serisinin pozitif ve faiz serisinin ise negatif etkiye sahip oldukları görülmektedir. Ancak doğrusal olmayan yöntemlerden elde edilen sonuçlar farklı rejimlerde değişkenlerin ticaret hacmi üzerindeki etkisinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamız için önemli bir diğer konu ise küresel risk göstergesi olan vix endeksinin ticaret hacmi üzerinde etkili olup olmadığıdır. Tablo 14'te vix endeksini içeren test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 14: Eşik Regresyon Test Sonuçları

	1. Rejim				2. Rejim			
Değişkenler	**Katsayılar**	**Std.Hata**	**t ist.**	**Olasılık**	**Katsayılar**	**Std.Hata**	**t ist.**	**Olasılık**
lngdp	0.693	0.397	1.750	0.082	0.431	0.396	1.09	0.278
D.exc	0.801	0.254	3.150	0.002	-0.543	0.300	-1.81	0.071
inf	0.342	0.326	1.050	0.295	0.579	0.345	1.68	0.094
int	-1.904	0.307	-6.210	0.000	-1.478	0.460	-3.21	0.001
vix	0.004	0.035	0.110	0.910	0.015	0.037	0.42	0.677
C	-12.88072	10.62357	-1.21	0.226				
Eşik	262 Milyar $							

Tablo 14'te yer alan test sonuçları incelendiğinde öncelikle odak noktada yer alan vix değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu nedenle vix

değişkeninin ticaret hacmi üzerinde anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı ve modelde yer almasının gerekli olmadığına karar verilmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada makro ekonomik göstergelerin dış ticaret dengesi üzerine etkisi araştırılmış ve dış ticaretin belirleyicilerinin açıklanması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip ülkeler ele alınmıştır. Söz konusu ülkeler Arjantin, Çekya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Kazakistan, Meksika, Nijerya, Filipinler, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Güney Afrika, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve Vietnam'dır. Çalışmada 1995-2019 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak panel eşik regresyon yöntemi yardımı ile dış ticaretin belirleyicileri analiz edilmiştir.

Genel anlamda ticaret, mal ve hizmetlerin alım satım işlemlerinin bütününü ifade eden bir kavram iken dış ticaret mal ve hizmetlerin ulusal sınırların dışında ülkelerin karşılıklı alım satım sürecini ifade etmektedir. Kaynak farklılıkları nedeniyle ülkelerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri tek başına üretmeleri mümkün değildir. Bu nedenle ülkelerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin sağlanmasında dış ticaret önemli bir rol oynamaktadır. Dış ticaret alım açısından ithalat, satım açısından ihracat kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Ülkeler için ihracat ve ithalat rakamları ekonomik büyüme ve kalkınma açısından dış ticaret ile ilgili önemli bir gösterge olarak kabul edilmekte ve büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan dış ticaret ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandıran önemli bir belirleyici olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme ile ülkelerin birbirleriyle artan etkileşiminde dış ticaret, ülkelerin birbiriyle mal ve hizmet alışverişinin sosyal ve ekonomik faydaya dönüşmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Ancak ulusal ekonominin gelişimi ve ekonomik kalkınma için uygun dış ticaret politikasının uygulanması büyük önem taşımaktadır. Ülkeler dış ticaret politikaları ile amaçlarına ulaşmak için uygun araçları kullanarak dış ticaretin gelişmesine ve makroekonomik performanslarının yükselmesine katkı sağlayabilmektedirler.

Genel olarak dünyada dış ticareti oluşturan ve dış ticaretin yönünü belirleyen birtakım faktörler söz konusudur. Bu faktörler dış ticaretin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda yurt içi gelir düzeyi, döviz kuru, faiz oranı, enflasyon ve uluslararası risk, dış ticaretin yönünü belirleyen önemli faktörler arasında yer alırken aynı zamanda söz konusu faktörler bu çalışmanın da odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada söz

konusu belirleyicilerin dış ticaret üzerindeki etkileri ampirik olarak araştırılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Çalışmada öncelikle ülke grubu seçiminde yüksek dış ticaret performansına sahip ülkeler tercih edilmiştir. Ülkelerin 2010-2019 yılları arasındaki dış ticaret performansları Dünya Bankası verilerine göre düzenlenmiştir. Veriler incelendiğinde ilk 50 ülkenin dünya ticaret hacminin %92,5'luk kısmını temsil ettiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yüksek performansa sahip ülkeler olarak ilk 50 ülke tercih edilmiştir. Diğer ülkelerin ise dış ticaret hacminin çok düşük ya da verilerinin mevcut olmadığı görülmektedir.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan bir diğer konu da ülkelerin kırılganlık durumudur. Ülkelerin 2007-2019 dönemine ait ortalama ekonomik kırılganlık skorları ele alınarak en yüksek kırılganlıktan en düşük kırılganlığa doğru sıralanmıştır. Çalışmamız kapsamında sadece ülkelerin kırılganlık durumlarının göz önüne alınması durumunda seçilecek ülke grubu için ülkelerin dış ticaret performanslarının çok düşük ya da verilerinin mevcut olmadığından ötürü ülkeler için sağlıklı veriye ulaşılmasının mümkün olmadığı görülmektedir.

Bu nedenle çalışma kapsamında yüksek dış ticaret performansına sahip ülkeler için en yüksek kırılganlık seviyesindeki ilk 20 ülke seçilmiştir. Bu şekilde yüksek dış ticaret performansına sahip kırılgan ülkelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yüksek dış ticaret performansına ve kırılganlığa sahip 20 ülke; Arjantin, Çekya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Kazakistan, Meksika, Nijerya, Filipinler, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Güney Afrika, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve Vietnam. Macaristan, Slovakya ve Rusya ülkelerinin özellikle 1995'ten önce verileri mevcut olmadığı için analiz dönemi veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2019 olarak belirlenmiştir.

Makro ekonominin doğası gereği seriler arasındaki ilişkiler doğrusal olmama özellikleri taşıyabilmektedir. Doğrusal olmayan modeller ile elde edilen sonuçlar ise yanlı olabilmektedir. Bu nedenle çalışmamızda tahmin modelinin doğrusal olmama özellikleri araştırıldığında, modelin doğrusal olmayan özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

Doğrusal olmamayı göz önüne alan Panel Eşik EKK yöntemi ile elde edilen sonuçlara göre öncelikle birinci rejimde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru ve faiz oranlarındaki

bir birimlik artışın ticaret hacmi üzerinde pozitif bir etkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Diğer yandan İkinci rejimde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve döviz kuru etkisini kaybetmedir. Enflasyonun ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve faizin etkisi negatiftir. Eşik değer olarak yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hasıla oranının 262 Milyar $ olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yıllık 262 Milyar $'a kadar olan birinci rejimde ticaretin belirleyicilerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru ve faiz olduğu 262 Milyar $ seviyesinin üzerinde ise Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve döviz kurunun etkisinin ortadan kalktığı ve enflasyon ve faizin etkisinin mevcut olduğu görülmektedir.

Çalışmamız için önemli bir diğer konu ise küresel risk göstergesi olan vix endeksinin ticaret hacmi üzerinde etkili olup olmadığıdır. Vix endeksini içeren modele ilişkin test sonuçları incelendiğinde öncelikle odak noktada yer alan vix değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Başka bir ifade ile yüksek dış ticaret performansına sahip kırılgan ülkeler için inceleme döneminde küresel riskin artmasının ülkelerin ticaret performansı üzerinde anlamlı bir etkisi mevcut değildir.

Sonuç olarak döviz kuru, faiz oranları ve enflasyon oranları ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıla seviyesinin dış ticaret performansının önemli belirleyicileri olduğu ancak küresel risk düzeyinin ticaret performansının önemli bir belirleyicisi olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda ülkelerin yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hasıla performansının 262 Milyar $'a kadar olması durumunda dış ticaret performansının belirleyicilerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru ve faiz oranları olduğu bu eşik seviyesinin üzerinde ise Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve döviz kurun etkisinin ortadan kalktığı ve enflasyon ve faiz oranlarının dış ticaret performansını belirlediği görülmektedir. 2019 verilerine göre Gayrisafi Yurtiçi Hasılası 262 Milyar $ altında kalan ülkeler; Çekya, Yunanistan, Macaristan, Kazakistan, Portekiz, Romanya, Slovakya, Ukrayna, Viyetnam, Gayrisafi Yurtiçi Hasılası 262 Milyar $ üstünde kalan ülkeler; Arjantin, Hindistan, Endonezya, İtalya, Meksika, Nijerya, Filipinler, Rusya, Güney Afrika, İspanya ve Türkiye dir.

Makro ekonomik performansın dış ticaret hacmine dayalı olduğu kırılgan ülkeler için dış ticaret performansının belirlenmesinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru, faiz ve enflasyon oranlarının önemli belirleyiciler olduğu görülmektedir. Burada politika yapıcılar için dikkat edilmesi gereken en önemli durum Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

seviyesinin nispeten düşük olduğu durumda dış ticaret performansına yönelik olarak uygulanacak iktisat politikalarında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, döviz kuru ve faiz oranlarının öncelenmesidir. Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın nispeten yüksek olduğu durumda ise enflasyon ve faiz oranlarının iktisat politikası uygulamalarında araç olarak kullanılabileceği görülmektedir.

İlerleyen çalışmalara bir öneri olarak Korku Endeksinin gecikmeli değerlerinin göz önüne alınabileceği dinamik modellerin kullanılması literatürdeki bu boşluğu doldurabilir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D., L., David, & List, J.A., (2016). Makroekonomi, S. Şener, (Ed.), 1.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Adeleye, J. O., Adeteye, O. S., & Adewuyi, M. O. (2015). Impact of international trade on economic growth in Nigeria (1988-2012). International Journal of Financial Research, 6(3), 163-172.

Akbostanci, E. (2004). Dynamics of the trade balance: the Turkish J-curve. Emerging Markets Finance and Trade, 40(5), 57-73.

Akcan, A. T., & Metin, İ. (2018). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. Electronic Turkish Studies, 13(14).

Aksu, H., Başar, S., Eren, M., ve Bozma, G. (2017). Döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki asimetrik etkisi: Türkiye örneği. Ataturk University Journal Of Economics & Administrative Sciences, 31(3).

Aktaş, C. (2010). Türkiye'de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin var tekniğiyle analizi. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 123 – 140.

Alexander, S. S. (1952). Effects of a devaluation on a trade balance. Staff Papers-International Monetary Fund, 2(2), 263-278.

Alptekin, V. (2009). Türkiye'de dış ticaret – reel döviz kuru ilişkisi: vektör otoregresyon (VAR) analizi yardımıyla sınanması. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2), 132–149.

Altıntaş, H., ve Çetin, R., (2008). Türkiye'de dış ticaret belgesi belirleyicilerinin sınır testi yaklaşımıyla öngörülmesi: 1989-2005. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(4), ss. 29-64.

Arslan K. (2014). Dış ticaret politikaları, Ankara: Detay Yayıncılık.

Arslan, K. & Furtana, T.E. (2020). Political risk and Turkey 2002-2019.Inetrnational Journal of Comerrce and Finance,6(2),218-225.

Asteriou, D., Masatci, K., & Pılbeam, K. (2016). Exchange rate volatility and international trade: International evidence from the MINT countries. Economic Modelling, 58, 133-140.

Baek, J. (2014). Exchange rate effects on Korea–US bilateral trade: A new look. Research in Economics, 68(3), 214-221.

Baharumshah, A. Z. (2001). The effect of exchange rate on bilateral trade balance: new evidence from Malaysia and Thailand. Asian Economic Journal, *15*(3), 291-312.

Bahçe, S. A. K. (2014). Minskian yaklaşımla Türkiye'de finansal kırılganlık. Ekonomik Yaklasim, 25(90), 1-19.

Bakari, S., & Mabrouki, M. (2017). Impact of exports and imports on economic growth: new evidence from Panama. Journal of Smart Economic Growth, 2(1), 67-79.

Balan, F. (2016). Türkiye'de küresel ticaret, Bursa: Dora Basım Yayın.

Balassa, B. (1978). Exports and economic growth: further evidence. Journal of Development Economics, 5(2), ss. 181-189.

Barak, D. ve Naimoğlu, M. (2018). Reel döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisi: Kırılgan Beşli örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), 82-95.

Baygonushova, D. & Pirimbayev, C. (2016). Kırgızistan'da bütçe açığı ile dış ticaret açığı ilişkisi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1), 64-85.

Benáček, V. Prokop, L. & Víšek, J. Á. (2003). Determining factors of the Czech foreign trade balance: Structural issues in trade creation. Czech National Bank, Prague, WP Series No. 3.

Bilgili, E. (1998). Dış ticaret, ekonomik kalkınma ve sanayi devrimi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (13), 35-50.

Borodin, K. & Strokov, A. (2011). Central Banks' interest rate and international trade in BRIC Countries: agriculture vs. machinery ındustry? (No. 925-2016-72998).

Bozdağlıoğlu, Y. E. ve Yılmaz, M. (2017). Türkiye'de enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: 1994-2014 yıları arası bir inceleme. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, *2*(3), 1-20.

Bryson, J. H. & Miller, M. (2013), Developing economies and crisis vulnerability. Wells Fargo Securities Special Comment, 1-8.

Busse, M., & Königer, J. (2012). Trade and economic growth: A re-examination of the empirical evidence. Hamburg Institute of International Economics (HWWI), Paper, 123.

Caglayan, M. & Di, J. (2010) Does real exchange rate volatility affect sectoral trade flows? Southern Econ J 77(2):313–335

Calomiris, C. (1995). Financial fragility: ıssues and policy ımplications. Journal of Financial Sevices Research, 9: 241-257.

Carbaugh, R.J. (2005). International Economics, 10th. Edit. Thomson Corporation, South Western.

Chan, K. S. (1993). Consistency and limiting distribution of the least squares estimator of a threshold autoregressive model. Annals of Statistics, 21, 520–533.

Cho, Dongchul & West, Kenneth D. (2003). Interest rates and exchange rates in the Korean, Philippine, and Thai exchange rate crises. In Managing Currency Crises in Emerging Markets,11-36. University of Chicago Press.

Chowdhury, A. R. (1993). Does exchange rate volatility depress trade flows? Evidence from error-correction models. The Review of Economics and Statistics, 700-706.

Chowdhury, K. & Saleh, A.S. (2007). Testing the keynesian proposition of twin deficits ın the presence of trade liberalisation: evidence from Sri Lanka.University Of Wollongong Economics Working Paper Series, Wp 07-09.

Cumby, R.E., & Obstfeld, M. (1982). International interest-rate and price-level linkages under flexible exchange rates: a review of recent evidence, National Bureau of Economic Research, No: 921:1-38.

Çan, H. ve Dinçsoy, M. O. (2016). Kırılganlık göstergeleri ve kırılgan beşli ülkeleri üzerine bir inceleme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 22.

Deardorff, A. V. & Stern, R. M. (2009). What the public should know about globalization and the World Trade Organization.

Değer, O. ve Demir, M. (2015). Reel efektif döviz kuru ve dış ticaret hacmi arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, *52*(604), 7-21.

Erdoğan, S., Yıldırım, D. Ç., & Gedikli, A. (2020). Natural resource abundance, financial development and economic growth: An investigation on Next-11 countries. Resources Policy, 65, 101559.

Eren, O. ve Gürbüz, A. O. (2020). Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile olan diş ticaretinin belirleyicileri ve reel döviz kuru ile ilişkisi: ekonometrik bir analiz. Maliye Finans Yazilari, (114).

Erfani, H. S. (1999). Exports, imports and economic growth in semi-industrialized countries. Journal of Development Economics, 35, 93-116.

Eygü, H. ve Demir, Y. (2021). Volatilite endeksi (VIX) ile Ar-Ge payı, sanayi üretimi ve işsizlik ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 487-504.

Eygü, H. (2018). Enflasyon, İşsizlik ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği (1990-2017). Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *20*(2), 96-112.

Fang WS, Lai Y, Miller SM (2009) Does exchange rate risk affect exports asymmetrically? Asian evidence. J Int Money Financ 28(2):215–239

Feldstein, M. (1986). "The budget deficit and the dollar" in NBER Macroeconomic Annual, 1, 355-392.

Gnangnon, K. (2012). Does structural economic vulnerability matter for public indebtedness in developing countries. Serie Etudes Et Documents Du Cerdi (36), 1-34.

Göçer, İ ve Elmas, B. (2013). Genişletilmiş Marshall-Lerner koşulu çerçevesinde reel döviz kuru değişimlerinin Türkiye'nin dış ticaret performansına etkileri: Çoklu yapısal kırılmalı zaman serisi analizi. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 7(1), 137-157.

Göçer, İ., ve Gerede, C. (2016). Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkileri: türkiye için zaman içinde değişen birim kök ve nedensellik testleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(2), 25-46.

Guillaumont, P. (2001). On the economic vulnerability of low ıncome countries. Université d' Auvergne: CERDI-CNRS. Working Paper No: E 2001.02. Retrieved from http://publi.cerdi.org/ed/2001/2001.02.pdf .

Guillaumont, P. (2009). An economic vulnerability index: its design and use for international development policy. Oxford Development Studies, 37(3), 193-228.

Gujarati R. (2015). The role of international trade in the global economy & its effects on economic growth. International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology, 7(2), 453-462.

Güler, A. (2020). Türkiye'de döviz kuru ve faiz oranı arasındaki etkileşim: Türkiye için ampirik kanıtlar. Journal of Yaşar University, *15*(58), 337-346.

Gür, B. (2019). The relationshp between the foreign trade volume and economic growth: BRİCS Country.Eurasian Studias Jurnal,10,68-83.

Hacıgökmen, F. (2019) Ekonomik kırılganlıklar; G-20 ülkeleri üzerinde bir inceleme. Politik Ekonomik Kuram, 3(2), 192-213.

Halıcıoğlu, F. (2007), The bilateral j-curve: Turkey versus her 13 trading partners. MPRA Paper, No: 3564.

Halkbank (2021), Korku Endeksi "https://www.halkbank.com.tr/content/halkbank/tr/blog/finans/Korku-Endeksi.html" Erişim Tarihi: 8.12.2021

Hansen, B. E. (1999), Threshold effects in non-dynamic panels: estimation, testing, and inference. Journal of econometrics, 93(2), 345-368.

Hayaloğlu, P. (2015). Kırılgan beşli ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(1), 131-144.

Ho, C. S. (2013). Evaluating the determinants of international trade competitiveness of emerging ASEAN5 4 countries. SSRN Electronic Journal, January 2013, DOI: 10.2139/ssrn.2202716.

Hook, L. S. & T. H. Boon. (2000). Exchange rate volatility and malaysian export to its major trading partners, Working Paper, 6. Universiti Putra Malaysia.

Hsiao, C. (2003). Analysis of panel data (No. 34). Cambridge university press.

Husted, S. Melvin M. (2020). Uluslararası iktisat, 9.Baskıdan çeviri, Fatih Saygılı, Elif Tunalı Çalışkan, Ankara: Palme Yayın Dağıtım.

IFAD (2018). "Defining and measuring state fragility" https://www.ifad.org/en/web/latest/story/asset/40174446 Erişim Tarihi: 10.03.21.

Ingham B. (2004). International economics a european focus, England: Pearson Education Limited.

Iqbal, M. S. Shaikh, F. M. & Shar, A. H. (2010). Causality relationship between foreign direct investment, trade and economic growth in Pakistan. Asian Social Science, 6(9), 82.

Jenicek, V. & Krepl, V. (2009). The role of Foreign Trade and Its Effects. Agricultural Journals, (55).

Jenkıns, H. P. & Katırcıoglu, S. T. (2010). The bounds test approach for cointegration and causality between financial development, international trade and economic growth: the case of Cyprus. Applied Economics, 42(13), 1699-1707.

Josh, J. (2014). What is foreign trade?. https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/what-is-foreign-trade-1418626659-1 Erişim Tarihi: 12.01.2021

Johnson, H. G. (1975). The monetary approach to balance-of-payments theory: a diagrammatic analysis. The Manchester School, 43(3), 220-274.

Kaçmaz, E. (2014). Türkiye'de dış ticaret işlemlerinde uygulanan finansman teknikleri ve lojistik sektörüne yönelik bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kang, J. W. & Dagli, S. (2018). International trade and exchange rates. Journal of Applied Economics, *21*(1), 84-105.

Karabulut, Ş. (2018). Türkiye'de dış ticaret ve milli gelir ilişkisinin ampirik analizi (1970-2016). Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 425-442.

Karaçor, Z. ve Gerçeker, M. (2012). Reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010). Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(23), 289-312.

Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). Döviz kuru diş ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 219-228.

Karaş, G. ve Karaş, E. (2017). Reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki: Türkiye özelinde ekonometrik bir değerlendirme. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(IASOS Özel Sayısı-), 27-46.

Karluk, R. (2013). Uluslararası ekonomi teori – politika. İstanbul: Beta Yayın.

Kenneth A. R. (2012). An introduction to international economics new perspectives on the world economy, New York: Cambridge University Press.

Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye'de dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkisi: Nedensellik analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2015, 10(3), 47- 76.

Köksal, C.ve Genç. E.G. (2019). İhracat kredi sigortalarının ihracat değeri üzerindeki etkisi: Gelişmiş ülkeler üzerine bir panel veri analizi. Maliye ve Finans Yazıları,111,155-170.

Krugman, P. R. Obstfeld, M. & Melitz, M. J. (2017). Uluslararası iktisat teori ve politika, 10. Baskıdan Çeviri, Özsoy O. (Çev. Ed.). Ankara: Palme Yayınevi.

Krugman, P. & Wells, R. (2013). Makro iktisat, 2. Baskıdan Çeviri, Oğuz, F., Arslan, M. M. Akkemik, K. A. ve Göksal, K. (Çev.) Ankara: Palme Yayınevi.

Mohammad, D.S. (2010). Determinant of balance of trade: Case study of Pakistan, European Journal of Scientific Research, ISSN 1450-216X Vol.41 No.1, 13-20.

Mucuk, M. (2009). Bütçe ve cari işlemler dengesi arasindaki ilişki: Türkiye örneği (1989-2004). Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8(16), 201-218.

Mundell, R. A. (1973). Uncommon arguments for common currencies. The Economics of Common Currencies, 114-132.

Nasreen, S. & Anwar, S. (2014). Causal relationship between trade openness, economic growth and energy consumption: A panel data analysis of Asian countries. Energy Policy, 69, 82-91.

Niskanen, W. A. (1988). The uneasy relation between the budget and trade deficits. Cato Journal, Cilt: 8, No: 2.

Nurkse, R. (1962). Patterns of trade and development. Oxford.

OECD, (2008). Service delivery in fragile situations, key concepts, findings and lessons. Organisation For Economic Co-Operation and Development, Vol. 9, No. 3.

OECD, (2020). States of Fragility https://www.oecd ilibrary.org/sites/ba7c22e7-en/index.html?itemId=/content/publication/ba7c22e7-en Erişim Tarihi: 11.03.2021

OECD, https://data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm 05.03.2021.

Onafowora, O. (2002). Exchange rate and trade balance in East Asia: Is there a j-curve? Economics Bulletin, 5/18: 1-13.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2016). İktisada giriş, 7. Baskı, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Ortaç, S. (2010). Dış ticaret işlemleri, muhasebe uygulamaları ve uygulamaların muhasebeleştirme standartları karşısındaki durumu, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özçağ, M., ve Bölükbaş, M. (2018). Ticari dışa açıklık ve enflasyon ilişkisi: Romer Hipotezi çerçevesinde Türkiye için bir analiz. Maliye Dergisi, 174, 12-30.

Pazarlıoğlu, V, M., ve Gürler Kiren Ö. (2007). Telekomünikasyon yatırımları ve ekonomik büyüme: panel veri yaklaşımı, Finans Politik& Ekonomik Yorumlar, 55(508).

Pazim. (2009). Growth and export expansion in developing countries. Journal of Development Economies, 12(3).

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers in Economics, 435, 1–38.

Pesaran, M.H. 2007. A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. J. Appl. Econom. 22 (2), 265–312.

Pirimbaev, J. ve Oskonbaeva, Z. (2015). Kırgızistan dış ticaret dengesinin belirleyicileri. Sosyoekonomi, 23(25), 79-92.

Ray, S. (2012). An analysis of determinants of balance of trade in India. Research Journal of Finance and Accounting, 3(1), 73-83.

Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2004). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye örneği. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 5(2), 183-195.

Sadorsky, P. (2011). Trade and energy consumption in the Middle East. Energy Economics, 33(5), 739-749.

Sarı, A. (2010). Döviz kuru oynaklığının ithalata etkileri: Türkiye örneği. Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi, (11), 31-44.

Saxonhouse, G. R. & Srinivasan, T. N. (1999). Development, duality, and the international economic regime: Essays in honor of gustav ranis. University of Michigan Press.

Sepehrivand, A. & Azizi, J. (2016). The effect of trade openness on inflation in D-8 member countries with an emphasis on Romer theory. Asian Journal of Economic Modelling, *4*(4), 162-167.

Seth, A. & Ragab, A. (2012). Macroeconomic vulnerability in developing countries: Approaches and issues. Working Paper

Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat teori politika ve uygulama, 21. Baskı, Güzem İstanbul: Can Yayınları.

Shiraz. (2004). Exports and economic growth in Asian NICS" an econometric analysis for Korea. Applied Economics, 26(1994), 41-51.

Shirvani, H. & Wilbratte, B. (1997). The relationship between the real exchange rate and the trade balance: An empirical reassessment. International economic journal, 11(1), 39-50.

Sizer, L. (2020). Döviz kuru ve dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisi: doğrusal olmayan regresyon analizi. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *10*(19), 146-158.

Srinivasan, P. (2017). Macroeconomic information and the implied volatility: Evidence from India VIX. Theoretical Economics Letters, 7(3), 490-501.

Stock, James H. & Watson, M. W. (2011). Ekonometriye Giriş, Çeviren: B. Saraçoğlu, 1. Baskı, Ankara: Efil Yayınları.

Şahin, D. (2018). Türkiye'de dış ticaret ve enflasyon arasındaki ilişkinin analizi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *9*(18), 125-146.

Şimşek, N. Hazar, A. ve Babuşcu, Ş. (2019). Türkiye'nin finansal kırılganlığına etki eden makro ekonomik faktörler. Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 1(1-2), 48-74.

Tapşin, G. ve Karabulut, A. T. (2013). Reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. Akdeniz İİBF Dergisi, (26), 190-205.

Tarı, R. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. Yönetim ve ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 95-105.

Tatoğlu, F. Y. (2005). Sermaye Piyasasi'nda riskin sınırlı bağımlı değişkenli panel veri modelleri ile analizi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Taylor, T. (2002). The truth about globalization. Public Interest, 27(4), ss. 24-44.

TCMB, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket

Telek, C. (2020). VIX endeksinin Türkiye'de portföy yatırımları ve döviz kurlarıyla İlişkisi. İzmir İktisat Dergisi, 35(3), 635-646.

The World Bank, Global Economic Monitor, https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=global-economic-monitor-%28gem%29

The World Bank, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators.

TheGlobal Economy. https://www.theglobaleconomy.com/ Erişim Tarihi:01.06.2021

Topuz, H. ve Coşkun, A. E. (2018). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore üçlüsünün sektörel bazda uygulamalı bir analizi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(25), 672-685.

Tymoigne, É. (2011). Measuring macroprudential risk: Financial fragility indexes. Working Paper No. 654

Uslu, H. (2018). Türkiye'de döviz kuru ve faiz oranının dış ticaret üzerine etkileri: yapısal kırılmalı bir analiz. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, *3*(3), 311-334.

Vamvoukas, G. A. (1999). The twin deficits phenomenon*:* Evidence from greece. Applied Economics, 31: 1093-1100.

Vergil, H. ve Erdoğan, S. (2009). Döviz kuru-ticaret dengesi ilişkisi: Türkiye örneği. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 5(9), 35-57.

Vohra. (2001). Exports and economic growth in developing countries. Evidence from time series and cross-section data. Journal of Economic Development and Cultural Change, 36, 51-72.

Wong K.N. & Tang, T.C. (2011) Exchange rate variability and the export demand for Malaysia's semiconductors: an empirical study. Appl Econ 43(6):695–706

Wong, H. T. (2017). Exchange rate volatility and bilateral exports of Malaysia to Singapore, China, Japan, the USA and Korea. Empirical Economics, 53(2), 459-492.

Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). Reel döviz kuru ve diş ticaret dengesi ilişkisi. Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi, (2), 16-38.

Yeh, M. L. Chu, H. P. Sher, P. J. & Chiu, Y. C. (2010). R&D intensity, firm performance and the identification of the threshold: fresh evidence from the panel threshold regression model. Applied economics, 42(3), 389-401.

Yıldırım, D. Ç. Yıldırım, S. & Demirtas, I. (2019). Investigating energy consumption and economic growth for BRICS-T countries. World Journal of Science, Technology and Sustainable Development.

Yıldırım, S. Gedikli, A. Erdoğan, S. & Yıldırım, D. Ç. (2020). Natural resources rents-financial development nexus: Evidence from sixteen developing countries. Resources Policy, 68, 101705.

Yıldırım, D. Ç. Yıldırım, S. Erdogan, S. & Kantarci, T. (2020). Innovation—unemployment nexus: The case of EU countries. International Journal of Finance & Economics.

Yücel, F., (2006). Dış ticaretin belirleyicileri üzerine teorik bir yaklaşım, Sosyo Ekonomi, 2(4), ss. 47-68.

Zahonogo, P. (2016). Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa. Journal of African Trade, 3(1-2), 41-56.

Zengin, A. (2001). Reel döviz kuru hareketleri ve dış ticaret fiyatları (Türkiye ekonomisi üzerine ampirik bulgular). Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2), 27-41.

EKLER

EK 1: ÜLKELERİN DIŞ TİCARET PERFORMANSLARI (BoP, current US$ / 2010-2019)

Sıra		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Ortalama
1	**United States**	2.38E+12	2.7E+12	2.77E+12	2.76E+12	2.88E+12	2.77E+12	2.72E+12	2.9E+12	3.12E+12	3.11E+12	5.1E+12
2	**China**	1.38E+12	1.83E+12	1.94E+12	2.12E+12	2.24E+12	2E+12	1.94E+12	2.21E+12	2.55E+12	2.48E+12	4.36E+12
3	**Germany**	1.26E+12	1.5E+12	1.41E+12	1.48E+12	1.52E+12	1.32E+12	1.34E+12	1.48E+12	1.63E+12	1.59E+12	3.14E+12
4	**Japan**	7.92E+11	9.7E+11	1.01E+12	9.55E+11	9.92E+11	8.08E+11	7.71E+11	8.38E+11	9.28E+11	9E+11	1.77E+12
5	**France**	7.53E+11	8.8E+11	8.33E+11	8.67E+11	8.9E+11	7.87E+11	7.94E+11	8.58E+11	9.47E+11	9.2E+11	1.68E+12
6	**United Kingdom**	7.5E+11	8.42E+11	8.44E+11	8.71E+11	9.12E+11	8.43E+11	8.09E+11	8.41E+11	9.16E+11	9.15E+11	1.67E+12
7	**Netherlands**	5.32E+11	6.16E+11	6E+11	6.18E+11	6.32E+11	5.75E+11	5.43E+11	6.06E+11	6.77E+11	6.61E+11	1.3E+12
8	**Korea, Rep.**	5.13E+11	6.62E+11	6.63E+11	6.48E+11	6.42E+11	5.35E+11	5.08E+11	5.93E+11	6.49E+11	6.16E+11	1.27E+12
9	**Hong Kong SAR, China**	4.56E+11	5.19E+11	5.64E+11	6.09E+11	6.2E+11	5.99E+11	5.93E+11	6.41E+11	6.82E+11	6.43E+11	1.19E+12
10	**Italy**	5.75E+11	6.49E+11	5.69E+11	5.62E+11	5.67E+11	4.93E+11	4.9E+11	5.46E+11	6.06E+11	5.7E+11	1.16E+12
11	**Canada**	5E+11	5.68E+11	5.89E+11	5.89E+11	5.9E+11	5.35E+11	5.18E+11	5.55E+11	5.9E+11	5.84E+11	1.09E+12
12	**Singapore**	4.12E+11	4.91E+11	5.09E+11	5.29E+11	5.31E+11	4.65E+11	4.42E+11	4.97E+11	5.57E+11	5.42E+11	1.08E+12
13	**India**	4.39E+11	5.53E+11	5.8E+11	5.6E+11	5.54E+11	4.92E+11	4.72E+11	5.62E+11	6.43E+11	6.19E+11	1.01E+12
14	**Russian Federation**	3.21E+11	4.1E+11	4.45E+11	4.7E+11	4.29E+11	2.82E+11	2.66E+11	3.27E+11	3.44E+11	3.53E+11	8.53E+11
15	**Spain**	3.83E+11	4.33E+11	3.89E+11	3.93E+11	4.17E+11	3.66E+11	3.68E+11	4.14E+11	4.61E+11	4.44E+11	8.47E+11
16	**Switzerland**	3.24E+11	4.14E+11	3.92E+11	4.24E+11	3.86E+11	3.57E+11	3.77E+11	3.83E+11	3.96E+11	3.94E+11	8.43E+11
17	**Mexico**	3.29E+11	3.83E+11	4.02E+11	4.14E+11	4.35E+11	4.28E+11	4.21E+11	4.58E+11	5.05E+11	4.96E+11	8.37E+11
18	**Belgium**	3.64E+11	4.34E+11	4.13E+11	4.27E+11	4.36E+11	3.53E+11	3.72E+11	4.13E+11	4.53E+11	4.33E+11	8.21E+11
19	**Ireland**	1.69E+11	1.83E+11	1.96E+11	2.03E+11	2.37E+11	2.71E+11	3.16E+11	3.31E+11	3.61E+11	4.53E+11	6.03E+11
20	**Australia**	2.54E+11	3.12E+11	3.33E+11	3.15E+11	3.06E+11	2.71E+11	2.61E+11	2.9E+11	3.1E+11	2.95E+11	5.91E+11
21	**Thailand**	2.08E+11	2.55E+11	2.73E+11	2.75E+11	2.55E+11	2.3E+11	2.21E+11	2.48E+11	2.84E+11	2.73E+11	5.35E+11
22	**Brazil**	2.44E+11	3.02E+11	3.04E+11	3.26E+11	3.19E+11	2.43E+11	2.03E+11	2.27E+11	2.58E+11	2.55E+11	5.26E+11
23	**Saudi Arabia**	1.74E+11	1.98E+11	2.15E+11	2.3E+11	2.59E+11	2.47E+11	1.98E+11	2.02E+11	2.1E+11	2.19E+11	5.19E+11
24	**Poland**	2.02E+11	2.37E+11	2.25E+11	2.33E+11	2.51E+11	2.21E+11	2.28E+11	2.66E+11	3.06E+11	3.03E+11	5.02E+11
25	**Sweden**	1.97E+11	2.33E+11	2.21E+11	2.26E+11	2.33E+11	2.01E+11	2.04E+11	2.23E+11	2.42E+11	2.33E+11	4.64E+11

26	**Turkey**	1.97E+11	2.53E+11	2.48E+11	2.75E+11	2.68E+11	2.29E+11	2.18E+11	2.55E+11	2.48E+11	2.27E+11	4.54E+11
27	**Malaysia**	1.82E+11	2.08E+11	2.16E+11	2.17E+11	2.18E+11	1.87E+11	1.81E+11	2.02E+11	2.22E+11	2.11E+11	4.38E+11
28	**Austria**	1.86E+11	2.2E+11	2.08E+11	2.17E+11	2.22E+11	1.88E+11	1.92E+11	2.13E+11	2.39E+11	2.33E+11	4.36E+11
29	**Indonesia**	1.45E+11	1.89E+11	2.13E+11	2.11E+11	2.02E+11	1.66E+11	1.6E+11	1.83E+11	2.19E+11	2.04E+11	3.83E+11
30	**Denmark**	1.4E+11	1.63E+11	1.59E+11	1.66E+11	1.68E+11	1.47E+11	1.46E+11	1.59E+11	1.8E+11	1.78E+11	3.44E+11
31	**Vietnam**	8.73E+10	1.09E+11	1.17E+11	1.37E+11	1.53E+11	1.71E+11	1.82E+11	2.21E+11	2.46E+11	2.62E+11	3.43E+11
32	**Czech Republic**	1.31E+11	1.54E+11	1.48E+11	1.49E+11	1.58E+11	1.4E+11	1.4E+11	1.57E+11	1.77E+11	1.71E+11	3.17E+11
33	**Norway**	1.2E+11	1.39E+11	1.4E+11	1.48E+11	1.49E+11	1.24E+11	1.24E+11	1.3E+11	1.4E+11	1.4E+11	3.07E+11
34	**Hungary**	1E+11	1.14E+11	1.02E+11	1.06E+11	1.14E+11	9.96E+10	1E+11	1.13E+11	1.28E+11	1.29E+11	2.3E+11
35	**South Africa**	1.03E+11	1.23E+11	1.24E+11	1.22E+11	1.16E+11	1E+11	8.94E+10	9.9E+10	1.09E+11	1.03E+11	2.17E+11
36	**Luxembourg**	6.66E+10	7.87E+10	8.01E+10	8.8E+10	1.09E+11	9.84E+10	9.66E+10	1.03E+11	1.1E+11	1.08E+11	2.11E+11
37	**Finland**	9.27E+10	1.1E+11	1.05E+11	1.07E+11	1.04E+11	8.58E+10	8.68E+10	9.6E+10	1.09E+11	1.07E+11	1.99E+11
38	**Israel**	7.7E+10	9.3E+10	9.27E+10	9.33E+10	9.47E+10	8.47E+10	9.02E+10	9.75E+10	1.08E+11	1.08E+11	1.92E+11
39	**Portugal**	8.95E+10	9.49E+10	8.26E+10	8.71E+10	9.16E+10	7.91E+10	8.02E+10	9.19E+10	1.04E+11	1.04E+11	1.8E+11
40	**Slovak Republic**	6.9E+10	8.38E+10	8.13E+10	8.77E+10	8.83E+10	7.87E+10	8.12E+10	8.86E+10	9.99E+10	9.68E+10	1.73E+11
41	**Philippines**	6.56E+10	7.1E+10	7.96E+10	7.85E+10	8.81E+10	9.01E+10	1.02E+11	1.18E+11	1.3E+11	1.31E+11	1.69E+11
42	**Romania**	6.45E+10	7.87E+10	7.27E+10	7.78E+10	8.34E+10	7.46E+10	8.02E+10	9.38E+10	1.09E+11	1.11E+11	1.63E+11
43	**Chile**	6.78E+10	8.6E+10	9.03E+10	9.03E+10	8.3E+10	7.17E+10	6.87E+10	7.51E+10	8.52E+10	8.02E+10	1.62E+11
44	**Argentina**	6.88E+10	8.84E+10	8.34E+10	9.03E+10	8.09E+10	7.66E+10	7.54E+10	8.93E+10	8.68E+10	6.63E+10	1.62E+11
45	**Qatar**	Veri yok	4.38E+10	5.47E+10	5.9E+10	6.4E+10	5.93E+10	6.35E+10	6.22E+10	6.58E+10	6.68E+10	1.53E+11
46	**Nigeria**	7.09E+10	9.08E+10	8.09E+10	7.67E+10	8.64E+10	7.19E+10	4.7E+10	5.09E+10	7.16E+10	1.01E+11	1.49E+11
47	**Greece**	8.02E+10	8.5E+10	6.92E+10	7.96E+10	8.21E+10	6.38E+10	6.2E+10	7.18E+10	8.58E+10	8.32E+10	1.46E+11
48	**Ukraine**	6.96E+10	9.38E+10	1.01E+11	9.74E+10	7E+10	5.02E+10	5.25E+10	6.27E+10	7.06E+10	7.61E+10	1.4E+11
49	**Kuwait**	3.54E+10	4.16E+10	4.53E+10	4.66E+10	5.12E+10	5.11E+10	5.29E+10	5.77E+10	6.82E+10	5.97E+10	1.39E+11
50	**Iraq**	4.72E+10	5.18E+10	6.34E+10	7.14E+10	6.86E+10	5.82E+10	4.41E+10	4.85E+10	5.69E+10	7.23E+10	1.35E+11
51	**Kazakhstan**	4.43E+10	5.13E+10	6.1E+10	6.32E+10	5.63E+10	4.41E+10	3.61E+10	4.07E+10	4.62E+10	5.15E+10	1.2E+11
52	**Colombia**	4.8E+10	6.33E+10	6.92E+10	7.05E+10	7.59E+10	6.43E+10	5.45E+10	5.67E+10	6.31E+10	6.47E+10	1.18E+11
53	**Egypt, Arab Rep.**	5.99E+10	6.14E+10	6.88E+10	6.53E+10	7.4E+10	6.79E+10	6.83E+10	7.02E+10	7.63E+10	7.9E+10	1.15E+11
54	**Algeria**	5.06E+10	5.94E+10	6.24E+10	6.57E+10	7.13E+10	6.33E+10	6.02E+10	6.01E+10	6.01E+10	5.43E+10	1.14E+11
55	**New Zealand**	4E+10	4.81E+10	5E+10	5.13E+10	5.43E+10	4.78E+10	4.81E+10	5.36E+10	5.84E+10	5.77E+10	1.03E+11

56	**Peru**	3.44E+10	4.3E+10	4.78E+10	4.97E+10	4.87E+10	4.53E+10	4.33E+10	4.72E+10	5.14E+10	5.14E+10	9.43E+10
57	**Venezuela, RB**	5.6E+10	6.94E+10	8.53E+10	7.64E+10	6.43E+10	4.71E+10	2.58E+10	Veri yok	Veri yok	Veri yok	9.24E+10
58	**Angola**	3.54E+10	4.39E+10	4.58E+10	4.94E+10	5.35E+10	3.8E+10	2.57E+10	2.83E+10	2.59E+10	2.23E+10	8.65E+10
59	**Morocco**	3.7E+10	4.59E+10	4.7E+10	4.74E+10	4.99E+10	4.12E+10	4.51E+10	4.94E+10	5.54E+10	5.48E+10	8.27E+10
60	**Pakistan**	4E+10	4.72E+10	4.89E+10	4.92E+10	5.11E+10	4.86E+10	5.19E+10	6.45E+10	6.84E+10	5.63E+10	8.24E+10
61	**Bangladesh**	2.95E+10	3.79E+10	3.77E+10	4.16E+10	4.52E+10	4.56E+10	4.82E+10	5.68E+10	6.56E+10	6.42E+10	8.14E+10
62	**Belarus**	3.68E+10	4.78E+10	4.91E+10	4.64E+10	4.38E+10	3.27E+10	3E+10	3.65E+10	4.13E+10	4.24E+10	8.06E+10
63	**Oman**	2.42E+10	2.92E+10	3.44E+10	4.18E+10	3.79E+10	3.68E+10	3.12E+10	3.5E+10	3.54E+10	3.25E+10	7.94E+10
64	**Slovenia**	3.05E+10	3.59E+10	3.25E+10	3.31E+10	3.44E+10	2.97E+10	3.09E+10	3.61E+10	4.13E+10	4.08E+10	7.2E+10
65	**Bulgaria**	2.69E+10	3.39E+10	3.46E+10	3.64E+10	3.72E+10	3.19E+10	3.18E+10	3.72E+10	4.19E+10	4.18E+10	7.13E+10
66	**Lithuania**	2.45E+10	3.29E+10	3.33E+10	3.59E+10	3.42E+10	2.89E+10	2.88E+10	3.41E+10	3.94E+10	3.95E+10	6.68E+10
67	**Panama**	2.15E+10	3E+10	3.22E+10	3.16E+10	3.07E+10	2.74E+10	2.55E+10	2.7E+10	2.89E+10	2.74E+10	5.55E+10
68	**Macao SAR, China**	9.18E+09	1.2E+10	1.42E+10	1.59E+10	1.81E+10	1.8E+10	1.6E+10	1.73E+10	1.83E+10	1.74E+10	5.49E+10
69	**Lebanon**	3.02E+10	3.1E+10	3.2E+10	3.33E+10	3.32E+10	3.09E+10	3.1E+10	3.21E+10	3.28E+10	3.13E+10	5.16E+10
70	**Croatia**	2.26E+10	2.53E+10	2.33E+10	2.46E+10	2.52E+10	2.29E+10	2.4E+10	2.74E+10	3.13E+10	3.14E+10	5.15E+10
71	**Ecuador**	2.26E+10	2.65E+10	2.77E+10	2.96E+10	3.02E+10	2.39E+10	1.95E+10	2.3E+10	2.63E+10	2.59E+10	4.98E+10
72	**Libya**	3.07E+10	1.56E+10	3.26E+10	4.25E+10	3.79E+10	2.11E+10	1.16E+10	1.51E+10	1.88E+10	Veri yok	4.88E+10
73	**Azerbaijan**	1.02E+10	1.57E+10	1.74E+10	1.95E+10	1.97E+10	1.84E+10	1.65E+10	1.71E+10	1.77E+10	1.77E+10	4.47E+10
74	**Bahrain**	1.31E+10	1.39E+10	2.57E+10	2.83E+10	2.65E+10	2.23E+10	2.11E+10	2.39E+10	2.72E+10	Veri yok	4.47E+10
75	**Tunisia**	2.42E+10	2.58E+10	2.63E+10	2.63E+10	2.68E+10	2.22E+10	2.14E+10	2.26E+10	2.47E+10	2.34E+10	4.44E+10
76	**Serbia**	1.89E+10	2.29E+10	2.18E+10	2.36E+10	2.4E+10	2.07E+10	2.17E+10	2.53E+10	2.98E+10	3.13E+10	4.3E+10
77	**Sri Lanka**	1.52E+10	2.23E+10	2.17E+10	2.15E+10	2.31E+10	2.3E+10	2.34E+10	2.54E+10	2.68E+10	2.46E+10	3.9E+10
78	**Estonia**	1.34E+10	1.88E+10	1.94E+10	2.06E+10	2.09E+10	1.68E+10	1.77E+10	1.93E+10	2.19E+10	2.17E+10	3.9E+10
79	**Ghana**	1.39E+10	1.95E+10	2.2E+10	2.25E+10	1.92E+10	2.08E+10	2.05E+10	2.21E+10	2.32E+10	2.69E+10	3.86E+10
80	**Dominican Republic**	1.78E+10	2.02E+10	2.06E+10	1.96E+10	2.02E+10	2.01E+10	2.08E+10	2.1E+10	2.36E+10	2.42E+10	3.77E+10
81	**Jordan**	1.82E+10	2.13E+10	2.3E+10	2.42E+10	2.5E+10	2.28E+10	2.18E+10	2.3E+10	2.29E+10	2.2E+10	3.68E+10
82	**Latvia**	1.33E+10	1.82E+10	1.88E+10	1.96E+10	2.01E+10	1.69E+10	1.66E+10	1.9E+10	2.14E+10	2.08E+10	3.62E+10
83	**Costa Rica**	1.29E+10	1.53E+10	1.65E+10	1.68E+10	1.74E+10	1.71E+10	1.8E+10	1.9E+10	1.96E+10	1.94E+10	3.43E+10
84	**Malta**	1.35E+10	1.5E+10	1.48E+10	1.53E+10	1.54E+10	1.54E+10	1.54E+10	1.65E+10	1.77E+10	1.82E+10	3.26E+10
85	**Cyprus**	1.51E+10	1.58E+10	1.43E+10	1.43E+10	1.51E+10	1.34E+10	1.44E+10	1.69E+10	1.86E+10	1.82E+10	3.1E+10

86	**Guatemala**	1.43E+10	1.7E+10	1.79E+10	1.84E+10	1.93E+10	1.87E+10	1.82E+10	1.98E+10	2.12E+10	2.16E+10	3.08E+10
87	**Uruguay**	1.01E+10	1.28E+10	1.66E+10	1.73E+10	1.68E+10	1.39E+10	1.18E+10	1.24E+10	1.31E+10	1.29E+10	2.95E+10
88	**Kenya**	1.35E+10	1.63E+10	1.79E+10	1.83E+10	2.03E+10	1.77E+10	1.62E+10	1.91E+10	2.02E+10	2.04E+10	2.86E+10
89	**Cambodia**	7.61E+09	9.54E+09	1.08E+10	1.25E+10	1.41E+10	1.55E+10	1.65E+10	1.82E+10	2.19E+10	2.55E+10	2.8E+10
90	**Myanmar**	4.65E+09	8.58E+09	9.09E+09	1.17E+10	1.41E+10	1.62E+10	1.53E+10	1.85E+10	1.87E+10	1.74E+10	2.59E+10
91	**Congo, Dem. Rep.**	1.07E+10	1.18E+10	1.1E+10	1.34E+10	1.58E+10	1.28E+10	1.42E+10	1.31E+10	1.78E+10	1.69E+10	2.55E+10
92	**Paraguay**	1.03E+10	1.26E+10	1.19E+10	1.29E+10	1.31E+10	1.13E+10	1.07E+10	1.25E+10	1.39E+10	1.31E+10	2.54E+10
93	**Trinidad and Tobago**	6.87E+09	1.1E+10	1.18E+10	1.2E+10	1.07E+10	1.04E+10	9.82E+09	9.54E+09	9.16E+09	7.93E+09	2.38E+10
94	**Cote d'Ivoire**	1.08E+10	9.48E+09	1.2E+10	1.21E+10	1.22E+10	1.14E+10	1.07E+10	1.18E+10	1.29E+10	Veri yok	2.2E+10
95	**Bolivia**	6.16E+09	8.78E+09	9.92E+09	1.11E+10	1.29E+10	1.19E+10	1.08E+10	1.18E+10	1.24E+10	1.19E+10	2.11E+10
96	**Ethiopia**	9.91E+09	1.18E+10	1.41E+10	1.43E+10	1.82E+10	1.99E+10	2E+10	1.93E+10	1.99E+10	Veri yok	2.02E+10
97	**Tanzania**	9.05E+09	1.2E+10	1.27E+10	1.35E+10	1.36E+10	1.25E+10	1.06E+10	9.46E+09	1.02E+10	1.04E+10	1.96E+10
98	**Uzbekistan**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	1.64E+10	1.47E+10	1.45E+10	1.65E+10	2.34E+10	2.66E+10	1.91E+10
99	**Zambia**	5.6E+09	7.55E+09	9.26E+09	1.1E+10	1.02E+10	8.87E+09	7.93E+09	8.73E+09	1.02E+10	8.04E+09	1.81E+10
100	**Iceland**	5.78E+09	7.13E+09	7.25E+09	7.35E+09	8.07E+09	7.74E+09	8.51E+09	1.02E+10	1.13E+10	9.76E+09	1.78E+10
101	**El Salvador**	8.6E+09	1.02E+10	1.05E+10	1.12E+10	1.1E+10	1.09E+10	1.07E+10	1.13E+10	1.26E+10	1.29E+10	1.77E+10
102	**Honduras**	7.78E+09	9.8E+09	1.03E+10	1.01E+10	1.02E+10	1.03E+10	9.91E+09	1.09E+10	1.18E+10	1.15E+10	1.69E+10
103	**Sudan**	1.14E+10	1.1E+10	1.02E+10	1.08E+10	1.02E+10	1.01E+10	8.92E+09	9.82E+09	8.24E+09	9.79E+09	1.66E+10
104	**Bosnia and Herzegovina**	8.79E+09	1.04E+10	9.6E+09	9.86E+09	1.05E+10	8.72E+09	8.96E+09	1.04E+10	1.15E+10	1.11E+10	1.65E+10
105	**Georgia**	6.11E+09	7.99E+09	9.14E+09	9.26E+09	1E+10	8.66E+09	8.48E+09	9.34E+09	1.08E+10	1.11E+10	1.59E+10
106	**Cameroon**	6.38E+09	8.22E+09	8.16E+09	8.85E+09	9.68E+09	7.79E+09	7.08E+09	7.27E+09	8.42E+09	9.09E+09	1.53E+10
107	**Botswana**	6.63E+09	8.27E+09	8.87E+09	9.19E+09	9.01E+09	8.09E+09	6.92E+09	6.25E+09	7.31E+09	7.44E+09	1.51E+10
108	**Brunei Darussalam**	3.84E+09	5.57E+09	6.76E+09	7.77E+09	5.85E+09	4.87E+09	4.3E+09	4.32E+09	5.68E+09	6.81E+09	1.48E+10
109	**Mozambique**	4.73E+09	7.62E+09	1.24E+10	1.24E+10	1.16E+10	1.06E+10	7.87E+09	8.21E+09	1.05E+10	9.62E+09	1.41E+10
110	**Yemen, Rep.**	1.06E+10	1.07E+10	1.37E+10	1.3E+10	1.52E+10	7.7E+09	8.26E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	1.3E+10
111	**Mongolia**	3.87E+09	8.09E+09	8.91E+09	8.4E+09	7.19E+09	5.29E+09	5.61E+09	6.52E+09	8.48E+09	9.25E+09	1.28E+10
112	**North Macedonia**	5.46E+09	6.93E+09	6.52E+09	6.67E+09	7.38E+09	6.54E+09	7.07E+09	7.83E+09	9.23E+09	9.6E+09	1.28E+10
113	**Papua New Guinea**	6.29E+09	7.23E+09	8.5E+09	9.33E+09	5.98E+09	3.91E+09	3.14E+09	4.66E+09	4.84E+09	Veri yok	1.27E+10
114	**Mauritius**	6.14E+09	7.39E+09	7.55E+09	7.35E+09	7.48E+09	6.57E+09	6.46E+09	7.17E+09	7.53E+09	7.42E+09	1.26E+10
115	**Uganda**	6.18E+09	7.46E+09	7.75E+09	7.4E+09	7.77E+09	7.33E+09	6.54E+09	7.22E+09	8.65E+09	9.54E+09	1.25E+10

116	**Jamaica**	6.45E+09	7.83E+09	7.81E+09	7.52E+09	7.45E+09	6.61E+09	6.24E+09	7.23E+09	7.89E+09	8.25E+09	1.2E+10
117	**Nicaragua**	5.24E+09	6.53E+09	7.13E+09	7.21E+09	7.33E+09	7.41E+09	7.29E+09	7.58E+09	6.74E+09	6.24E+09	1.19E+10
118	**Nepal**	5.88E+09	6.45E+09	6.85E+09	7.52E+09	8.78E+09	7.71E+09	1E+10	1.18E+10	1.46E+10	1.38E+10	1.16E+10
119	**Congo, Rep.**	7.3E+09	7.97E+09	6.96E+09	7.19E+09	9.14E+09	9.5E+09	7.29E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	1.15E+10
120	**Namibia**	5.91E+09	6.21E+09	7.03E+09	6.83E+09	7.62E+09	7.01E+09	6.28E+09	6.14E+09	6.32E+09	5.77E+09	1.1E+10
121	**Senegal**	5.21E+09	6.43E+09	6.95E+09	7.3E+09	7.24E+09	6.29E+09	6.18E+09	7.5E+09	8.96E+09	Veri yok	9.95E+09
122	**Albania**	5.78E+09	6.71E+09	5.85E+09	6.01E+09	6.24E+09	5.07E+09	5.44E+09	6.12E+09	6.85E+09	6.93E+09	9.94E+09
123	**Afghanistan**	5.77E+09	7.21E+09	9.77E+09	1.01E+10	8.25E+09	8.46E+09	7.33E+09	7.96E+09	7.98E+09	7.37E+09	9.83E+09
124	**Lao PDR**	2.32E+09	2.75E+09	3.79E+09	4.11E+09	6.13E+09	6.75E+09	6.39E+09	6.78E+09	7.56E+09	7.52E+09	9.73E+09
125	**West Bank and Gaza**	5.26E+09	5.72E+09	6.3E+09	6.85E+09	7.26E+09	7.65E+09	7.87E+09	8.5E+09	9.02E+09	9.15E+09	9.52E+09
126	**Zimbabwe**	6.44E+09	9.27E+09	8.39E+09	8.6E+09	8.19E+09	7.5E+09	6.43E+09	6.56E+09	Veri yok	Veri yok	9.52E+09
127	**Armenia**	4.54E+09	4.92E+09	5.13E+09	5.48E+09	5.49E+09	4.42E+09	4.47E+09	5.65E+09	6.61E+09	7.47E+09	9.02E+09
128	**Gabon**	4.92E+09	6.21E+09	6.05E+09	6.75E+09	6.23E+09	5.05E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	8.85E+09
129	**Pacific island small states**	4.26E+09	5.03E+09	5.18E+09	5.67E+09	5.55E+09	5.07E+09	5.19E+09	5.53E+09	6.01E+09	Veri yok	8.85E+09
130	**Bahamas, The**	3.77E+09	4.26E+09	4.92E+09	4.79E+09	5.07E+09	4.23E+09	4.47E+09	4.92E+09	5.12E+09	4.79E+09	8.47E+09
131	**Kyrgyz Republic**	3.74E+09	4.86E+09	6.42E+09	6.64E+09	6.45E+09	4.85E+09	4.75E+09	5.08E+09	5.86E+09	5.67E+09	8.36E+09
132	**Moldova**	4.21E+09	5.57E+09	5.67E+09	6.03E+09	5.87E+09	4.48E+09	4.48E+09	5.37E+09	6.39E+09	6.62E+09	8.34E+09
133	**Burkina Faso**	2.56E+09	3.52E+09	3.87E+09	4.76E+09	4.33E+09	3.77E+09	4.07E+09	4.63E+09	5.17E+09	5.02E+09	7.48E+09
134	**Madagascar**	3.41E+09	3.82E+09	3.92E+09	4.16E+09	4.02E+09	3.51E+09	3.57E+09	4.49E+09	4.82E+09	4.7E+09	7.4E+09
135	**Mali**	3.74E+09	3.85E+09	3.95E+09	5.28E+09	5.46E+09	5.19E+09	5.65E+09	5.6E+09	6.08E+09	Veri yok	7.4E+09
136	**Benin**	2.29E+09	2.31E+09	2.59E+09	3.36E+09	4.16E+09	3.49E+09	3.72E+09	4.02E+09	4.67E+09	4.31E+09	6.23E+09
137	**Haiti**	4.29E+09	4.43E+09	4.2E+09	4.44E+09	4.75E+09	4.49E+09	4.2E+09	4.68E+09	5.67E+09	5.21E+09	6.16E+09
138	**Guinea**	1.8E+09	2.67E+09	3.14E+09	2.86E+09	2.92E+09	2.7E+09	5.14E+09	4.24E+09	4.18E+09	4.32E+09	6.03E+09
139	**Maldives**	1.69E+09	2.3E+09	2.15E+09	2.4E+09	2.75E+09	2.77E+09	3.2E+09	3.5E+09	4.1E+09	4.09E+09	5.9E+09
140	**Djibouti**	4.93E+08	6.74E+08	7.24E+08	3.91E+09	3.12E+09	2.98E+09	2.85E+09	4.31E+09	4.19E+09	4.76E+09	5.62E+09
141	**Aruba**	2.07E+09	6.76E+09	2.87E+09	2.27E+09	2.26E+09	2.13E+09	2.01E+09	2.04E+09	2.27E+09	2.25E+09	5.54E+09
142	**Kosovo**	3.22E+09	3.88E+09	3.49E+09	3.51E+09	3.78E+09	3.24E+09	3.42E+09	3.83E+09	4.5E+09	4.45E+09	5.44E+09
143	**Fiji**	2.01E+09	2.47E+09	2.55E+09	2.91E+09	2.84E+09	2.45E+09	2.5E+09	2.73E+09	3.1E+09	3.21E+09	5.05E+09
144	**Montenegro**	2.56E+09	2.9E+09	2.71E+09	2.74E+09	2.75E+09	2.46E+09	2.76E+09	3.15E+09	3.67E+09	3.59E+09	4.84E+09
145	**Tajikistan**	3.34E+09	4.05E+09	4.99E+09	5.35E+09	4.2E+09	3.32E+09	2.93E+09	2.76E+09	3.22E+09	3.41E+09	4.78E+09

146	**Suriname**	1.66E+09	2.24E+09	2.59E+09	2.72E+09	2.77E+09	2.68E+09	1.7E+09	1.78E+09	2.07E+09	2.41E+09	4.57E+09
147	**Niger**	2.81E+09	3.07E+09	2.73E+09	3E+09	3.24E+09	2.95E+09	2.53E+09	2.94E+09	3.37E+09	3.4E+09	4.44E+09
148	**Mauritania**	Veri yok	Veri yok	4.15E+09	4.04E+09	3.55E+09	2.59E+09	2.51E+09	2.83E+09	3.28E+09	3.68E+09	4.43E+09
149	**New Caledonia**	4.33E+09	4.78E+09	4.51E+09	4.45E+09	4.33E+09	3.73E+09	3.38E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	4.35E+09
150	**Rwanda**	1.64E+09	2.18E+09	2.37E+09	2.45E+09	2.65E+09	2.94E+09	3.06E+09	3.07E+09	3.34E+09	3.74E+09	4.2E+09
151	**Curacao**	Veri yok	2.92E+09	3.13E+09	2.79E+09	2.69E+09	2.44E+09	2.31E+09	2.43E+09	2.75E+09	2.33E+09	4.19E+09
152	**Malawi**	2.64E+09	2.88E+09	2.55E+09	2.96E+09	3.01E+09	2.51E+09	2.41E+09	2.78E+09	2.92E+09	3.2E+09	4.09E+09
153	**Guyana**	1.76E+09	2.2E+09	2.52E+09	2.38E+09	2.22E+09	1.78E+09	1.93E+09	2.22E+09	3.12E+09	4E+09	3.93E+09
154	**Syrian Arab Republic**	1.94E+10	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	3.9E+09
155	**Eswatini**	2.62E+09	2.05E+09	1.99E+09	1.93E+09	1.98E+09	1.69E+09	1.65E+09	1.95E+09	2.07E+09	1.93E+09	3.85E+09
156	**Togo**	1.83E+09	2.5E+09	2.29E+09	2.86E+09	2.64E+09	2.42E+09	2.4E+09	2.09E+09	2.33E+09	Veri yok	3.63E+09
157	**South Sudan**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	5.25E+09	3.3E+09	2.07E+09	1.92E+09	3.57E+09	3.07E+09	3.56E+09
158	**Bermuda**	2E+09	1.8E+09	1.8E+09	1.91E+09	1.96E+09	1.83E+09	1.92E+09	2.04E+09	2.2E+09	2.23E+09	3.39E+09
159	**Lesotho**	2.42E+09	2.64E+09	2.71E+09	2.26E+09	2.15E+09	2.05E+09	2E+09	2.28E+09	2.39E+09	2.2E+09	3.34E+09
160	**Barbados**	2.15E+09	2.23E+09	2.24E+09	2.41E+09	2.31E+09	2.24E+09	2.22E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	3.15E+09
161	**Sierra Leone**	1.13E+09	2.48E+09	2.5E+09	2.26E+09	2.87E+09	2.23E+09	1.42E+09	1.59E+09	1.59E+09	1.82E+09	2.91E+09
162	**Seychelles**	1.05E+09	1.18E+09	1.42E+09	1.55E+09	1.58E+09	1.42E+09	1.5E+09	1.71E+09	1.86E+09	1.79E+09	2.84E+09
163	**Cayman Islands**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	2.02E+09	2.24E+09	2.52E+09	2.7E+09	2.51E+09
164	**French Polynesia**	2.33E+09	2.34E+09	2.2E+09	2.28E+09	2.24E+09	1.92E+09	1.87E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	2.35E+09
165	**Belize**	8.1E+08	9.49E+08	1.03E+09	1.08E+09	1.15E+09	1.18E+09	1.13E+09	1.09E+09	1.16E+09	1.23E+09	2.1E+09
166	**Liberia**	8.68E+08	1.42E+09	1.88E+09	1.82E+09	2.49E+09	1.85E+09	1.42E+09	1.23E+09	1.25E+09	1.24E+09	2.02E+09
167	**Sint Maarten (Dutch part)**	Veri yok	9.71E+08	1.03E+09	1.19E+09	1.3E+09	1.13E+09	1.13E+09	1.03E+09	1.22E+09	1.23E+09	2.01E+09
168	**Cabo Verde**	1.11E+09	1.37E+09	1.2E+09	1.16E+09	1.23E+09	9.06E+08	1E+09	1.18E+09	1.34E+09	1.29E+09	1.98E+09
169	**Bhutan**	9.35E+08	1.3E+09	1.21E+09	1.1E+09	1.12E+09	1.2E+09	1.24E+09	1.23E+09	1.26E+09	1.24E+09	1.89E+09
170	**St. Lucia**	7.87E+08	8.16E+08	7.56E+08	6.84E+08	8.57E+08	8.37E+08	9.2E+08	9.52E+08	9.98E+08	Veri yok	1.52E+09
171	**Antigua and Barbuda**	6.79E+08	6.42E+08	6.88E+08	7.14E+08	9.24E+08	8.52E+08	9.23E+08	9.71E+08	1.12E+09	Veri yok	1.49E+09
172	**Timor-Leste**	1.34E+09	1.87E+09	1.66E+09	1.2E+09	1.22E+09	1.32E+09	1.17E+09	1.12E+09	1.06E+09	1.04E+09	1.4E+09
173	**Solomon Islands**	5.48E+08	6.1E+08	6.37E+08	7.13E+08	6.84E+08	6.2E+08	6.27E+08	6.79E+08	7.48E+08	7.53E+08	1.22E+09
174	**Burundi**	6.07E+08	7.65E+08	9.25E+08	9.14E+08	9.24E+08	8.33E+08	7.42E+08	8.85E+08	9.05E+08	Veri yok	9.5E+08
175	**St. Kitts and Nevis**	3.64E+08	3.62E+08	3.47E+08	3.77E+08	5.05E+08	5.26E+08	5.55E+08	5.42E+08	5.94E+08	Veri yok	7.91E+08

176	**Grenada**	3.8E+08	3.95E+08	3.96E+08	4.23E+08	4.93E+08	5.07E+08	5.29E+08	5.99E+08	6.45E+08	Veri yok	7.9E+08
177	**Vanuatu**	3.68E+08	4.05E+08	3.99E+08	4.17E+08	3.98E+08	4.8E+08	4.7E+08	4.71E+08	4.6E+08	Veri yok	7.32E+08
178	**Gambia, The**	3.23E+08	3.69E+08	3.99E+08	3.64E+08	4.48E+08	4.53E+08	4.42E+08	5.48E+08	6.21E+08	Veri yok	6.4E+08
179	**St. Vincent and the Grenadines**	3.89E+08	3.77E+08	4.02E+08	4.25E+08	4.49E+08	4.17E+08	4.36E+08	4.28E+08	4.51E+08	Veri yok	5.97E+08
180	**Turks and Caicos Islands**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	4.64E+08	4.55E+08	4.38E+08	4.85E+08	5.44E+08	Veri yok	5.83E+08
181	**Samoa**	3.62E+08	4.26E+08	3.98E+08	4.14E+08	4.16E+08	3.72E+08	4E+08	4.1E+08	4.29E+08	Veri yok	5.77E+08
182	**Guinea-Bissau**	2.99E+08	3.4E+08	2.54E+08	2.7E+08	3.31E+08	3.38E+08	2.19E+08	4.45E+08	4.59E+08	Veri yok	5.19E+08
183	**Faroe Islands**	1.11E+09	1.34E+09	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	4.69E+08
184	**Dominica**	2.65E+08	2.65E+08	2.51E+08	2.49E+08	3.39E+08	3.27E+08	3.29E+08	3.22E+08	4.31E+08	Veri yok	4.63E+08
185	**Comoros**	2.72E+08	3.07E+08	3.22E+08	Veri yok	3.35E+08	2.67E+08	2.68E+08	3.05E+08	3.56E+08	3.52E+08	3.81E+08
186	**Tonga**	2.26E+08	2.6E+08	2.85E+08	2.81E+08	2.53E+08	2.57E+08	2.66E+08	3.03E+08	3.22E+08	3.27E+08	3.63E+08
187	**Palau**	1.46E+08	1.64E+08	1.84E+08	1.89E+08	2.22E+08	2.09E+08	2.12E+08	2.07E+08	Veri yok	Veri yok	2.67E+08
188	**Sao Tome and Principe**	1.21E+08	1.47E+08	1.44E+08	1.77E+08	2.29E+08	1.86E+08	1.85E+08	1.93E+08	1.97E+08	1.91E+08	2.44E+08
189	**Marshall Islands**	1.65E+08	1.77E+08	1.86E+08	2.03E+08	1.81E+08	1.58E+08	1.7E+08	1.8E+08	1.75E+08	Veri yok	2.36E+08
190	**Micronesia, Fed. Sts.**	2.4E+08	2.53E+08	2.64E+08	2.59E+08	2.31E+08	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	1.8E+08
191	**Kiribati**	1.23E+08	1.57E+08	1.73E+08	1.74E+08	1.84E+08	1.83E+08	1.96E+08	1.95E+08	1.71E+08	Veri yok	1.78E+08
192	**Nauru**	23637745	46321027	52751625	69899113	95871840	98658805	97189744	91570821	94795883	Veri yok	1.14E+08
193	**Tuvalu**	52246853	65132390	49729455	39495490	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	28119213
194	**American Samoa**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
195	**Andorra**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
196	**British Virgin Islands**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
197	**Central African Republic**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
198	**Chad**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
199	**Channel Islands**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
200	**Cuba**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
201	**Equatorial Guinea**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
202	**Eritrea**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
203	**Gibraltar**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
204	**Greenland**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok

205	**Guam**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
206	**Iran, Islamic Rep.**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
207	**Isle of Man**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
208	**Korea, Dem. People's Rep.**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
209	**Liechtenstein**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
210	**Middle East & North Africa**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
211	**Monaco**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
212	**Northern Mariana Islands**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
213	**Not classified**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
214	**Puerto Rico**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
215	**San Marino**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
216	**Somalia**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
217	**St. Martin (French part)**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
218	**Turkmenistan**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
219	**United Arab Emirates**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
220	**Virgin Islands (U.S.)**	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanı.

EK 2: ÜLKELERİN EKONOMİK KIRILGANLIK SIRALAMASI VE DIŞ TİCARET PERFORMANSI YÜKSEK ÜLKELER (2007-2019)

Sıra	Country	Ortalama	Gelişmişlik Durumu	Yüksek Dış Ticaret Hacmi (İlk 50 Ülke)
1	Somalia	9.223076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
2	North Korea	9.215384615		-
3	Haiti	8.93 0769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
4	Guinea	8.892307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
5	Yemen	8.792307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
6	Swaziland	8.738461538		-
7	Malawi	8.638461538	Gelişmekte Olan Ülke	-
8	Sierra Leone	8.530769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
9	Lesotho	8.407692308	Gelişmekte Olan Ülke	-
10	Guinea-Bissau	8.384615385	Gelişmekte Olan Ülke	-
11	Niger	8.376923077	Gelişmekte Olan Ülke	-
12	Burundi	8.369230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
13	Central African Republic	8.361538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
14	Democratic Republic of the Congo	8.330769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
15	Chad	8.323076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
16	Afghanistan	8.3	Gelişmekte Olan Ülke	-
17	Eritrea	8.269230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
18	Liberia	8.238461538	Gelişmekte Olan Ülke	-
19	Sao Tome and Principe	8.046153846	Gelişmekte Olan Ülke	-
20	Mali	7.976923077	Gelişmekte Olan Ülke	-
21	Zambia	7.969230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
22	Mozambique	7.946153846	Gelişmekte Olan Ülke	-
23	Comoros	7.846153846	Gelişmekte Olan Ülke	-
24	Gambia	7.815384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
25	Sudan	7.707692308	Gelişmekte Olan Ülke	-
26	Mauritania	7.676923077	Gelişmekte Olan Ülke	-
27	Solomon Islands	7.661538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
28	Madagascar	7.615384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
29	Egypt	7.530769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
30	Ivory Coast	7.530769231		-
31	Micronesia	7.515384615		-
32	Burkina Faso	7.438461538	Gelişmekte Olan Ülke	-
33	Ethiopia	7.415384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
34	Togo	7.4	Gelişmekte Olan Ülke	-
35	Nepal	7.392307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
36	Tajikistan	7.384615385		-
37	Republic of the Congo	7.353846154		-
38	Kyrgyzstan	7.323076923		-
39	Kenya	7.230769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
40	Nigeria	7.192307692	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
41	Syria	7.123076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
42	Iraq	7.115384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
43	Burma (Myanmar)	7.007692308		-

44	Uganda	7.007692308	Gelişmekte Olan Ülke	-
45	Benin	6.953846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
46	Bangladesh	6.923076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
47	Uzbekistan	6.853846154		-
48	Honduras	6.846153846	Gelişmekte Olan Ülke	-
49	Djibouti	6.838461538	Gelişmekte Olan Ülke	-
50	Tanzania	6.838461538		-
51	Senegal	6.815384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
52	Pakistan	6.792307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
53	Suriname	6.753846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
54	Nicaragua	6.730769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
55	Rwanda	6.730769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
56	Namibia	6.592307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
57	Moldova	6.584615385		-
58	Jamaica	6.569230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
59	Fiji	6.546153846		-
60	Papua New Guinea	6.523076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
61	Jordan	6.461538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
62	Cameroon	6.453846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
63	Maldives	6.438461538	Gelişmekte Olan Ülke	-
64	Cape Verde	6.430769231		-
65	Cambodia	6.430769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
66	Libya	6.369230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
67	Guyana	6.361538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
68	Serbia	6.323076923		-
69	Bhutan	6.315384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
70	Kazakhstan	6.269230769		YDTH
71	Laos	6.261538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
72	Belarus	6.207692308		-
73	Venezuela	6.176923077	Gelişmekte Olan Ülke	-
74	Samoa	6.146153846	Gelişmekte Olan Ülke	-
75	Guatemala	6.130769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
76	Macedonia	6.053846154		-
77	Bolivia	6.030769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
78	Belize	6.007692308	Gelişmekte Olan Ülke	-
79	Ukraine	5.984615385		YDTH
80	Lebanon	5.969230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
81	Botswana	5.961538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
82	Grenada	5.953846154		-
83	El Salvador	5.915384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
84	Georgia	5.915384615		-
85	Iran	5.884615385	Gelişmekte Olan Ülke	-
86	Ecuador	5.861538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
87	Armenia	5.861538462		-
88	Albania	5.830769231		-
89	Turkmenistan	5.807692308		-
90	Ghana	5.784615385	Gelişmekte Olan Ülke	-

91	Vietnam	5.769230769	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
92	Sri Lanka	5.761538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
93	Tunisia	5.753846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
94	Indonesia	5.715384615	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
95	Morocco	5.7	Gelişmekte Olan Ülke	-
96	South Africa	5.661538462	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
97	Bosnia and Herzegovina	5.653846154		-
98	Philippines	5.615384615	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
99	Paraguay	5.553846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
100	Algeria	5.553846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
101	Croatia	5.5		-
102	Barbados	5.492307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
103	Dominican Republic	5.492307692	Gelişmekte Olan Ülke	-
104	Greece	5.484615385		YDTH
105	Cyprus	5.392307692		-
106	Gabon	5.376923077	Gelişmekte Olan Ülke	-
107	Mexico	5.361538462	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
108	Romania	5.292307692		YDTH
109	Angola	5.269230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
110	Hungary	5.269230769		YDTH
111	Bulgaria	5.223076923		-
112	India	5.2	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
113	Cuba	5.184615385	Gelişmekte Olan Ülke	-
114	Mongolia	5.084615385	Gelişmekte Olan Ülke	-
115	Turkey	5.046153846	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
116	Equatorial Guinea	5	Gelişmekte Olan Ülke	-
117	Azerbaijan	4.961538462		-
118	Antigua and Barbuda	4.823076923		-
119	Montenegro	4.815384615		-
120	Italy	4.784615385		YDTH
121	Portugal	4.753846154		YDTH
122	Slovakia	4.723076923		YDTH
123	Lithuania	4.715384615		-
124	Latvia	4.653846154		-
125	Spain	4.646153846		YDTH
126	Argentina	4.584615385	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
127	Costa Rica	4.584615385	Gelişmekte Olan Ülke	-
128	Seychelles	4.584615385		-
129	Peru	4.453846154	Gelişmekte Olan Ülke	-
130	Trinidad and Tobago	4.430769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
131	Bahamas	4.423076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
132	Russia	4.423076923		YDTH
133	Iceland	4.353846154		-
134	Oman	4.261538462	Gelişmekte Olan Ülke	-
135	Mauritius	4.223076923	Gelişmekte Olan Ülke	-
136	Czech Republic	4.223076923		YDTH
137	Panama	4.161538462	Gelişmekte Olan Ülke	-

138	Colombia	4.130769231	Gelişmekte Olan Ülke	-
139	Poland	4.107692308		YDTH
140	China	4.061538462	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
141	Malaysia	4.046153846	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
142	Brazil	4.007692308	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
143	Israel	4.007692308	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
144	Chile	3.915384615	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
145	Malta	3.892307692		-
146	France	3.846153846		YDTH
147	Estonia	3.807692308		-
148	Belgium	3.692307692		YDTH
149	Thailand	3.653846154	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
150	Uruguay	3.646153846	Gelişmekte Olan Ülke	-
151	Slovenia	3.630769231		-
152	Saudi Arabia	3.607692308	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
153	Japan	3.584615385		YDTH
154	New Zealand	3.584615385		-
155	Bahrain	3.515384615	Gelişmekte Olan Ülke	-
156	Ireland	3.3		YDTH
157	Brunei	3.269230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
158	United Kingdom	3.269230769		YDTH
159	Kuwait	3.192307692	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
160	Qatar	3.153846154	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
161	United Arab Emirates	3.069230769	Gelişmekte Olan Ülke	-
162	Finland	3.007692308	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
163	Netherlands	2.823076923		YDTH
164	USA	2.807692308		YDTH
165	Singapore	2.761538462	Gelişmekte Olan Ülke	YDTH
166	Germany	2.661538462		YDTH
167	Australia	2.246153846		YDTH
168	Denmark	2.215384615		YDTH
169	Norway	2.115384615		YDTH
170	Switzerland	2.1		YDTH
171	Austria	2.076923077		YDTH
172	South Korea	2.053846154		YDTH
173	Canada	1.9		YDTH
174	Sweden	1.746153846		YDTH
175	Luxembourg	1.738461538		YDTH

Kaynak: The Fund for Peace veri tabanı.